

Ніжинський державний педагогічний університет
імені Миколи Гоголя

На правах рукопису

ЖУК ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

УДК 808.3

**ЛЕКСИЧНИЙ ТА СИНТАКСИЧНИЙ ПОВТОР В УКРАЇНСЬКІЙ
НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК)**

10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –

Плющ Марія Яківна,

доктор філологічних наук, професор

Ніжин – 2004

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Структурні типи лексичних повторів і їх роль в українській народній казці	
1.1. Специфічні особливості казкового тексту	11
1.2. Структурні типи лексичного повтору	18
1.3. Ланцюговий лексичний повтор	31
1.4. Тотожний лексичний повтор дієслів та слів інших частин мови.	40
1.5. Повтор дієслівних префіксальних лексем	58
1.6. Синонімічний повтор як засіб семантичного зв'язку тексту	65
1.7. Антонімічний повтор в українській народній казці	76
Висновки до I розділу.....	83
РОЗДІЛ II. Структурні типи синтаксичних повторів і їх	

функції в українській народній казці

2.1. Контактний синтаксичний повтор в українській народній казці	86
2.2. Дистантний синтаксичний повтор в українській народній казці	96
2.3. Синтаксичний повтор як експресивний засіб казки-оповіді	106
2.4. Семантичні функції синтаксичного повтору	115
2.5. Повтор як засіб вираження квантитативних характеристик (інтенсивності, міри вияву ознаки)	123
2.6. Повтор компонента з апелятивною функцією (звертання)	141
2.7. Повтор у фразеологізованих реченнях	147
2.8. Звуковий повтор у казковому тексті	159
Висновки до II розділу	164
Загальні висновки	167
Список використаної літератури	173
Список використаних джерел	198
Список умовних скорочень	201

ВСТУП

За останні десятиліття у мовознавстві помітно зріс науковий інтерес до мовностилістичних ознак української народної творчості, зокрема до культурної конотації фольклорного слова, розвитку його семантики, як і інших одиниць мовної структури фольклорних текстів, що являють собою блискучі зразки мовної форми художнього вираження думок і почувань. Спостерігається посилення уваги дослідників до функціонально-семантичного аналізу тексту і текстових структур на нових засадах.

У сучасному мовознавстві обстоюється погляд на фольклор як окремий різновид художнього стилю або ширше – як окремий художній стиль літературної мови [Кодухов, 1974, 5], що виявляє специфічні ознаки.

Насамперед він є своєрідним каталізатором уніфікуючих, спільних тенденцій, що творять літературну мову на ґрунті загальнонародного мовлення [Єрмоленко, 1987, 3]. Усна народна творчість дає надзвичайно багатий матеріал для осмислення специфіки народного світосприйняття у найрізноманітніших його аспектах, для вивчення закономірностей розвитку й функціонування мовних одиниць у фольклорних текстах. А оскільки в усній народній творчості поєднуються загальномовні, загальнофольклорні і специфічно жанрові тенденції, то це зумовлює певні труднощі у визначенні стилістичної природи мови фольклору. Це стосується й мови українських народних казок, оскільки казка має тільки їй притаманну смислову організацію текстових структур, тісно пов'язану з діяльністю мовця й слухача, спрямовану на відображення реалій життя у своєрідній розповідній манері.

За визначенням О.І.Никифорова, “казки – це усні оповідання, які побутують у народі з метою розважання, але мають змістом надзвичайні в побутовому розумінні події (фантастичні, художні чи життєві) і відрізняються спеціальною композиційно-стилістичною будовою” [Никифоров, 1965, 344].

Казка як термін, рівнозначний поняттям “баснь”, “байка”, уперше тлумачиться в праці Лаврентія Зизанія “Лексикон славеннорусский і імен толькованіє” (1627). Приблизно в цей же час у грамоті Всеукраїнського воєводи Рафа Всеволодського задокументований російський термін сказка.

І.Рудченко, який займався вивченням українських народних казок, уперше порушив проблему їх класифікації. Власний внесок в українське казкознавство зробив П.Лінтур. Йому належать спостереження індивідуальної творчої манери оповідного стилю майстрів, за якими він записував казки. Для науки є важливими його внески про ідейно-художні особливості закарпатських казок, історичні закономірності їх розвитку.

У працях Івана Франка виявилось глибоке розуміння казки як відображення реального буття народу, його психології, моральних та етичних принципів. У “Передмові” до збірника казок О.Роздольського, а також у дослідженні “Пісні та казки про Правду і Неправду” (1906) він глибоко проаналізував соціально-історичний ґрунт казкового епосу, розкрив його художню специфіку.

У 1924 році Р.Волков здійснив спробу розглянути стиль, художні засоби й мотиви східнослов'янської чарівної казки, зокрема української. Велику увагу вивченню мови українських народних казок приділяли такі російські вчені, як Н.М.Герасимова в статті “Формулы в российской волшебной сказке” (1978), В.Я.Пропп у книзі “Морфология сказки” (1969) та Н.Рошияну в праці “Традиционные формулы сказки” (1974).

Займалися питанням вивчення мови українських народних казок й українські лінгвісти (В.Я.Закревська, В.І.Хоменко Л.Ф.Дунаєвська та інші).

Значний внесок у дослідження мови українських народних казок зробила О.Ю.Бріцина. Зокрема, в праці “Неповторність мови народної казки” вона подала детальний огляд казкової оповіді, її фразеології, синтаксису, тропіки, морфології традиційних формул.

Українське казкознавство було започатковане письменниками, які добре усвідомлювали непересічну вартість усього казкового слова, звернення до нього. І якщо пісні записувалися й публікувалися у збірниках, періодичних виданнях ще в кінці XVII століття, а в іноземних джерелах на початку XVI століття, то казки – значно пізніше, і вони привертати увагу дослідників культури, у першу чергу, як основа для творів, а тоді вже як “незалежний” фольклорний матеріал.

У казковій оповіді особлива організація текстових структур створює ефект проговорення, який забезпечує їх комунікативну спрямованість.

Своєрідність казки як жанру виявляється на рівні її мовного оформлення – використання лексичних одиниць, словотворчих засобів, синтаксичних конструкцій та розмаїття прийомів вираження експресії, що спонукає до активного вивчення їх функціональної багатоманітності.

Художній рівень казок залежить від рівня майстерності записувача, бо фольклорний твір, на відміну від авторського, завжди позначений імпровізацією.

Текст формується за певними закономірностями, на організацію якого впливають як внутрішні чинники, тобто психічні особливості думки суб'єкта, так і зовнішні чинники, які відтворюються в ньому.

Жанрово-стилістичне багатство усної народної творчості досліджують фольклористи, літературознавці, лінгвісти. Зокрема, в лінгвістичних дослідженнях українського фольклору (О.О.Потебня, В.С.Ващенко, Р.Г.Во-лощук, С.Я.Єрмоленко, М.Ф.Алефіренко, А.М.Поповський, Л.Г.Скрипник, О.Б.Ткаченко, К.Ф.Шульжук, С.В.Шевчук та ін.) об'єктом аналізу переважно стають народнописанні тексти, їх мовна структура. Проте фольклорний компонент в українських народних казках з боку вивчення лексичної і синтаксичної своєрідності тексту досі залишається недостатньо дослідженим. У небагатьох розвідках українських мовознавців на матеріалі українських народних казок розглядалися питання про синтаксичні конструкції односкладних, неповних, ускладнених простих речень. Зокрема, у дисертації С.В.Шевчук об'єктом дослідження були складнопідрядні речення часу в синтаксичному й стилістичному аспектах.

До жанру української народної казки у своїй кандидатській дисертації звернулася й О.Ф.Леонтєва, яка досліджувала смислові конотації дієслів мовлення, та Т.І.Вавринюк, об'єктом дослідження якої стали конструкції з прямою мовою. Мовну картину світу в українській народній казці досліджувала С.І.Лавриненко.

Проблема казкового мовного ладу на лексичному й граматичному рівнях ще далека до глибокого наукового осмислення, як це зроблено, наприклад, В.І.Борковським у праці “Синтаксис сказок. Русско-белорусские параллели” [М., 1981], у дослідженнях російських мовознавців (Н.М.Ведерникова, А.Ж.Греймас, Т.І.Добжинська, Б.Р.Огібенін та ін.) проблема використання художніх засобів образності в народних казках, до яких належить і лексичний та синтаксичний повтор.

Недостатньо вивченим, зокрема, залишається питання про використання у казковому тексті художніх прийомів лексичного і синтаксичного повтору.

В українському мовознавстві художній прийом повтору на матеріалі художніх творів розглядали М.Ф.Алефіренко, Ж.О.Гетьман, Т.В.Зайцева, А.П.Коваль, А.К.Мойсієнко, О.Є.Пивоваров, М.Я.Плющ, С.Я.Скляр, О.О.Тараненко, О.Г.Фоменко та ін. Проте явище повтору з погляду реалізації структурно-функціональних і стилістичних особливостей народної казки дотепер не було об'єктом спеціального монографічного дослідження. Саме це і зумовило вибір теми дисертації.

Актуальність теми визначається об'єктивною суспільною потребою культурологічного підходу до вивчення національної мови в Україні, а також необхідністю створення теоретичних засад етнолінгвістики, культурології мови, зокрема важливим аспектом є з'ясування особливостей текстотворення своєрідного фольклорного жанру казки. До цієї проблеми належать і питання про такі специфічні засоби зв'язку тексту, як лексичний і синтаксичний повтор.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження тісно пов'язане з темою “Грамматичні й семантичні аспекти функціонування лексики та фразеології української мови”, над якою працює кафедра української мови Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. У вужчому плані ця тема ґрунтується на сучасних підходах до вивчення лексичної і граматичної семантики слів і синтаксичних побудов з погляду їхньої ролі у текстотворенні.

Мета дисертаційного дослідження полягає у з'ясуванні функцій лексичного і синтаксичного повтору як структурно-семантичного засобу організації тексту української народної казки.

Завдання дослідження:

- 1) з'ясувати поняття повтору на лексичному і синтаксичному рівнях як засобу вираження внутрішньотекстових змістових зв'язків;
- 2) виявити логічний зміст, семантичну і граматичну зумовленість використання лексичного повтору в структурі казкового тексту;

- 3) дати характеристику логіко-сміслових параметрів синтаксичного повтору в українській народній казці;
- 4) визначити функції лексичного і синтаксичного повтору в організації текстів українських народних казок;
- 5) з'ясувати стилістичні особливості повтору в референційно-інформаційному змісті висловлювання казкового жанру.

Об'єктом дослідження є лексичний і синтаксичний повтор, тобто повторення одиниць різних мовних рівнів, що функціонують як структурно-семантичні засоби організації тексту в казковій оповіді.

Предметом дослідження є функціонування повтору у межах простого та складного речень, а також ширших синтаксичних одиниць – надфразної єдності та тексту казки. Дослідженню підлягають лише ті лінгвальні одиниці, повтор яких свідчить про існування чи виникнення внутрішньотекстових змістових зв'язків, що актуалізуються в єдності з іншими засобами в казковому тексті.

Матеріалом дослідження послужила вибірка з неадаптованих текстів українських народних казок конструкцій з контактним та дистантним повтором (близько 4000 фіксацій).

Джерелами дослідження стали академічні видання казок з науково апробованими текстами: “Українські народні казки, легенди, анекдоти”. – К.: Держвидав худ. літ., 1957. – 544 с.; “Героїчно-фантастичні казки” /Упорядн., передм., прим. І.Березовського. Ілюстр. художн. В.Лопати. – К.: Дніпро, 1984. – 366 с.; “Соціально-побутові казки” /Упор., передм., прим. О.Бріциної. Ілюстр. художн. А.Василенка. – К.: Дніпро, 1987. – 282 с.; “Золота книга казок. Українські народні казки”: Для ст. шк. віку /Упорядн., передм., приміт. Л.Ф.Дунаєвської; Ілюстр. І.А.Вишенського; Художн. оформлен. В.П.Вересюка. – К.: Веселка, 1990. – 431 с., а також інші збірки. Добір текстів для дослідження був здійснений таким чином, щоб українська народна казка була представлена в різноманітності жанрових типів і методів збирання.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українському мовознавстві на матеріалі українських народних казок здійснено системне дослідження структурних особливостей лексичного й синтаксичного повтору; з'ясовано логіко-сміслові параметри, текстотвірні функції та семантичну і граматичну зумовленість використання засобу повтору; охарактеризовано його стилістичні особливості в загальному змісті казки-оповіді.

Методи і прийоми дослідження. У роботі як основний використано описовий метод, що передбачає лінгвістичний опис мовних одиниць, відбір і систематизацію відповідного матеріалу, а також прийоми функціонально-семантичного і контекстуального аналізу.

Теоретичне значення роботи. Висновки й узагальнення виконаного дослідження збагачують теорію функціональної граматики і стилістики тексту положеннями про своєрідність побудови казки, про текстотвірну функцію лексичного й синтаксичного повтору.

Результати дослідження допоможуть осмислити механізм сприйняття індивідом навколишнього світу через казку як універсальну систему знань і духовного самовираження українського народу, що передаються з покоління в покоління.

Практичне значення роботи. Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці викладання курсів з функціональної граматики, української народної творчості, у створенні спецкурсів з проблем стилістики та лінгвістичного аналізу тексту, у підготовці студентами філологічних спеціальностей курсових, магістерських і дипломних робіт.

Особистий внесок дисертанта в дослідження порушеної проблеми полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві системно охарактеризовано граматичну природу і функції лексичного і синтаксичного повтору в українській народній казці.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на Міжнародній науковій конференції “Мова у слов’янському культурному просторі” в Уманському державному педагогічному університеті ім. П.Тичини (Умань, 23-25 травня 2002 р.), на V Міжнародній науково-практичній конференції “АВІА – 2003” (23-25 квітня 2003 р., Національний авіаційний університет) та науково-методичних конференціях у Ніжинському державному педагогічному університеті імені Миколи Гоголя (Ніжин, 1999-2003).

Основні положення дисертаційного дослідження викладено в 6-ти публікаціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, списку використаних джерел та списку умовних скорочень.

РОЗДІЛ I. Структурні типи лексичного повтору та їх роль в українській народній казці

1.1. Специфічні особливості казкового тексту

У лінгвістичному аспекті казка привертала увагу дослідників насамперед з погляду стилістичної природи мовних засобів. Але якщо на матеріалі російської мови виконано цілу низку досліджень учених (І.М. Герасимова, Є.М.Мелетинський, А.І.Никифоров, С.Ю.Неклюдов, Є.С.Новик, Д.М.Сегал, В.Н.Перетц та ін.), то в українському мовознавстві цій проблемі присвячено небагато праць.

Казка як жанр української народної творчості характеризується своєю особливою структурою, своїми традиційними початками та кінцівками, які у казковій оповіді повторюються.

Початок казки, особливо фантастичної, здебільшого традиційний і містить у собі певну усталену формулу:

існування героїв: *“Був собі король і мав одного сина”, “Були собі дід та баба”, “Були собі чоловік і жінка”, У якомусь-то царстві, у якомусь господарстві жив собі багатий пан”, “Колись був у Києві князь”, “Жили на світі чоловік і жінка, і в них було сім синів”;*

наявності чи відсутності осіб, які є основними персонажами: *“В одного царя був син по імені Іван-царевич”, “В одного попа був наймит Іван”, “Був собі цар та мав сина Йвана”, “Були собі цар та цариця, та не було в них зроду дітей”, “Був собі чоловік та жінка, та не було в них дітей”, “В одного чоловіка був кіт старий”, “Був собі в одного чоловіка собака”;*

віднесеність до часу описуваних подій: *“Це було тоді, коли раки вміли свистати”, “Давним-давно, коли люди не мали ще ні вогню, ні мисок, ні ложок, поселялися вони на берегах річок”, “Як були собі чоловік та жінка, та не було у них дітей”, “Це було тоді, коли звірі вміли говорити”;*

просторових орієнтирів: *“В якомусь-то царстві, в якомусь господарстві жив цар із царицею”, “Десть-не-десть, у якімсь царстві, у якімсь господарстві жив собі цар і мав троє синів”, “Жили колись-то два брати: один багатий, а другий бідний, що й не сказати”, “Колись-то давно, не за моєї пам’яті, – мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світ, жив один цар”.*

Для традиційних початків українських народних казок є характерним непрямий порядок слів у реченні: на першому місці стоїть присудок (*жив, був*), обставина (часу, місця...), а потім підмет. Наприклад: *Жив собі дід та баба*. Підмет і присудок разом із залежними словами становлять нерозчленовану синтагму.

Завершуються казки теж нерідко традиційними виразами. Деколи вони мають виразний гумористичний характер і співвідносні з примовками: *“Ім сміх та рядно, а нам – сміх та добро”*. Кінцівка ніби повертає нас із казкового світу в реальний, вказуючи на нереальність описуваних у казці подій, на їхню розбіжність із дійсністю.

Від гумористичних кінцівок дещо відрізняються фінальні формули, які тісніше пов’язані зі змістом казкової оповіді. Вони повторюються у різних варіантах від казки до казки:

формули, що підкреслюють **момент завершення казки:** *“Отакий він молодець, а нашій казочці кінець”, “От і казочці кінець, а хто слухав молодець”;* *“От вам казка, а мені бубликів в’язка”, “Вам казка – мені бубликів в’язка”;* *“А я стояв за порогом, пиво пив: по бороді текло, а в горлі сухо було”.*

Отже, для зачинів найпродуктивнішою є формула існування героїв, а для кінцівок – формули, що підкреслюють момент завершення казки і

щасливого кінця.

Відмінність полягає не лише в частоті вживання, а й у характері формул. У побутових казках переважає формула існування героїв, тут вони активні діячі з самого початку. У фантастичних казках усім керують надприродні сили, тому вони розпочинаються формулою часу або топографічною формулою.

У хронологічних формулах фантастичних казок підкреслюється давність описуваних подій, тоді як для побутової казки це не є характерним.

Т е к с т (від лат. *textum* – зв’язок, поєднання, тканина) трактується, як “писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об’єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв’язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю” [УМЕ, 2000, 627]. Суттєвою ознакою розрізнення текстів є не тільки їх належність до певного стилю мови та жанру, а й форма реалізації актів мовлення.

Усний текст являє собою діалогічне чи монологічне мовлення, структурно-граматична організація якого визначається мовленнєвою ситуацією, безпосереднім контактом мовця зі слухачем. Усне мовлення, на відміну від писемного, характеризується більшою інформативністю. Розраховане на широку аудиторію, воно більшою мірою створює атмосферу особливої відповідальності за висловлення.

Писемний текст являє собою результат мовленнєвого процесу, “зупинений у часі” його відрізок. На відміну від живого, активного контакту, або дискурсу (“мовлення в дії”), писемний текст усі смислові й експресивні за вдання передає мовними знаками у спосіб лінійного їх розташування. У свій час Бернард Шоу висловив цікаву думку: “є п’ятдесят способів сказати *так* і п’ятсот способів сказати *ні*, і тільки один спосіб написати їх” [Б.Шоу, 1946, 11].

Мовознавство описує зовнішні і внутрішні зв’язки знакових одиниць тексту, а також специфічні засоби, які забезпечують авторську настанову й необхідні умови комунікації та особливості його сприйняття. Основним об’єктом теорії тексту є вербальний текст, який вивчається з боку зв’язності і цільності: розглядається послідовність розгортання тексту (його основної теми) і функціонування його елементів, зумовлених авторським відбором засобів для вираження змісту [ЛЭС, 1990, 508].

Текст як система вищого рангу вивчається в кількох аспектах: **г н о с е о л о г і ч н о м у** (з погляду відображення реальної дійсності, а художній – за характером відображення реальності в ідеальному світі естетичної дійсності); **п р а г м а т и ч н о м у** (з погляду відображення задуму автора, його світоглядної концепції й оцінок); **п с и х о л о г і ч н о г о** (з погляду інтерпретації, розуміння змісту тексту в акті декодування, особливо змісту художнього тексту) та **с т р у к т у р н о - ф у н к ц і о н а л ь н о м у** (з погляду формальної організації надфразних єдностей і функцій компонентів їх складу).

Для пізнання механізму породження тексту дослідження спрямовуються від смислу (дійсності) до засобів його маніфестації [Апресян, 1995, 64]. Для осмислення ж процесу декодування змісту художнього тексту необхідно аналізувати внутрішню текстову організацію й на цій основі виявляти семантичну структуру тексту, тобто дослідження спрямовується “від форми до змісту”. Глибинна структура тексту – це авторські інтенції, прагматична настанова, це семантичне утворення, яке отримує матеріальну форму – поверхневу структуру. У прагматичних підходах до аналізу тексту як мовлення в дії предметом аналізу є глибинні інтенції (У.Лабов), або інтерпретаційні схеми (Дж.Гумперс). Тобто текст, “занурений у життя” (дискурс), досліджується в прагматично-ситуативному, ментальному, соціокультурному та інших аспектах. Зокрема багатоаспектному аналізу підлягає художній текст.

Зміст художнього тексту принципово не орієнтований на одноразовість сприйняття, він дозволяє встановлювати надфразні єдності – реляції, що визначають внутрішню динаміку тексту. Поряд із цілісністю і зв’язністю його невід’ємним атрибутом є особливості змістотворення. Саме тому на перше місце виступає вивчення й розкриття механізмів розуміння тексту, а не розуміння дійсності, хоч одне не замінює іншого, а доповнює його. В обох випадках об’єктивною дійсністю є тільки текст.

“Мова словесного мистецтва, – пише В.В.Виноградов, – це система словесно-художніх форм, їх значень і функцій, яка виникає на основі синтезу комунікативної функції літературної і народнорозмовної мови з функцією виразовою і зображувальною” [Виноградов, 1981, 184].

Представлення тексту як результату взаємодії форми думки і форми мовлення або типів ментального процесу і структурних форм мовлення у їх взаємодії дозволяє пізнати глибинні зв’язки між свідомістю людини і вербалізацією зображуваного нею [Чернейко, 2002, 449-459].

Казковий текст, зберігаючи особливості художнього тексту, передає одночасно смислову й естетичну інформацію. Смислова інформація фактуального плану в казці характеризується перевагою уявного над дійсним, авторська концепція зображуваного в казці значною мірою має імпліцитний характер. Проте “кожен мовленнєвий витвір характеризується певною цілісністю: він створюється для чогось і при тому для чогось у кожному окремому випадкові достатньо визначеного” [Долгова, 1980, 167]. Стосовно казки можна стверджувати, що оповідач передусім ставить мету справити на слухача (читача) емоційний вплив, викликати оцінні реакції на дії героїв, на основі яких суспільство формує морально-етичні норми життя і діяльності молодого покоління. Отже, імпліцитність авторської концепції є своєрідним прагматичним началом для казкового дискурсу, мовним прийомом формування тексту в жанрі казки.

У реалізації комунікативних актів текст народної казки виявляє специфіку, оскільки автор і реципієнт у ньому виступають як колективи. Текст, породжений невідомим автором, у подальшому “привласнювався”

іншими авторами, уточнювався, видозмінювався. Однак як продукт мовленнєво-мислительної діяльності усний чи писемний текст казки завжди відчужений від суб'єкта, хоч і зберігає зовнішні ознаки присутності автора в комунікативному ланцюжку “автор – текст – реципієнт”.

Продукти мисленнєвої діяльності людей у тексті казки реалізуються як вторинні моделі мовного відображення дійсності: адже реальні події і явища та відношення подаються в ній у нереальних виявах. Текст казки являє собою мовну модель, що репрезентує ментальний об'єкт пізнавального світу. Використання стилістично маркованих засобів у тексті, одним із яких є лексичний і синтаксичний повтор, можна також розглядати в аспекті рефлексивної моделі, яка визначається комунікативною настановою автора казки, зокрема у вираженні характеру внутрішніх текстових зв'язків за законами рідної мови.

У казці як вияві народної мудрості знаходить відображення світогляд і світовідчуття, прагнення й ідеали народу. Текстова комунікація в ній здійснюється на основі лінгвопсихоментальної діяльності автора (авторів), що породжує текст, та адресата, який сприймає й інтерпретує його. Носії української мови й культури в казці звертаються як до логіко-семантичних схем, що розкривають самотність українського народу в його діяльності, так і до образів тварин у міфологічному плані, тобто метафорично-антропо-морфному. Мовна свідомість у казці реалізована у вигляді ментальних образів, доступних для сприйняття людиною.

Українська народна казка – це епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного або соціально-побутового характеру зі своєю системою художніх образів, які служать для змалювання позитивних рис героїв та сатиричного змалювання негативних персонажів. Вона має неабияке значення для духовного розвитку дитини. Інтерес дитини, підлітка, і не тільки молодшого, до казки пояснюється передусім тим, що вона, в силу своєї поліфункціональності, показує оптимальний шлях долаття труднощів, які виникають перед людиною. Дітям інтуїтивно близьке чисто духовне звучання казки: у ній, особливо у так званій чарівній, зафіксовано елементи світорозуміння, характерною рисою якого є певна свобода вибору.

Мова української народної казки, позначена високою інформативністю й емоційною насиченістю, викликає постійний науковий інтерес. А оскільки важливим аспектом дослідження будь-якого тексту є “виявлення багатозначності його структури, глибинного змісту на всіх рівнях функціонування знаків з урахуванням їх взаємодії” [Плющ, 1989, 108], аналіз засобів художнього відображення дійсності в казці передбачає з'ясування особливостей використання усіх мовних одиниць, тобто проведення функціонально-семантичного і стилістичного аналізу.

Прикладом застосування функціонального аналізу казкового тексту на морфологічному рівні є праця В.Я. Проппа “Морфологія сказок” [вид. 2-е, М., 1969]. Перспективним вважаємо також дослідження тих мовних засобів, які відображають глибинні інтенції автора казки, зумовлені українською

ментальністю, соціокультурними традиціями українського народу та своєрідністю жанру казки. Адже форма розмовного мовлення (насамперед усного) зумовлюється не лише мовленнєвим, а й ситуативним контекстом. Контекст являє собою суму зв'язків, породжених мисленнєвою та комунікативною поведінкою людини, і характеризує засвоєну нею систему для формування значення. Жанр казки характеризується тісним поєднанням монологічного й діалогічного мовлення, і саме в діалогічних репліках найбільшою мірою реалізує свої функції повтор як стилістична фігура художнього тексту взагалі і казки – зокрема.

Казці притаманна своєрідна структурна організація. Мовленнєвий жанр – це “тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень – носіїв МА (мовленнєвих актів), об’єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування” [Бацевич, 2004, 160]. Типовою ознакою казкового тексту є подійний зміст, що передбачає віднесеність його до адресата за визначеним стандартом спілкування цього мовленнєвого жанру.

У казці, цьому стандартному розповідному тексті, зачином виступає “буттєва фраза”, побудована на лексичному повторі: “*Жили-були в одного господаря цап і баран*” (“Кіт, цап і баран”, 1990, с. 31); “*Жив-був собі Іван*” (“Як Іван когутів ділив”, 1990, с. 393); “*В якомусь-то царстві, в якомусь госуларстві жив собі дуже багатий пан*” (“Як лисичка Івана-баштанника зробила царевичем”, 1990, с. 82); “*У давні-предавні часи один великий цар узяв собі за жінку рабиню*” (“Царівна Оленка й красуня полонянка”, 1990, с. 235). Далі за шаблонним функціональним порядком подаються фрази, які налагоджують контакт зі слухачем (читачем), привносячи елементи емоцій і почуттів до зображуваних героїв у тих або інших ситуаціях. Типологія казкових фраз вирізняється на тлі інших художніх текстів і тим, що в казці йдеться про ситуаційне минуле, яке в свідомості слухача створює враження актуального теперішнього часу, а за ознакою наддіалектності, характерною для мови фольклору, вона (казка) зближується з літературною мовою [УМЕ, 2000, 324]. Представники Празької школи наголошували на неправомірності змішування понять “функціональне розчленування літературної мови” і “функціональні стилі мовлення” [Гавранек, 1967, 432-443].

З огляду на функціональне розчленування літературної мови і фольклору казку розглядаємо як відносно самостійну підсистему художнього жанру мови з тією особливістю, що їй властива насамперед усна форма реалізації змісту як розповіді-сказання.

Отже, казковий текст характеризується як різновид художнього стилю, що виявляє специфіку виражальних засобів, призначених для виконання естетичної функції. З погляду структурно-семантичної організації казкового тексту та естетичної функції в нашому дослідженні повтор трактується як фігура мови, що служить засобом вираження низки смислових і стилістичних функцій.

1.2. Структурні типи лексичного повтору

Повтор – це “фігура мови, що полягає в повторенні в певній послідовності звуків, слів або їх частин, висловів для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображуваного ефекту” [УМЕ, 2000, 459].

Українська народна казка насичена повтором одиниць різних мовних рівнів: традиційними формулами – складними словами (*батько-мати*, *мед-пиво*, *жити-поживати*), сполученнями прикладкового типу (*ворон-птах*, *кіт-воркіт*), підрядними фразеологізованими словосполученнями (*слихом-слихати*), сурядними сполучниковими словосполученнями (*чи довго*, *чи недовго*) тощо. У тексті казки трапляються різні типи повторів (самостійних частин мови, службових слів, вигуків, усталених сполучень слів, словосполучень, складних синтаксичних конструкцій). Наприклад:

- *Яйце печу, святий отче, яйце* (“Про ченця”, 1990, с. 347); *Їдуть попереду, а лисичка-сестричка бачить, що вони не дивляться, і давай кидати рибку з воза. Кидає та й кидає по рибиці на шлях, усе кидає... Накидала багато та нишком і зіскочила з воза* (“Лисичка-сестричка і вовк-панібрат”, 1986, с.31); *А качур кричить:*

- *Так! Так! Так!* (“Телятко, кабан, півник, качур та вовки”, 1990, с.35); *Як прорубала дорогу, летить (змія). От-от нажене, от-от нажене їх* (“Царевич, Поваревич і Сучевич”, 1993, с. 324); *А колодязь геть-геть глибокий* (“Про Анну Престоюанну”, 1990, с. 269).

Літературознавчий словник-довідник трактує повтор як найпростішу стилістичну фігуру, зумовлену емоційними та смисловими чинниками, яка вживається у фольклорній творчості, передовсім у народній пісні та поезії [с. 555].

У лінгвістичній літературі повтор як об’єкт дослідження розглядається в різних аспектах. Античні стилісти вбачали у повторі дієвий засіб посилення виразності мови. Так, у “Риториці до Гереннія” наголошувалося, що “повтор слова сильно діє на слухача і боляче ранить противника, подібно до списа, який упивається в ту саму частину тіла [Античные, 1936, 263]. За традицією він розглядається як стилістична фігура тексту. У дослідженнях, що своїм корінням сягають приблизно другої половини ХУІІ століття, найбільше уваги приділялося лексичному повторові. Така увага пояснюється поліфункціональністю цієї стилістичної фігури, а також значним поширенням її у різних видах і жанрах мови. У подальшому великий внесок у дослідження явища повтору зробили вітчизняні та зарубіжні лінгвісти ХІХ – ХХ століть.

М.В.Ломоносов писав, що “слова помножуються шляхом тих самих чи приєднанням однозначних”. Він виділив сім різних видів повтору: “збільшення” (різні типи синтаксичного повтору), “єдинознаменування” (синонімія), “сходження” (градація), “спосіб” (повтор різних граматичних форм), “багатосполучниковість”, “безсполучниковість”, “узгодження” (фразеологічні єдності й парні сполуки). Розкриваючи взаємодію їх з іншими “фігурами мовлення”, зазначав, що “фігури, вжиті окремо за порядковими

місцями, підносять слово, однак якщо вони ланцюгово поєднані чи зміщені будуть, то надають іншому ще більшої сили й устремління [Ломоносов, 1850, т. 3, 613-617].

Ф.І.Буслаєв розглядав тавтологію як особливий вид повтору, вказуючи на те, що вона “надає мові великої сили ... чи шляхом повторення того самого слова, чи приєднанням двох і трьох подібних” [Буслаєв, 1967, 329].

Особливе значення повтору теоретично обґрунтував О.О.Потебня, зауваживши, що “збільшення вживання у мовленні того самого слова дає нове значення, об’єктивне або суб’єктивне” [Потебня, 1899, Т. 3, 552]. Зокрема лексичний повтор він розглядав як засіб “синекдохічного позначення продовженої дії, інтенсивності якості багатьох предметів” [Потебня, 1968, т. 3, 442].

О.О.Шахматов пов’язував явище повтору з вираженням граматичної семантики, наголосивши на тому, що повторенням слів у мові можна виражати підсилювальні підвиди недоконаного і доконаного виду (“недоконаний вид – шляхом повторення слова: *он сидит себе сидит*, а доконаний вид, наприклад, для майбутнього: *уж я отвезу его да отвезу*”) [Шахматов, 1941, 475].

У сучасних дослідженнях (М.І.Астаф’єва, І.В.Арнольд, Н.Д.Арутюнова, Л.Ю.Балясна, Н.І.Белунова, П.С.Вдовиченко, В.І.Єр’оміна, Н.А.Змієвська, Є.А.Іванчикова, Квета Кожевникова, Г.В.Кедрова, Є.М.Кисловська, Н.О.Ко-жевнікова, Є.Ю.Кукушкіна, О.М.Огай, Г.І.Петровичева, О.А.Світ-лична, І.А.Синиця, А.П.Сковородников та ін.) повтор розглядається як засіб посилення емоційності та експресивності оповіді. Проте Є.М.Кисловська вважає, що повтор є одним із найважливіших засобів спонукування до дії, впливу на адресата, а О.М.Огай трактує це явище як засіб вираження суб’єктивно-оцінних значень ставлення до предмета мовлення.

Дослідники єдині в тому, що повтор не може розглядатися як своєрідний засіб лише одного якогось стилю, хоч найбільш повно функціонує він у народній творчості, у художніх та публіцистичних текстах.

З позицій лінгвістики тексту важливим є вивчення текстотвірної ролі повтору. Об’єктом дослідження повтор виступає як складова тексту, простежується його роль і функціонування у складі цілого. Репродуктивна й породжувальна функції контексту відрізняються від тих випадків, коли мовні одиниці використано як імпліцитні носії семантичної ознаки, яка бере участь у створенні зв’язного тексту. У цьому аспекті повтор розглядається як засіб, який забезпечує семантичну зв’язність тексту будь-якого функціонального стилю. Інший аспект полягає у з’ясуванні його ролі як засобу вираження граматичних значень. Так, розглядаючи повтор як ефективний засіб мови, Ж.Вандриєс зазначав, що він, “будучи застосований до мови логічної, перетворився в простий граматичний засіб” [Вандриєс, 1937, 147].

У тексті української народної казки повтор виконує насамперед естетичну функцію, виступаючи як художній троп, або структурно-сміслова

фігура, що реалізується у кількох різновидах, як-от:

1) а м п л і ф і к а ц і я – розширення, нагнітання синонімічних тропів, однорідних конструкцій, або як засіб розширення, нагнітання однорідних (синонімічних) рядів слів чи конструкцій: *Почали вони просити, почали дуже просити, благати, почали говорити...*;

2) а н а д и п л о з и с – прийом підхоплення: слово, яким закінчується перше речення, починається наступне, або як прийом підхоплення, коли слово, яким закінчується перша фраза, розпочинається наступна: *Можна було б рубати голову, але не рубає. Ще не рубає* (“Казка про Лугая”, 1990, 151); *Приїжджає той (Білий Полянин), вона (Прекрасна Настасія) його й питається:*

– *Що тобі хочу сказати... Скажи мені, де ти такого коня взяв...* (“Про богатиря Сухобродзенка Йвана і Настасію Прекрасну”, 1990, 143);

3) р о н д о – прийом повтору у спосіб охоплення: словом, яким починається перше речення, завершує друге, або як прийом повтору у спосіб охоплення фраз словом, що починає перше і завершує друге речення: *Пішла вона [мати] його шукати. Іде, іде, іде* (Там же, с. 153);

4) а н а ф о р а – прийом винесення повторюваного слова на перше місце (грец. буквально “винесення вгору”): *Їдуть та й їдуть, їдуть та й їдуть та все розпитують дорогою про золоту гору...*(“Про золоту гору”, 1990, 167) ;

5) е п і ф о р а (грец. epiphora – повтор) являє собою повтор кінцевих строф: *Він мовчить. Нечисті зайшли в хату і почали мучити хлопця, щоб заговорив. А він мовчить* (“Хлопець-суддя”, 1990, 172).

Менш поширена в казках семантико-сміслової фігура с и м п л о к а (грец. symploke – переплетення), що являє собою сполучення анафори й епіфори. Останні три реалізуються як лексико-синтаксичний повтор.

Кожен структурний тип повтору виявляє свою специфіку функціонування в казковому тексті.

Роль семантичної одиниці зводиться до відновлення руху висловлювання, яке перебуває під подвійним тиском уже сказаного і проговорюваного, тому враховує вимоги як мови, так і різноманітних ситуативних факторів.

У лінгвістичній інтерпретації під лексичним повтором розуміється засіб слововживання, який перебуває в неодноразовому використанні тієї самої лексичної одиниці в суцільному, контактному чи окремому синтаксичному контексті з певною структурно-художньою функцією.

Повтор іменних лексем в українській народній казці використовується дуже широко і набув особливо великого значення як стилістична фігура. Наприклад:

Дурень же ти, сину, дурень, та ще й брехун великий (“Мудра дівчина”, 1957, с. 398); *Скрізь ліс і ліс, та такий, що й сказати не можна: тільки небо помежи листям синіє та земля під ногами* (“Про золоту гору”, 1993, с. 89); *Вже самі просили від матері Вовчиці: м’яса й м’яса!* (“Вовчок-Товчок”, 1972

, с. 222).

Повтор іменників у називному відмінку поєднує в собі два стилістичні моменти, а саме: 1) підсилення семантики членів атрибутивної сполуки та 2) вираження кількісних відношень. У першому випадку “повторюваний іменник-вектор характеризується об’єктно-суб’єктною співвіднесеністю у тексті” [Мойсієнко, 1991, 56]. У другому – засобом контактного лексичного повтору передаються вторинні, образні величини, кількість і число когось, чогось. У тексті казки він виконує функцію неозначено-кількісних числівників:

*Приїхали вони до того стовпа, що царівна на ньому сиділа. Кругом людей – **тьма-тьмуца!*** (“Казка про Іваньку-дурачка”, 1984, с. 102); *Ох взяв він і жменю проса й висипав на землю. Назбігалась **тьма-тьмуца** півників на це просо* (“Ох”, 2001, с. 170); *На весіллі була **сила-силенна** гостей* (“Петро і меч-гартованець”, 1990, с. 161). Прикметникові суфікси **-ущ-**, **-енн-** передають значення інтенсивної ознаки, великої кількості предметів, надають тексту яскравого експресивного відтінку.

Поряд з іменниковим повтором називного відмінка вживається у казковому тексті і повтор іменників у непрямих відмінках з прийменником або без нього, які виконують функцію поширеного додатка. Наприклад:

*Жив цар Кірбіт Вірзалович і **мав собі дочку, дорослу дочку мав*** (“Казка про Бову Королевича”, 1957, с. 51); *А Соловей-розбійник **мав дочку, богатирку-дочку мав*** (“Казка про Іллю Муромця і Солов’я-розбійника”, 1971, с.222).

Повторюватися можуть різні форми того самого слова, які об’єднані матеріально ідентичним коренем, або може відбуватися “варіювання різних частин мови, пов’язаних спільністю кореня” [Сильман, 1967, 70]. У казці-оповіді вживаються контактні лексичні повтори, що становлять словосполучення дієслова та іменника того ж кореня, які в реченні виконують роль головних членів. Наприклад:

*Слухало взяв, приставив до землі вухо – **давай слухати. Слухав-слухав*** (“Летючий корабель”, 1986, с. 141).

Булькай, булькай, булькотання,

Най вариться нам снідання

Із водички й мандибурки

Таке смачне, гейби з курки (“Як Іванко водив корчмарів”, 1987, с. 235).

Завдяки повтору лексичні одиниці у поданих прикладах експресивно виділяються, художньо увиразнюються, включаючи у висловлювання інформацію відповідного емоційного відтінку, що досягається за рахунок тісної взаємодії лексичних і синтаксичних засобів. Повтор у таких однокоренових сполуках допомагає значно глибше розкрити значення дієслова-присудка, надає експресивно-зображувальних властивостей якісній характеристиці дій. Такі лексичні повтори є виявом народної традиції мовлення.

Значно рідше іменники з обставинним значенням стоять перед дієсловом-присудком, увиразнюючи його морфологічним повтором і своєю

семантичною спаяністю, що суттєво впливає й на синтаксичну функцію. Такий спільнокореневий повтор сприяє експресивності художнього мовлення. Наприклад:

- *Іду служби служити* (“Три брати і кицька”, 1986, с. 107); *Як я тебе, гнилозубого, схочу зничтожити, так ти хоч у мур замуруйся, а я тебе знайду* (“Зустріч Кармалюка з паном”, 1957, с. 464).

Уживається в тексті казки лексичний повтор двох граматичних форм тієї самої лексеми: двох іменників, один з яких ужитий у називному, а другий в орудному чи родовому або орудному та знахідному відмінках однини, або числівника. У стилістичному плані такі тавтологічні сполуки завжди вносять у висловлювання відтінок зіставлення, порівняння з чимось або підсилення характерної ознаки. Наприклад:

Звісно, заєць зайцем, - каже Іван (“Заяче сало”, 1990, с. 394); *Вже чого він не робив: і словом, і ласкою умовляв її... так куди тобі – біс бісом* (“Вперта жінка”, 1957, с. 393); *Були собі чоловік та жінка і мали одним-одну дитину – дочку* (“Лінива”, 2001, с. 370);

- *У мене є на току триста скирт усякого хліба. Щоб він до світу був увесь перемолочений і щоб було так: солома до соломи, полова до полови, зерно до зерна* (“Іван Голик і його брат”, 1957, с. 150). Такий повтор є виразною стилістичною ознакою народнорозмовного типу мовлення.

В українській народній казці наявний і лексичний однокореневий повтор словосполучень зі значенням інтенсивності дії типу *видом видати, слихом слухати*. Іменник у таких сполученнях виконує функцію об'єкта. Через здвоєння основи глибше розкривається значення дії, посилення її. Унаслідок адвербіалізації ці тавтологічні сполуки перейшли до розряду прислівників чи набули ознак фразеологізмів і в сучасній українській літературній мові відповідників серед іменників не мають [Плющ, 1978, 37].

Наприклад:

- *Слихом слухати, превеликого богатиря Івана Богданця у вічі видати* (“Іван Богданець”, 1990, с. 96); *Випустив коня і як близько під'їхав до нього, то впізнав, що то їде чоловік на коневі, а коли з'їхалися, то король сказав:*

- *Як слихом слухати, як видом видати – Поланин?*

А той сказав:

- *Як слихом слухати, як видом видати – король Іван? Чи будем битися чи будем миритися?*

- *Будем битися, – сказав король* (“Казка про королеву Катерину”, 1990, с. 137).

Контактні лексичні повтори як засіб реалізації мовної інерції можуть бути представлені прикметниково-іменниковим тавтологізмом. Сполуки такого типу найчастіше утворені тільки з двох компонентів, один із яких головний, а другий – залежний. Такий повтор дає можливість посилити за допомогою епітета того самого кореня зміст відповідного слова. Ці повтори характеризуються конденсацією якісної ознаки, що має узагальнене

вираження і будується за принципом асоціативного нанизування, яке утворює в тексті відповідну структуру, що відображає хід думки. “Нанизування є досить вагомим, чи не найголовнішим засобом передачі смислу, що супроводжує всі інші типи зв’язку у тексті” [Севбо, 1969, 29]. Наприклад:

*Цар же бо на свого сина дуже розсердився і велів його в **темну темницю** засадити і не велів йому їсти й пити дати; Ой, моя матінко! Будьте милосердна, украдьте в батька ключі да й випустіть мене з **темної темниці*** (“Казка про Солов’я-розбійника і про сліпого царевича”, 1993, с. 335). Семантична спаяність таких сполук із повтором кореневої морфеми свідчить, що в українській народній казці вони утворюють одну фразеологізовану лексему складної організації. Джерело утворення тавтологічних повторів – народнорозмовне мовлення. Такі контактні повтори можуть становити цілі експресивні комплекси в художній тканині твору, а лексико-граматичне вираження їх може бути різним.

Функція зв’язності контактного кореневого повтору реалізується в тих випадках, коли він виступає засобом підтримання думки при основній змістовій зв’язності тексту. Тоді структурно-семантичні відношення між членами словотвірного ланцюжка експлікують підтекстову інформацію, яка сприяє актуалізації авторської концепції. В українській народній казці контактний кореневий повтор функціонує як стилістичний засіб, створюючи ефект наростання (градації), у результаті чого семантичні ознаки кореневої морфеми висуваються на перший план при сприйнятті казкової оповіді, тим самим створюючи умови для текстової реалізації словотвірної функції кореневого повтору. Наприклад:

Цар подумав: “Можє, що вже темно, мене не впізнають?” Заночував з бідною під плотом, а **рано-вранці** прибігає знову до царської брами (“Про гордого царя”, 1972, с. 136); Відколи принц Анну Престоюанну привів до Дурного царя, Сонце **зарані-рано** почало сходити дуже червоне (“Про Анну Престоюанну”, 1990, с. 272). *Пустіть мене, вуєчку! Я одна-однісінька* у нянька – як не прийду додому, то він помре з великого жалю (“Про старого розбійника”, 1972, с. 35); *Любила вона його довго-недовго, згодом народила сина і сховала його, щоб мати або батько не дізнались, а сама лежить хвора* (“Про богатиря Буха Копитовича”, 2001, с. 432). Повтор мовних одиниць мотивується потребою доповнити висловлювання, надати йому певного стилістичного колориту. Семантико-стилістичне використання цих мовних елементів набуває особливого значення, оскільки вони є умовою експресивної довершеності образу, що, в свою чергу, впливає на поглиблене його емоційне сприйняття.

Значна кількість повторів у казці представлена якісними прикметниками, які належать до стилістично активної лексики і втілюють категорійну семантику якості. Вони творяться за моделями суфіксальних, префіксально-суфіксальних, безсуфіксних прикметників. Різноманітність суфіксів і префіксів стилістично вмотивована, коли утворення з ними характеризує людину. Такими повторами досягається посилення ознаки,

більший чи менший ступінь її вияву, а в стосунку до назв предметів вони менш уживані. Наприклад:

*Жив собі у якомусь селі піп, та **такий бідний, такий бідний!*** (“Піп-ворожка”, 1987, с. 257); *У годину по півночі полягали спати. Були **п’яні, п’яні*** (“Іванко – цар звірят”, 1972, с. 57); ***Сумний-пресумний** приходять до своїх слуг і про все їм розповідає* (“Про вдовиного сина”, 1984, с. 190); ***Жив собі багатий-пребагатий** дідич, що мав у володінні велике село* (“Як Климко спровадив дідича у пекло”, 1987, с. 243); ***Аж іде дід старий-старий**, борода біла* (“Названий батько”, 1957, с. 287); ***А ліс темний-темний**, дуби такі товсті, що чоловік не обніме* (“Кобиляча голова”, 1987, с. 175); ***А добра ж то – повнісінький віз, іще і намисто товсте. Стали зносить – то гарне, а то ще краще*** (“Дідова дочка і бабина дочка”, 1986, с. 179).

Повторювані прикметники з емпатичним ступенем порівняння, який передається редулькованим префіксом **пре-**, перебувають поза окресленою системою порівняння і служать для експресивного вираження найвищої міри якості “без конкретного об’єкта порівняння” [СУЛМ, 1972, 254].

В українських народних казках поширений повтор прикметників із зменшено-пестливим суфіксом **-ісіньк-**, де оцінний момент слова-демінутива нашаровується на значення ознаки, уже вираженої нульовим ступенем.

Наприклад:

*Веде чоловік корову додому **радий-радісінький*** (“Чудо-груша”, 1990, с. 380); *Чоловік дав кожному по доброму шматку, але коржик був **цілий-цілісінький*** (“Попеловий коржик”, 1990, с. 392). Повторення прикметників з цим суфіксом виражає найвищий ступінь вияву якості, яка пов’язується з її оцінкою, посилює експресивність казки, надає їй відповідного емоційного забарвлення.

Лексичний контактний повтор прикметників із суфіксом **-езн-** надає прикметникам відтінку згрублості, поєднує значення великої інтенсивності ознаки з позитивною або негативною оцінкою її. Наприклад:

*Ой, як же мені не плакати? Як у моїй хаті звір **страшний-страшезний** сидить, що не можна й вигнати* (“Коза-дереза”, 1986, с. 24).

Повтор різних прикметникових форм вказує на те, що основа першого прикметника уже містить вказівку на велику концентрацію певної якості, у другому випадку передає суфіксом **-езн-** найвищий ступінь якості й зближує її з категорією суб’єктивної оцінки якості предмета.

Майже кожен прикметник (залежно від контекстуального оточення) з найрізноманітнішою семантикою може виконувати у реченні роль епітета. Повторюючись кілька разів у різних варіантах, слово-повтор є дійовим засобом вираження експресії: не тільки увиразнює емоційне забарвлення слова, а й підсилює значення епітетів, їх конкретно-чуттєвий зміст [Скляр, 1963, 19].

У функції епітетів часто виступають прикметники на позначення кольорів, які, “відриваючись від свого основного, логічного значення, входять у сферу складного комплексу художньо осмислених побудов” [СУЛМ, 1972,

251]: *Дійшов на острів, аж там такий ліс густий, що ні пройти ні просунутися, та темний-темний...* (“Царівна-жаба”, 1986, с. 123).

Прикметники *густий, темний-темний* вказують на ступінь вияву ознаки.

– *Та чи увиджу ще тебе? Гай-гай!*

– *Як вимовив це слово, з'явився коло нього якийсь чоловік. Чорний, чорний і страшно паскудний!* (“Гайгай”, 1986, с.155). Ступінь вияву ознаки посилюється словом *і страшно (паскудний)*, за допомогою якого досягається вища міра експресії, нагнітання відрази до даного суб'єкта. З граматичного боку цей повтор, очевидно, слід розглядати як одне значеннєве та інтонаційне ціле, коли наголошується другий компонент. Ступінь такого злиття слів, викликаний різними емоційно-експресивними відтінками передачі вищого ступеня ознаки, у тексті казки неоднаковий. Він варіюється лексично та афіксальними засобами.

Цікавим різновидом повторів є так звані “повтори-відгуки” [Синиця, 1994, 38], чи прийоми рифмованої “луни” [Прокогін, 1997, 37]: *Теща рада, що зять приїхав, вітається до нього, а він:*

– *Вухри-мохри! Вухри-мохри!* (“Як пан по-німецькому балакав”, 1957, с. 391); *Хоче й кончить [чорт], а вона [баба] держиться і усе співає:*

– *Трайда-райда, трайда-райда* (“Баба і чорт”, 1987, с. 415);

Приходять вони додому, а там уже лев лежить. От вони сіли. Музика вийняв скрипку і – брень! дрень! І лев тільки поглядає (“Про Сученка-богатиря”, 1990, с. 135). Ці слова-повтори передають евфонічне забарвлення основного фону іронії, осуду тощо.

У казковому дискурсі складовими лексико-морфологічних повторів (іноді з різним функціонально-стилістичним навантаженням) виступають також прислівники. Наприклад:

...а сама за дитину, сіла, годує да гірко, гірко плаче! (“Казка про гоніння мачухи”, 1990, с. 265); *Летить він донизу швидко-швидко, ось уже і вода* (“Про бідного парубка й царівну”, 1986, с. 360); *...Василь тихо-тихенько підкрався і взяв голубове пір'я* (“Про Василя й Марічку”, 1972, с. 132).

Повтор прислівника *тихо-тихенько* з димінутивним суфіксом –*еньк-* поряд із нейтральним щодо емоційного забарвлення словом виражає ступінь вияву дії або стану і значення пестливості (суб'єктивного вираження – експресивності).

Велике семантичне навантаження припадає на займенникові форми, що повторюючись, виконують функцію фіксації уваги на оцінці, узагальненому висновкові мовця про когось, щось. Наприклад:

Дак дід тоді прив'язав її в повітці да як зачав бить! Коза кричить:

– *Не мене! Не мене!* (“Коза-дереза”, 1986, с. 23).

Займенникові форми можуть виконувати функцію виділення об'єкта або пояснення характеристики:

– *Ну, йди до такої і такої баби* (“Чудесний бик”, 1972, с. 187).

Від іменникового займенниковий повтор відрізняється тим, що завдяки своїй знаковій природі дейктик відтворює не слово, а поняття, яке стоїть за ним, хоч відомо, що займенник, повторюючись, не може перешкодити постійному “вивітрюванню” з пам’яті відповідного повторюваного слова” [Сильман, 1967, 73]. Наприклад:

*Махнув Юра сокирою, диня розлетілася на дві половини, а зсередини вибухнуло полум’я. Згоріла хата, згорів хлів і **все-все** довкола (“Чарівні дині”, 1972, с. 14); В багатого і грошей і худоби – **всього-всього** багато, а діток Бог не дав (“Про злидні”, 1990, с. 369).*

Займенниковий повтор виконує роль анафоричну, але його значення вказівки конкретизується лише в тих випадках, коли він уживається за словом, яке замінює, тобто функціонує як синтаксичний повтор. Наприклад:

*Другого дня вранці прокидається царівнин чоловік, **аж нема ні жінки, ні палацу, ні персня** – нічого нема, тільки стовп стоїть (“Про бідного парубка і царівну”, 2001, с. 201).*

Значно менше у тексті казки зустрічається числівникових повторів:

- Признайся, скільки хліба було?

*- Та **семеро**, чоловіче, **семеро**, – наче голосячи одрікає вона [жінка] йому (“Покараний скупець”, 1957, с. 315).*

Отже, розглядувані повтори не замикаються лише на двокомпонентних структурах. Залежно від характеру розгортання оповіді автор кожного разу вибудовує відповідний механізм розгортання подій, експлікує інтенсивність наростання ознак, настроїв і почуттів героїв казки, тим самим передає напруження оповіді, логічно підкреслює її провідну думку.

1.3. Ланцюговий лексичний повтор

Повтор займає особливе місце в художній тканині тексту. Він являє собою поліфункціональний стилістичний засіб, що є невід’ємною частиною української народної казки. Повтори певної мовної одиниці – словоформи, словосполучення, речення – виконують багатогранні функції: від створення архітектоніки й ритму всього твору до розкриття вдало знайденим містким словом головного в характері героїв.

Лексичний повтор в українських народних казках не обмежується рамками однієї структури й навіть одного тексту. Слова-кліше, штампи, які визначають особливості відповідного фольклорного жанру, переходять з одного тексту в інший, стають ключовими й, розростаючись за рахунок семантичної спорідненості в своєрідні блоки, створюють епіцентр твору. Одним із най-уживаніших типів повтору є багаторазове повторення того самого слова. Такий повтор значно посилює емоційне навантаження української народної казки, експресивність, створює загальний композиційний та ритмічний малюнок казкового тексту.

Розрізняють два підходи до трактування лексичного повтору: 1) вузький, за яким він трактується як повтор лексем і словосполучень (О.І. Фонякова, Л.А.Кур'янова та ін.), та 2) широкий, який полягає в тому, що він розглядається як засіб семантичної зв'язності тексту, що забезпечується повтором лексем, які неодноразово трапляються в текстах з функцією зв'язку основних ланок його змісту [Синиця, 1994, 17]. Формальна й тематична цілісність тексту забезпечується повтором не тільки тих самих лексичних одиниць, а й шляхом синонімічних, антонімічних повторів, а також анафоричних займенникових та інших замінів (Л.Ю.Балясна, А.А.Аладьїна, М.І.Гореликова та ін.).

Відповідно до розуміння лексичного повтору як поліфункціонального засобу семантичного зв'язку тексту розрізняємо такі види:

- а) номінаційно-ланцюжковий повтор;
- б) тотожний лексичний повтор;
- в) синонімічний повтор;
- г) антонімічний повтор.

Різні варіації лексичних повторів об'єднуються за ознакою їх будови, тобто за характером моделей: у структурі окремих стійких словосполучень чи сполучень окремих речень, що передбачає з'ясування і деякого варіювання слів, аналіз їхнього кількісного складу, порядку розташування компонентів у групі [Реферовская, 1983, 57]. З-поміж лексичних повторів дослідники розрізняють тотожні, варіювані, синонімічні, антонімічні та інші види. У лінгвістичних розвідках аналізується як засіб текстового зв'язку також анафоричний – д е й к т и ч н и й повтор. Якщо повтор визнається як повторення будь-якого слова, словосполучення, речення, то під тотожним лексичним повтором розуміють повтор того самого слова, стійкого сполучення слів, які відтворюються в тексті без особливих структурних і семантичних змін.

У нашому дослідженні за основу прийнято класифікацію типів повторів за характером їхньої структурної організації, запропоновану О.М.Мороховським [Мороховский, 1984, 143-144].

За структурною організацією розрізняються:

- а) простий контактний повтор, який може бути виражений двочленным або тричленным сполученням слів, що виражають емоційно-оцінну тональність висловлюваного;
- б) розширений повтор – повторення мовної одиниці з конотаціями, які доповнюють чи розширюють її зміст;
- в) кільцевий повтор – повторення мовної одиниці на початку і в кінці оповіді;
- г) повтор-підхоплення – повторення кінцевого елемента одного висловлювання на початку другого висловлювання;
- г) ланцюжковий повтор – повторення мовних одиниць однієї за одною.

Лексичний повтор як найпростіша стилістична фігура здавна відомий в усіх стилях мови, але найчастіше він використовується в народній творчості

та поезії. Характер виразності повторів визначається їх структурою і місцем, яке займають повторювані одиниці у мові. Повтор фіксує увагу слухача (читача) на певних словах, посилює їх значення в контексті та емоційний вплив, утримує в пам'яті як слухача, так і оповідача нитку розповіді.

Наприклад:

А півник їй:

- **То-ток, то-ток, не велів коток!** (“Казка про котика та півника”, 1990, с. 16); *Вони давай гна́ться, давай гна́ться за тим кравцем* (“Бідний вовк”, 1990, с. 46);

- *Як мені не плакати?* – *відповідає кіт Мурлика.*

- **Була мене стара баба, була, була,** *за вуса крутила, ноги мені поламала!* (“Кіт, цап і баран”, 1990, с. 31); **Летів, летів** *птах з ними над землею, а то вже й море під ними* (“Про бідного парубка й Марка багатого”, 1990, с.360);

- *Е, каже, - дурню, дурню! В мене, - каже, - мати старая і то тебе пересміє* (“Дурні чорти та хитрий наймит”, 1990, с. 352); **Полювали вони, полювали** *цілий день і нічого не виполювали* (“Лови”, 1990, с. 86).

З погляду структурної організації розрізняють такі характеристики лексичних повторів: контактний/дистантний, концентрований/перманентний. Під контактним розуміється повтор лексично тотожних слів, розташованих безпосередньо одне за одним; дистантний повтор – це розташування лексем на відстані однієї від одної. Концентрованим повтором є дистантний чи контактний лексичний повтор багаторазового використання в тексті [Севбо, 1969, 136].

Досліджуючи функції лексичного повтору в художньому тексті, лінгвісти (В.А.Кухаренко, М.П.Котюрова, Е.М.Бжаннянц, О.І.Фонякова та ін.) визначають дві його основні функції: а) організації і зв'язку структури тексту та б) стилістичну (емоційно-експресивну). Стилiстичне використання лексичного повтору розглядається як засіб, що виконує градаційну, характерологічну, видільну, портретну, підсилювальну та інші ролі в тексті.

Повтор як засіб відображення дійсності являє собою своєрідне представлення одного денотата [Гак, 1981, 207]. Той самий референт може мати різні найменування у зв'язку з тим, що самі предмети, явища природи, істоти, представлені цим найменуванням, складні, багатогранні і в різних умовах іменуються по-різному залежно від того, які засоби здаються мовцеві важливішими у момент, коли висловлюється думка, що й зумовлює вибір і вживання мовних одиниць. Перейменування є особливою формою вираження комунікативно-значенневих, інформаційно-необхідних змістових повторень та одним із найважливіших конструктивних принципів організації тексту [Фатеева, 1985, 3]. Наприклад:

А бичок каже:

- **Я – бичок-третячок,** *з соломи зроблений, смолою засмолений* (“Солом'яний бичок”, 1990, с. 26); *От тоді у самий перед кіт-мурлика як замуркотить, як скоче між вовки, як наїжиться, як зажене кігті у якого*

вовка!.. Порозгонив усіх вовків (“Дід, баба, кіт, цап, баран і вовки”, 1990, с. 31); Коли пси загавкали, **вовчок-товчок** був уже далеко (Вовчок-товчок”, 1990, с. 40); Їдуть, їдуть, коли щось – трісь.

– Е, **вовчику-братику**, ти мені вже й санки ламаєш!

- Ні, **лисичко-сестричко**, то я горішок розкусив (“Лисичка-сестричка і вовк-панібрат”, 1990, с. 52).

Мовні засоби вторинної повторної номінації формують окрему групу засобів міжфразового семантичного зв’язку. Номінативні одиниці, що використовуються як повтори, можуть мати спільні елементи зовнішньої форми з первинним позначенням референта або повністю від нього відрізнятися. У таких випадках між референтними найменуваннями встановлюється зв’язок у вигляді формального різновиду лексичного (кореневого) повтору – у першому випадку, чи вираження семантичного повтору – у другому. Отже, є підстави вважати повтори, зокрема в українських народних казках, номінаціями, які беруть участь у семантичній організації тексту з денотативного погляду [Гак, 1976, 6].

Повтор як своєрідний засіб семантичної зв’язності тексту знаходить вираження у різнорівневих лінгвальних одиницях. Лексичні повтори, крім функції зв’язності тексту, виконують також роль логічного й емоційного виділення відповідних елементів висловлювання. Однак в усному мовленні лексичні повтори різних типів можуть виникати без наміру, без настанови мовця на логічне чи емоційне виділення тих чи інших компонентів, які вимовляються за інерцією. Такі повтори, що виникають унаслідок мовленнєвої інерції, функціонують як семантично слабо навантажені. У тексті ж української народної казки вони сприяють розвиткові думки, акцентують увагу на головному, посилюють експресію висловлювання, дають нові характеристики героям та предметам.

Такі семантично еквівалентні лексичні одиниці (чи стійкі сполуки слів) у сучасних мовознавчих працях позначаються терміном “топіки”, які утворюють у тексті топікові ланцюжки. У вітчизняній лінгвістиці рівноцінним терміном є “номінаційний ланцюжок” поєднаних слів, з яких кожне наступне частково відрізняється від попереднього, виявляючи тісні семантичні зв’язки та функціональні особливості їх [Синиця, 1994, 22].

Ланцюговий зв’язок між окремими реченнями, – як зазначає М.Я. Плющ, – забезпечується на рівні зв’язку суб’єкта або предиката речення. “Послідовний розвиток думки відбувається так, що в першому реченні повідомляється про певну подію, явище, а кожне наступне щось додає нове. Граматично ланцюговий зв’язок виявляється у застосуванні лексичного повтору, синонімічних замінів та вказівних займенникових слів, співвідносних з іменами предметно-понятійного змісту” [Плющ, 1986, 11].

З погляду називання об’єкта розрізняють три типи номінацій у тексті: 1) однофокусні, коли різні назви одному референтові даються однією людиною, 2) багатофокусні, коли референт називається різними іменами, і 3) суміщені номінації, коли автор виражає своє ставлення до персонажів через

невласне пряму мову [Потапова, 1986, 9]. Різнофокусні номінаційні ланцюжки властиві художнім прозовим творам, і здебільшого це найменування головних дійових осіб. Необхідність неодноразово називати того самого референта в рамках тексту зумовлює вибір різних мовних засобів. До засобів утворення номінаційних ланцюжків належать:

1) кількаразовий повтор слова чи словосполучення: *Тоді цар і поїхав собі додому і приїхав* благополучно. Коли вступає в хату, йому назустріч усі: з сином поздоровляють:

Він так і впав на порозі.

- *Сину мій, - каже, - орле мій, не мій же тепер ти!* (“Про царенка Йвана і чортову дочку”, 1990, с. 163); *Сестра поглянула на брата, обняла його, поцілувала да й каже:*

- *Ні, брате, я люблю тебе, як братика, я б сказала тобі усе, як братові, якби тільки що було у мене на серці. Не гнівайся на мене, Іване!*

Брат і повірив. А того й не знав, сердега, що жіноче плем'я буває й лукаве (“Змій”, 1990, с. 179);

2) дейктичний (займенниковий) повтор: *Жалко їй діток, та нічого не може вдіяти, такий поганий в неї був чоловік: скриню від неї замикає і нічого їй не дає, а сам на себе витрачає* (“Про скупого чоловіка”, 1957, с. 379);

3) синонімічний повтор: *Бабина ж дочка така лінива, така лінива, така ледача: ні до холодної води не береться, все сиділа б, згорнувши руки* (“Золотий черевичок, 1957, с. 372).

У складі казки структура повтору може реалізуватися: а) варіюванням компонентів та одного з компонентів, б) уживанням слів, пов'язаних відношеннями включення, в) поєднанням слів, пов'язаних тематичною чи семантичною спільністю, г) уживанням антонімів чи б) засобів перифрази елемента топіка (найбільш характерний для наукового тексту).

Багатофокусний предикативний ланцюжок в українських народних казках містить різні види повторів, які використовуються для вираження тривалого розгортання подій.

Повторювання того самого дієслова, іменника, прикметника, займенника тощо ускладнюється варіюванням повтором, доповнюючи зміст новими деталями. При цьому логічно наголошуються не тільки компоненти предикативної основи речення (присудка, підмета), а й другорядні члени речення, які поширюють його. Наприклад, дієслівний повтор:

Ну, вже говорили-говорили там вони, говорили-радилися, а далі ото вже й до весілля стали споряджатися (“Залізний вовк”, 1972, с. 222); *Стали вони думати-гадати, як би відціля утекти* (“Козел і баран”, 1990, с. 66); *Сьогодні вранці найменша дочка моя в морі купалась і впустила перстень у воду; шукала-шукала...* (“Іван Голик та його брат”, 1971, с. 147); *Гонилась-гонилась, – так-таки не вловила та надумала всю воду з річки випити.*

Займенниковий (дейктичний):

От як зробим: я стану на землі, а ви усе на мене, усе на мене – один зверху одного; аж поки досягнем його (“Бідний вовк”, 1990, с. 40);

- Що ти зробив? Нащо зозулю вбив?

- Нічого, нічого, - каже. – Так треба (“Казка про знахаря, або казка про аптекаря”, 1990, с. 314); *Другого дня пустили містом бубон, що такого і такого писаря через одне діло будуть вішати* (“Про мельникову Ганну”, 1972, с.42).

Ланцюжок найменування того самого референта включає різні мовні засоби. Розсіяний по всьому текстовому полю, він прокладає нитку всередині тексту, встановлює змістові відношення між контактено чи дистантно розташованими текстовими фрагментами. Яким би численним не був номінаційний ланцюжок, усі його члени об’єднуються спільними семантичними ознаками, які відтворюються в структурі кожної з лексем, у кожному акті найменування. Учасники комунікативного акту не тільки створюють власне мовленнєву комунікацію, але також і всю ситуацію в цілому. Вони можуть як стабілізувати, так і змінити її.

Простежити утворення і взаємодію номінаційних ланцюжків у творах прозового тексту – завдання дуже складне й трудомістке, оскільки “розгорнутість і тематична багатоплановість оповіді... веде до утворення великої кількості тематичних ланцюжків, які пов’язані з реалізацією численних мікротем у тексті” [Домашнев, 1983, 40]. Однак у невеликих за обсягом українських народних казках можливе виділення номінаційних ланцюжків, пов’язаних з образами головних дійових осіб. У таких випадках семантичний повтор, що реалізується у складі номінаційних ланцюжків, має узагальнений характер.

Номінаційні ланцюжки беруть участь у формуванні як усього тексту, так і окремих його фрагментів. Якщо між референтами спостерігаються синонімічні відношення, то кореферентні найменування перебувають із ними у родо-видових зв’язках. Але це не єдиний тип зв’язку, який може встановлюватися між членами номінаційного ланцюжка. У тексті з ланцюжковим зв’язком окремих речень особливо виразно виявляють себе головні зі значеннєвого погляду слова, які звичайно повторюються з метою посилення до них уваги, логічного виділення. В основі більшості кореляцій лексичних кореферентних одиниць лежать відношення синонімії, антонімії, гіпонімії, корелюють також слова, пов’язані дериваційними відношеннями [Потапова, 1986, 3]. Та які б кореляційні зв’язки не встановлювалися між членами номінаційних ланцюжків, усі вони сприяють актуалізації змістових відношень у фрагментах казкового тексту, виявляючи властивості засобів його семантичної зв’язності.

Наприклад:

Юрза-Мурза зробила так, що, чого тільки душа забажає, – все стало на столі. Стрілець-молодець сів таї каже:

– Юрзо-Мурзо, сїдай та обїдай зі мною та будеш мені за сестру (“Юрза-Мурза і стрілець-молодець”, 1990, с. 129); *Змій зажмурився, а Іван-*

Побиван як огріє змія тією залізякою межі очі, то той аж здригнувсь (“Іван-Побиван”, 1957, с. 178); **Біжить кабан**:

– Хро-хро-хро! Хто, хто в цій рукавичці?

– **Мишка-скряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-лапанчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик і ведмідь-набрідь. А ти хто?**

– **Кабан-неклан. Пустіть в рукавичку і мене** (“Рукавичка”, 1990, с.22);

– **А я – рак-неборак,**

Як ущипну – буде знак! (“Коза-дереза, 1990, с. 26).

У віршових текстах так само, як і в прозових, члени номінаційних ланцюжків утворюють семантичний зв’язок локально – у межах строфи – і глобально – у всьому вірші чи циклі віршів. Кількісний склад номінаційних ланцюжків, як і тематичних рядів, у віршових текстах легко встановлюється, на відміну від прозових текстів великого обсягу, де ці ланцюжки прокладають зв’язок усередині всього тексту.

Особливе місце в структурі прозових і віршових текстів з номінаційними ланцюжками займають власні назви, які, на думку багатьох лінгвістів, призначені для виділення та ідентифікації в рамках художнього тексту одиничних об’єктів, що виражають одиничні поняття про ці об’єкти. В українських народних казках повтор власних назв трапляється виключно при звертанні, оскільки кожний елемент художнього тексту в оповіді виконує текстотвірну функцію, а ім’я персонажа актуалізує “всі статусні засоби художнього тексту – авторську модальність, перспективність, прагматичну спрямованість, членування та шляхом багаторазового повторення імені в тексті” [Фонякова, 1990, 27].

Як компонент тексту власна назва сприяє реалізації семантичного зв’язку всього тексту. За рахунок багаторазовості повтору ім’я набуває функції текстової скріпи, яка пов’язує контактну й дистантно розташовані текстові фрагменти, що описують одного референта – персонажа оповіді. Наприклад:

І почав із палиць. Вона дуже йойкає:

– **Миколо, Миколо, верну тобі пицалку і торбинку, лише не бий мене так сильно** (“Син лісника”, 1972, с. 100); *Заплакала (дівчина):*

– **Юрку, Юрку, вертаю тобі і пташине серце, і сідло. Лише пусти мене** (“Про чарівну пташку, золоте яйце і двох братів”, 1972, с. 93).

Отже, повтор семантичної ознаки може бути виражений цілим рядом лексем, між якими існують родово-видові відношення.

Кореляційні зв’язки між членами номінаційних ланцюжків, представлених в українських народних казках, і особливості їх функціонування можна розглядати як специфічні засоби реалізації семантичного повтору в зв’язному тексті, де вони виступають у ролі основних чи таких, що підтримують змістову єдність тексту.

1.4. Тотожний лексичний повтор дієслів та слів інших частин мови

Важливим показником своєрідної мовної картини світу в українських народних казках є характеристика динамічної ознаки особи-референта, яка

найчастіше виражається дієслівними формами, що вказують на тривалість, нетривалість, початок, закінченість дії або процесу та ін. Уявлення про казковий світ народжується з сюжетної динаміки, визначальним елементом якої є діяльність героя у просторі й часових координатах, тобто динамічна подійна характеристика. “Саме у дієслові лексична семантика найбільш функціональна, максимально пристосована до ролі предиката” [Русанівський, 1971, 241]. Дієслово виступає носієм динамічної ознаки, а його значення виявляється на фоні “закономірних зв’язків з іншими словами і розкривається в імпліцитних синтагмах, детермінованих категорійною семантикою іменних лексем, які з ним поєднуються” [Уфимцева, 1974, 117].

Ю.Д. Апресян зазначав, що семантична (сміслова) залежність значення дієслова визначається учасниками ситуації. Досліджуючи лексичну семантику дієслова, зокрема його значення, він виділяє основні лексичні параметри, суть яких полягає у значеннєвому навантаженні слова. Ці смислові дієслівні параметри полягають:

1) у виконанні предикативної функції опису ситуації та його змістовому наповненні в конкретній ситуації, що передається висловлюванням;

2) у самостійній функції, навіть у поєднанні з допоміжним дієсловом, учасників ситуації та залежній від дієслова актантів – неучасників ситуації [Апресян, 1967, 106].

Особлива роль в українських народних казках належить дієслівним повторам, які сприяють збереженню динаміки дії і поряд із функцією лексичного нагнітання створюють експресивний вплив на слухача. З’ясовуючи граматичний статус дієслова, дослідники (А.П.Грищенко, С.Я.Єрмоленко, Т.В.Зайцева, А.П.Коваль, І.І.Ковтунова, А.К.Мойсієнко, М.Я.Плющ, В.М.Русанівський, Л.І.Тимофеев та ін.) звертають особливу увагу на функціональні можливості його як частини мови. У художньому тексті дієслова здатні передавати енергію образного руху – розвитку дії, процесу, динаміку психічного та фізичного стану героя тощо. У дієслові виражаються всі основні граматичні особливості, якими характеризується цей клас слів. Так, поряд з головною, власне дієслівною, лексико-граматичною ознакою – динамічністю, дієслово може виражати й статичну (атрибутивну) ознаку формою дієприкметника, що споріднює його з прикметником, або ознаку ознаки (форма дієприслівника), що зближує його з прислівником, чи навіть предметність – як у іменнику [ГУМ, 1993, 165].

Аналізуючи дієслівний повтор, дослідники виходять із того, що поняттєва основа дієслова має свою специфіку на відміну від поняттєвого змісту іменника, а саме: “якщо в іменних лексемах поняттєва й предметна віднесеність збігаються в межах номінативного значення того самого мовного знака, то в дієслівних лексемах ... поняття відношення їх взаємодії ніби винесено за рамки дієслівної лексеми і переноситься у сферу синтагматичних відношень дії (стану, процесу), які виражаються дієсловом, до його об’єкта чи суб’єкта чи до того й іншого одночасно” [Уфимцева, 1974, 117].

Дієслівний повтор як один із головних засобів вираження динаміки широко використовується в народній творчості. У казковому тексті аналіз дієслівного повтору будується на виявленні найбільш частотних лексико-семантичних груп лексем, здатних виражати різні функції художньої образності. Насамперед це дієслова зі значенням переміщення сушею (*іти, піти, вийти, дійти, ходити, обходити, приїхати, мандрувати* тощо); повітряним простором (*летіти, перелетіти, прилетіти*); переміщення водою (*пливти, допливти*) та інші. Динаміка руху увиразнюється й посилюється у зв'язку з використанням прийому лексичного повтору дієслівних форм. Лексичний повтор дієслів руху відображає семантику багатократної тривалої дії, яка вимагає великих зусиль або психічного напруження, моделює часову перспективу розгортання подій, їх перебігу. Наприклад:

Йде, йде, йде. Приходить на те поле, де закопав свого коня (“Солдатські сини-богатирі”, 1972, с. 328); *Ходили-ходили, вибирали-вибирали, так на якого коня який брат руку не покладе, так той кінь і впаде* (Там же, с.328); *Піднявся під хмари і летять, летять, летять* (“Про хлопця, який звільнив свою матір з полону Поганина”, 1972, с. 357). Повторне вживання слів *йде, ходили, летять*, пов’язуючи окремі компоненти сполуки, створює часову перспективу описуваних дій.

Тотожний лексичний повтор дієслів *іти, ходити* виконує дві функції. Як стилістичний засіб повтор дієслова *йде* концентрує увагу читача саме на цій дії, передаючи тривалість переміщення по суші: герой довго йде і ось, нарешті, *приходить*. Словоформа *приходить* вказує на кінцевий результат не однієї дії, а тривалого процесу розгортання, отже, бере участь у формуванні змістової єдності, логічно завершуючи її тему: як би довго людина не йшла, як би довго не тривала дія, колись вона завершується. Компоненти тотожного лексичного повтору *йде* разом із дієсловом *прийшов* виступають як експліцитні засоби реалізації локальної і темпоральної семантичної зв’язності

Тотожний лексичний повтор однокореневих дієслів *ходили-ходили, вибирали-вибирали* перебуває на межі виявлення ознаки й емотивності. З одного боку, вони підкреслюють тривалість дії, а з іншого – передають певний настрій виконавця, здебільшого досаду з приводу даремної витрати часу або ледь стримуваного бажання кинути певне заняття й узятись до чогось іншого [Безпояско, 1993, 190].

У таких реченнях предикат виражає, цілеспрямовану дію, яка має характер активного виконання її діячем. Наприклад:

Ходив бідний Кирик, шукав, шукав, ніхто не хоче ямки вирити, щоб дитину поховати; Риє, риє, коли дивиться іде чоловік (“Кирик”, 2001, с. 263); *Танцювала, танцювала, да й махнула рукавцем – у тім саду стала річка, а на річці лебеді плавають* (“Царівна-жаба”, 1986, с. 200); *Чужа земля як зачала кулями кидать, як зачала кидать, чисто тих козаків покрила* (“Нещасний Данило”, 1957, с. 169); *Став добігати залізний вовк до хати, а солдати давай його стрілять. Стріляли-стріляли – нічого не зроблять –*

біжить напрямки та кусається (“Іван-царевич і залізний вовк”, 1990, с. 303).

Засобом повтору дієслів виражається багатократність повторюваної дії, її інтенсивність, що справляє емоційний вплив на слухача. Збільшується також експресія викладу за рахунок уведення дієслівних присудків з підсилювальною часткою **як**. Тобто тотожне ланцюжкове породження комунікативних актів базується насамперед на доборі мовцем дієслова відповідно до ситуації й типу мовлення, хоч має місце і лексико-синтаксичний повтор.

Повторення дієслів у формі наказового способу зі значенням заклинання, прохання-молитви є однією з форм вираження бажально-вольових імпульсів оповідача казки. Вони використані в казці для посилення прохання. На відміну від жанру молитви як мовленнєвої дії, – зазначає І.І. Ковтунова, – жанр молитви перетворюється в образ молитви [Ковтунова, 1986, 127]. За різного лексичного наповнення такий повтор сприяє змістовій градації, наростанню дії, процесу. Наприклад:

- Телесику, Телесику!

Приплинь, приплинь до бережка!

Дам я тобі їсти й пити! (“Телесик”, 1986, с. 63).

С.Ю.Неклюдов зазначає, що дієслова руху, які характеризують найрізноманітніші типи переміщення у просторі, посідають чільне місце в системі одиниць динамічної характеристики подій. Дієслова переміщення утворюють опозицію за ознакою спрямованості/неспрямованості [Неклюдов, 1972, 29]. У народній казці вони реалізують як ці основні ознаки, так і різні конотативні відтінки – невиразного за метою руху чи цілеспрямованого, тривалого, чи кінечного результату дії тощо. Пор., наприклад:

Заліз у прірву. Пішов собі та й пішов (“Казка про Лугая”, 1990, с. 150); ***Іде, іде***. В одному місті побачив братів: вони в корчмі пили і гуляли. Мишко на них не зважав. Поїв хліба, напився води і ***іде*** собі далі (“Залізний вовк”, 1972, с. 142); *Зібралися й шукають дорогу, прийшли. Ходили-ходили до темної ночі, так знову повернулися до того стану, де вже спали* (“Сини лісника”, 1972, с. 95). Перший ряд дієслів передає спрямовану дію (до певного об’єкта), в інших – неспрямовану. У структурі висловлення такі предикати виражаються переважно неперехідними дієсловами.

В українській народній казці тривалість дії або, навпаки, швидка зміна подій реалізуються як аспектуальні значення дієслів. Саме повтор дієслівних словоформ виступає засобом вираження фази, темпу, інтенсивності дії, які нашаровуються на основне значення – часової перспективи розвитку подій.

О.О. Реформатський, В.В.Виноградов та інші мовознавці розглядають повтор як засіб вираження своєрідних лексичних значень, а саме:

а) особливих відтінків дієслівного виду: *іде-іде, пливе-пливе, кличеш-кличеш* (тривалість дії в межах недоконаного виду); *походили-походили* (результативна тривалість у межах доконаного виду) та ін.;

б) найвищого ступеня вияву ознаки як способом чистого повтору (*чорний-чорний, гарний-гарний*), так і з використанням префіксації: (*великий-*

превеликий, дужий-предужий тощо);

в) кількісних характеристик предметів, неозначеності: (*зуби-зуби; ліс-ліс, м'яса-м'яса*).

Дослідники словотвору вважають, що повтор є одним із способів словотворення, при цьому зазначають, що у більшості випадків утворюються незмінювані слова – прислівники (*чин чином, давним-давно*), вигуки (*ну-ну, о-о-о, гай-гай, геть-геть*), частки (*так-таки, так-так*) [Виноградов, 1972, 291].

За допомогою граматичної категорії виду передається одна з найголовніших властивостей дієслова як частини мови – “вираження динамічної ознаки або в процесі її розгортання, становлення, або як цілісного комплексу, повністю реалізованого чи спрямованого на повну реалізацію у ході виконання” [Русанівський, 1971, с. 216].

Структури, виражені різновидовими формами минулого часу (дієслово недоконаного виду + дієслово доконаного виду), вживаються на позначення процесуальної послідовності з обов'язковою фіксацією завершеності дії, результативності. Вони здебільшого перебувають у семантичному і граматичному зв'язку з дієсловами доконаного виду [Мойсієнко, 1991, 57].
Наприклад:

Як ото колись баби зібрались у ліс по опеньки. Ходили-ходили, коли одна баба, Кулина, та й упала у ведмежий барліг (“Іванко-Ведмеже Вушко”, 1984, с. 87); Ідуть та й ідуть, коли перед ними така славна криниця – вода чиста. От братики й кажуть:

- Нум, нап'ємось! (“Попович Ясат”, 1984, с. 71).

Компоненти тотожного лексичного повтору можуть виражати в текстовому зв'язку тричленні відношення, експліковані моделлю “дієслова недоконаного виду + дієслова доконаного виду + дієслова недоконаного виду”. Наприклад:

Йшли, йшли і дійшли до червоних морів. Ходять коло моря, журяться, як перейти на острів (“Василева шкатулочка”, 1972, 201).

З погляду сучасної дієслівної системи слов'янських мов відношення між ними не можна визнати видовими. У граматичній літературі такі дієслова розглядають “підвидом” дієслів недоконаного виду або одним із численних способів (родів) дієслівної дії, що охоплюють усі ті одновидові дієслова, які передають певну часову чи розподільну ознаку дії [Русанівський, 1977, 66].

Способи дії підпорядковані категорії аспектуальності. Пари дієслів, одне з яких характеризується якимось додатковим семантичним значенням (наприклад, повторюваності, розподільності, багатократності, однократності та ін.), утворюють семантичну цілісність, у якій частіше один із компонентів є одновидовим – доконаного або недоконаного виду [ГУМ, 1993, 201].

Теорія способів дієслівної дії розвинута у працях польських (Е. Кошмідер), чеських (І.Немець), російських (Ю.Маслов, О.Бондарко, Л. Буланін) учених, а вперше висунув ідею про градацію дієслівної семантики аспектуальності З. Агрелль у праці “Видові відмінності і творення родів дії у польських дієсловах” (1908 р.).

В українському мовознавстві категорія виду кваліфікується у якнайтіснішій взаємодії з лексико-семантичними особливостями дієслова, “у значеннях яких знаходять відображення багатогранні часові, кількісно-часові, результативні і кількісно-результативні модифікації процесуальних ознак, представлених головним чином діями та станами, та пов’язаних з ними словотвірними ознаками” [Грищенко, 1997, 414].

Виділяються три основні типи способів (родів) дієслівної дії: 1) часові, які характеризуються здатністю до реалізації відповідних процесуальних ознак у часі: виражають момент виникнення дії, часовий момент її буття (*полетіти, побігти, піти, занести*), вказують на завершення дії (*зробити, відмучитися*), на її реалізацію, на стан протягом якогось фіксованого відрізка часу (*прожити, пробігти*), виражають тривало-дистрибутивну (повільну, неінтенсивну) дію або стан (*розмірковувати, розгулювати*); 2) кількісні: виражають одноразову, миттєву дію (*вкусити, стрибнути*), вказують на гранично-кількісну оцінку тривалості (*наїстися, намучитися, нагулятися*), на крайній ступінь інтенсивності в розвитку дії (*розговоритися, розкричатися*), на надмірність кратного вияву дії з негативними для суб’єкта наслідками (*догратися (до...), догулятися (до...)*), позначають надмірну тривалість дії з погляду звичайної норми вияву (*пересолити, пересушити*) або мають значення надмірного вияву тривалості дії (*замріятися, задуматися*), чи позначають розподільний (дистрибутивний) процес, дію, виконувану багатьма суб’єктами або спрямовану на кілька об’єктів (*помолотити, повиходити, покосити, позбирати*), виражають багатократну взаємну дію багатьох суб’єктів (*перешіптуватися, пересміюватися*); 3) оцінні, які виражають різні особливості вияву процесуальних ознак з погляду суб’єктивного сприймання їх мовцем і позначають переривчасту неповну дію, що характеризується нерегулярною кратністю (*побоюватися, посміюватися*) або конкретно-процесуальний, послаблений вияв дії (*награтися, надивитися, наспіватися*) чи виражають підкреслену інтенсивність дії (*висвистувати, вистукувати*), позначають послаблену дію, яка супроводжує іншу (*притупувати, підспівувати, підносити*) [Грищенко, 1997, 114].

Оскільки в лексичному повторі переважає кореневий, то він найчастіше перебуває у найтіснішому зв’язку з морфологічним стилістично маркованим повтором, зокрема з погляду вираження експресивно-оцінного значення по втором кореневих морфем у видозміненій формі слова або у спорідненому слові. Цей художній прийом застосовується для посилення емоційного впливу на читача або слухача і створення неповторного стилістичного колориту української народної казки.

Так, обидва компоненти в лексичному повторі можуть бути виражені дієслівними формами минулого часу доконаного виду та передавати дію з вказівкою на необмежену тривалість. Наприклад:

Вернулась у хату – не хочеться самій вечеряти. Походила-походила по хаті: піду, - думає, - буду кликати: може, хто озветься (“Кобиляча голова”, 1984, с. 174). Дієслова *походила-походила* вказують на певний, чітко не

окреслений час тривання руху (трохи походила).

Форми доконаного виду передають цілу гаму значень внутрішньо обмеженої дії: початку (*злетіти, зійти*), досягнення результату (*приблизити, прийти*) або результату нетривалої дії (*ступнути*) чи тривалої (*походити, пополітати*) дії, чи розподіленої між кількома об'єктами (*повисмикувати*) та ін.

Дієслівні форми недоконаного виду виражають не повністю виражену процесуальну ознаку: їдуть вони (можуть їхати, але внаслідок якихось причин можуть і не доїхати), а “форми доконаного виду передають повністю реалізовану дію, що є результатом попереднього розгортання (*Дерево виростало*) або якимось окремим моментом, вичлененим із процесу розгортання (*Звір заревів*)” [Русанівський, 1971, 218].

Повторенням слів і словосполучень досягається посилення їх значеннєвої ваги, бо на повторюваних елементах мимоволі концентрується увага читача. Лексичний повтор посилює взаємозв'язок окремих речень, до складу яких входять повторювані одиниці. Самі ж вони виконують роль “своєрідних опорних пунктів, скрепів складних побудов” [Пивоваров, 1974, 92].

Другу групу лексичного повтору становлять дієслова буття (екзистенціальності): *бути, жити, годуватися, знаходитися, доживати, зостатися, перебувати* тощо. Це дієслова недоконаного виду. Уживаючись у прямому значенні, вони формують речення екзистенціального типу, у яких повтор є маркером тривалого перебування, осідлості, одноманітності буття. Такими постійними компонентами (*жив, жили-були, жила, жив-був, жило-було*) характеризується початок (або зачин) казки, а також пересипана оповідь та завершується кінцівка. Наприклад:

Жили-були два брати (“Про бідного та багатого брата”, 1990, с. 324); *Лисичка придбала м'яса та живе-проживає та ї турботи не має* (“Як лисиця висповідала зайця, качку та півня”, 1990, с. 61); *Жили-жили, поки ї хату розвалили, - ту, яку дід покинув* (“Цапова хата”, 1979, с. 34).

Тривалість і повторюваність дії передається дієсловами-предикатами, їх редуплікацією або повтором зі сполучниками. Наприклад:

От зайчик радий, прийшов у хатку та так уже ракові дякує! А потім стали вони разом жити та поживати, та добра наживати (“Коза-дереза”, 2001, с. 51); *Дак він – за півника, виніс із нори, і пішли додому. І жили й поживали* (“Котик і півник”, 1990, с. 58). Однокореневий повтор дієслів *живе-проживає* вказує на обмежене певним часом тривання стану, але префіксальні дієслова *жили-поживали, жити та поживати та наживати* недоконаного виду передають необмежене в часі буття, осідлість на якомусь місці.

Інтенсивність дії в українських народних казках передається повторенням одного слова або спільнокореневих префіксованих дієслів. Так, наприклад, префікси **за-, по-, про-, до-, від-** можуть вказувати на різний розподіл дії в часі, на її тривалу повторюваність.

Дієслова є назвою дії або динамічної ознаки, яка сприймається мовцем як вияв процесуальності з властивою для неї часовою перспективою. Ця часова перспектива в дієслові пов'язується з моментом мовлення про дію: дія збігається з моментом мовлення про неї або відбувається не водночас з моментом мовлення.

Час належить до універсальних категорій, що відіграють першочергову роль в уявленнях людини про навколишню дійсність.

Цікавою є й інтерпретація поняття часу Аристотелем, який вважав, що час є “рахунок рахованого”, він належить рухові та підпорядковується лічбі, але одночасно не є іззовні прикладеним до руху рахунком. На питання, що є час і чи є він щось реальне чи чимось іншим, Аристотель відповідає, що час в цілому, як і окрема його частина, не дана нам як щось реальне та зрима. Однієї частини вже немає – вона пройшла. Іншої ще немає – вона не наступила. Те, що є, а саме: ось “тепер”, теперішній час – кожного разу зникає, у будь-яку мить виявляється іншим і новим “тепер”. Отже, час розу міється як певний рух або зміна, але час, на відміну від руху, начебто не змінюється і залишається рівним собі завжди і всюди [Аристотель, 1978, 2, 147-153]. Сучасні дослідники надають перевагу часовому визначенню з релятивістських позицій, оскільки поняття часу вміщує в собі все розмаїття темпоральних відношень об'єктивного світу.

В античній філософії висувалося дві взаємопротилежні концепції часу, які покладено в основу сучасних часових визначень.

Перша поєднує субстанційну та релятивістську моделі. За субстанційною моделлю час розглядається як особлива субстанція поряд із категоріями простору, речовини та ін. Релятивістська модель полягає в трактуванні часу як системи відношень між фізичними подіями. Автори цих моделей розходяться у питанні про природу часу, про відношення категорій руху та часу.

Друга концепція об'єднує динамічну та статичну моделі. За статичною моделлю час являє собою таке поняття, в якому події минулого, теперішнього та майбутнього існують реально і одночасно, а становлення та зникнення матеріальних об'єктів – це ілюзія, що виникає в момент усвідомлення тієї чи іншої зміни. У динамічній концепції існує лише власне теперішній час, а власне минулого вже реально немає, подібно до того, як власне майбутній ще реально не існує.

Як справедливо зазначає Ю.Б.Молчанов, жодна з названих концепцій часу не відображає повною мірою поняття часу. Однак не можна сказати і того, що якась із них не є слушною [Молчанов, 1985, 77].

В основі категорії часу лежить відношення процесуальної ознаки до моменту мовлення, під якою розуміють абстрактну граматичну точку відліку, що виступає часовим орієнтиром якогось процесу, форми буття. Оскільки дієслова є назвами дій або динамічної ознаки, то динамічна ознака сприймається мовцем як вияв процесуальності з властивою для неї часовою перспективою, яка в дієслові пов'язується з моментом мовлення про неї або

відбувається не водночас з моментом мовлення [УМЕ, 2000, 722].

З поняттям руху, розгортання, розвитку нерозривно пов'язана часова константа, тому саме в дієслові, як носієві динамічної ознаки, найповніше виражається ідея часу [Русанівський, 1971, 242].

Компоненти тотожного дієслівного повтору, характеризуючись найрізноманітнішими часово-видовими параметрами, не тільки привносять у художній контекст відчуття перспективи, а й сприяють зміщенню певних семантичних шарів тексту, актуалізують, динамізують оповідь [Мойсієнко, 1991, 57]. Дієслівні присудки як конструктивні центри речень передають динаміку переміщення, рух, активну дію, ставлення до об'єкта сприймання та характеризують події й стани природного середовища, істот, людей як тривалі, багатократні процеси.

Тісно пов'язані з категорією часу дієслова мовлення (*говорити, казати, сказати, питати, відповідати, гукати, кликати, озиватися, кричати, умовляти, йойкати* та ін.) та дієслова мислення (*думати, подумати, гадати, догадуватися, міркувати* тощо).

Дієсловам мовлення загалом властивий теперішній час. Хоч дуже часто в українській народній казці часові форми втрачають свої первинні часові функції і вживаються у вторинних значеннях. Це так званий теперішній історичний час. Наприклад:

*Як тільки прийшла і взяла дитину годувати, то цар схватив її за коси, а баба взяла дитину на руки та **все шепче, шепче** (“Свинячий кожушок”, 1984, с. 170); *Цариця перекинулась вовком, жабою і гадюкою, а цар усе **держить, а баба взяла дитину на руки, все шепче, все шепче** (Там же, с. 170).* Форма теперішнього часу *шепче-шепче* позначають минулу дію, що відбувалася до моменту мовлення. Теперішній історичний час створює так званий ефект присутності, актуалізуючи і унаочнюючи події минулого [Грищенко, 1997, 428-429].*

Аналіз уживань названих та інших груп дієслів у казках виявив їх функціональну своєрідність. Відомо, що дієслова мовлення, що позначають мовлення (*казати, говорити, мовити, шептати, втішати* тощо) належать до перехідних, коли вони виступають із семантикою інформування, а якщо вони передають процес говоріння, взаємної розмови, то втрачають свою перехідність [ГУМ, 1993, 234]. Дієслова звучання, що передають звуки, які належать тваринам, або являють собою звуки природи (*мекати, мукати, дзявкати, брязкати, клацати, бухати, тупати; стукати тощо*), та ті, які позначають людські нечленоподільні звуки (*йойкати, ойкати, охати, стогнати, кахикати*), є неперехідними. Та коли нечленоподільне звучання супроводжує акт мовлення, неперехідні дієслова стають перехідними. До них залучаються утворені від звуконаслідувальних слів дієслова. Наприклад:

*От раз та сучечка бігає коло хати та й **дзявкотить**:*

*- **Дзяв, дзяв, дзяв!** Дідова дочка як панночка, а бабиної кісточки в торбинці (“Кобиляча голова”, 1984, с. 176);*

А коза каже:

- Я коза-дереза,
За три копи куплена;
Півбока луплена.

Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету, -

Тут тобі й смерть! (“Коза-дереза”, 2001, с. 48); *А вовк таки й не розпитував багато, та – хляп, хляп, хляп – хлєпче собі воду, щоб добути масла* (“Як лис вовкові масло показував”, 1990, с. 42).

Такий повтор дієслів з вигуковими (звуконаслідувальними) словами властивий конструкціям з компонентом, що позначає інтелектуальну діяльність особи, істоти. Як слушно зазначає О.І.Бондар, “дієслова мовлення є не просто актами дескриптивної номінації комунікування персонажів, що уявно розгортається “на очах” оповідача-спостерігача. Вони покликані забезпечити дейксис суб’єкта персонажа мовлення, а не референцію до типу його локутивного акту кваліфікацією *каже, кричить, шепче, кличе, просить* тощо, бо все це зрозуміло з контексту [Бондар, 1996, 96]. Головне в казці – вказати, хто говорить, хто просить, хто обзивається. Автор постійно називає суб’єктів-персонажів мовлення. Майже кожний комунікативний акт, якщо він тільки не короткий і в ньому відсутня частина зміна мовців – учасників діалогу, супроводжується коментарем автора про суб’єкта-персонажа мовлення. Цей тип коментованого теперішнього часу називають теперішнім сценічним [Нюбина, 1981, 38]. Наприклад:

Вони [брати] кажуть:

- *А хто нам обідать принесе?*

- *Батько каже:*

- *Дівка.*

А дівка каже:

- *Я дороги не знаю.*

От брати кажуть:

- *Як зійдеш на гору, так буде три дороги...* (“Покотигорошко”, 1990, с. 83); *От вона (Явдоха) й каже чоловікові:*

- *Знаєш що, чоловіче?*

- *А що? – відказує чоловік* (“Явдоха-святоха”, 1984, с. 365). Практично всі випадки вживання дієслів мовлення у теперішньому часі є саме сценічним часом.

У казковому тексті дієслова мовлення у формах минулого часу виконують первинну функцію, тимчасом як для форм теперішнього і майбутнього часів вона є вторинною. Так само з вторинною функцією виступає і форма наказового способу. Наприклад:

*Послав князь княгиню. Прийшла княгиня, **просила-просила**, оп’ять Ілля одказався* (“Казка про Іллю Муромця та Солов’я-розбійника”, 1971, с. 27);

- ***Кажу!** Чого мовчиш?*

- *Скажу, скажу! Тільки згадаю, що сонце відповіло...* (“Про Анну Престоюну”, 1990, с. 276).

В українських народних казках найчастіше вживаються у формах минулого часу (рідше у теперішньому) і дієслова мислення. Наприклад:

Думав він, сердешний, думав, догадувався, що брати сплять, - скинув з ноги чобота, пустив із золотої гори прямо в хату, де брати спали (“Про золоту гору”, 1993, с. 93); *Бідний прийшов додому, думав-думав, та й зажурився* (“Розумниця”, 1957, с. 305); *Думав він, думав та й надумав: Батенько мій, нехай царствує, не сидів удома, а все по чужих далеких сторонах їздив...* (“Про морського царя і його дочок”, 1990, с. 229); *Думає цар, думає і каже:*

- *Ну знаєш що, діду? Я признаю тебе хресним сином, якщо від поганина приведеш золотоволосу дівку* (“Про царського похресника”, 1972, с. 187).

Повтор дієслів *думав, думав, догадувався* вказує на розподіл дії в часі, на її результативність, а тотожний лексичний повтор словоформ *думав-думав* та *надумав* – на результативну інтенсивно виконувану дію. При дієсловах мислення завжди виступають іменники, що називають істот. Об’єктом також здебільшого є істота, хоч інколи може бути іменник-неістота з абстрактним або конкретним значенням.

Тотожний лексичний повтор може структуруватися з двох, трьох і більше компонентів. Зокрема вказівка на незавершену багатократну повторювану дію може експлікуватися попарно:

Пішла вона [мати] його шукати. Иде, иде, иде. Дні і ночі иде (“Казка про Лугая”, 1990, с. 153); *Иде та й иде, иде та й иде та й дійшов до лісу* (“Як вільха коня купувала”, 1979, с. 260); *Пішов він без нічого пішки. Пішов, і пішов, і пішов...* (“Казка про Бову королевича”, 1957, с. 57). *Доповіли цареві, що так, мовляв, і так: на печі спав, і в бані так холодно, наче цілу зиму не топлено. Цар засмутився дуже: що його робити?*

Думав-думав, думав-думав... (“Летючий корабель”, 1986, с. 140); *А воно йому і каже:*

- *Пристипи, пристипи! Пристипи, пристипи!*.. (“Про клад”, 1990, с.89).

Форми недоконаного виду часто поєднуються з формою доконаного виду. Наприклад:

А Ох, недовго думавши, перекинувся півнем, та давай клювати шино. Клював-клював, все поклював. А одна шионина закотилася під ноги царівні, - він тієї шионини не з’їв (“Ох”, 2001, с. 167); *А вовк сидить сам собі, та так йому хочеться їсти! Думав, думав та й надумав: “З’їм бичка та й утечу”* (“Лисичка-сестричка і вовк-панібрат”, 1986, с. 30-31). Дієслова з префіксами **на-**, **по-** виражають регулярно повторювану, але результативну дію.

Дистрибутивність лексичного повтору виражається у дієсловах зі значенням багатократної тривалої дії. Граматична функція доповнюється відтінками значень почуття, переживання, нагнітання почуттів, емоцій. Лексичним повтором виражається граматична семантика способу дієслівної

дії як багатократної, тривалої або повторюваної. Це значення в інших стилях мови виражається переважно дієсловами з префіксами **попо-**, **поза-**, **пови-** та ін. подвійними (*попоходити, позаносити, повибігати, пороздавати*).

Наступну групу тотожного лексичного повтору становлять дієслова стану (*мліти, судомити, хворіти, божеволіти, дуріти, нудитися, плакати, шаліти* тощо). Якщо їх виділити в окремий семантичний клас, то можна кваліфікувати як одну з найчисленніших груп дієслів. Серед цих дієслів найчастіше зустрічаються лексеми, що позначають фізичний або психічний стан героя, сприяють відображенню психічного стану збудження, підвищеної емоційної реакції на щось та ін. Наприклад:

От він [ченець] нудився-нудився, а далі й думає: “Може, од масниці що-небудь зосталося, пошукаю” (“Про ченця”, 1990, с. 347); *Іван-царенко ходить по під тим лісом та й плаче, ходить та й плаче* (Там же, с. 202). Тотожний лексичний повтор дієслів *ходить та й плаче*, які вжито в теперішньому часі, передає незавершений рух як процес у минулому. Завдяки своїй гнучкості й необмеженій варіантності прийом лексичного повтору таких мовних одиниць використовується в українських народних казках для індивідуалізації персонажа як засіб експресивно-змістової акцентуації, а тому багато в чому визначає загальну динаміку мови.

Наступну групу становить контактний лексичний повтор дієслів, які виражають фізичну дію (*сунутися, мацати, бити, молотити* (перен.), *рубати, стріляти*). Їх повтор виражає додаткові конотації: негативне чи позитивне ставлення суб’єкта до об’єкта. Наприклад:

Проклятий кіт де не взявся і сметанку з’їв. Била баба, була kota і вигнала (“Дід, баба, кіт, цап, баран і вовки”, 1990, с. 31); *Били-били, нарешті подумали [чорти], що чоловік мертвий, кинули дрюки й знову полягали спати* (“Як бідняк чорта обдурив”, 1990, с. 349); *Жінка виривається, реве на цілий мочар, а він б’є і б’є: тіло вже аж чорне* (“Про мандрівника”, 1971, с. 16);

- Та я б тебе, серце, й пустила, та коли в мене такий син, що як прийде додому, то й тебе битиме і мене битиме (“Парубок-хвалько та дівка”, 1957, с. 492); *От стріляли її стріляли, потім познаходили топори й давай її рубати* (“Іван Голик та його брат”, 1971, с. 33).

Поряд з дієсловами-повторами у мові казок знаходимо численні приклади повторів, виражених іншими повнозначними частинами мови – іменниками, прикметниками, займенниками, числівниками, прислівниками і службовими словами (сполучниками, частками) та вигуками. На відміну від концентрованого повтору, перманентний (дистантний) повтор характеризується неодноразовою появою у тексті лексеми. Наприклад, у казці “Сон про землю” кількаразовий повтор слова **баба** виконує функцію зв’язності тексту:

На м’якій постелі глибоким сном спить хлопчик Іванко. Сниться хлопчині дивний сон: чує він страшенний тріск – такий тріск, якби стріляли зі ста гармат. А на те розкрилася величезна яма, стіни розійшлись, і в хаті стало видно, як удень. З ями виходить стара баба, худя і обідрана, але висока

-превисока – на сім метрів підвелась у небо. Плаче **баба** і стогне:

- Іванку-у-у!.. Іванку-у-у!.. Чи впізнаєш мене?.. Я – **земля!** Я – **твоя баба** ... (“Сон про землю”, 1972, с. 227-228).

Уведене слово **баба** в повторі **баба – земля** зазнає розвитку, уточнення значення. У результаті порівняння образ звичайної жінки похилого віку переростає в образ рідної землі, яка, як і бабуся, багато бачила на своєму віку. У тексті казки “Сон про землю”, на думку І.А.Синиці, зв’язок між аналізованими дистантними частинами тексту здійснюється за допомогою перманентного повтору слова **баба**, що виявляє ознаки характерологічного засобу: пов’язує дистантно розташовані надфразні єдності в єдину надфразну образу єдність [Синиця, 1994, 38].

У казковому тексті велика семантичне навантаження припадає на частку **от**, яка ніби поділяє розповідь на певні інтервали, і є типовою для живого оповідного жанру. Якби оповідь записати одним реченням зі словом **от (ото)**, вийшов би її “макет” – основний план. Однак, як зазначає Л.Ф. Дунаєвська, не можна усі речення зі словом **от (ото)** назвати абсолютно традиційними формулами, хоч багато з них, як і формули, є типологічними для варіантних або близьких за сюжетом казок. У тексті казок такий повтор забезпечує діалогізацію мовлення, під час якого частки логічно виділяють етапи розповіді [Дунаєвська, 1987, 85]: *Чоловік той пішов попереду, сказав. От пан той прибравсь і дожидає. От вона іде й іде* (“Семиліточка”, 1990, с. 267).

Контактний синонімічний повтор прикметникових слів у казці загалом виражає ступінь вияву динамічної ознаки, на відміну від повтору атрибутивної ознаки у народній пісні:

*Чужу ниву жала,
В чужу клуню дбала,
Чужий кужіль пряла,
В чужу скриню дбала* (Нар. пісня).

У казці на атрибутивне значення (семантико-синтаксичних відношень) нашаровується значення ступеня або міри вияву дії або стану. Тобто замість повтору по вертикалі, в казці функціонує повтор по горизонталі (...*підкинула дитину суху-суху та погану*).

Подвоєння слів, за визначенням О.О.Тараненка, – це “номінативно-експресивний засіб характеристики позначуваного явища, підсилення та увиразнення висловлюваного почуття тощо” [УМЕ, 459].

Казка вчить людину добру, відкриває їй глибинні, чисто людські витоки прекрасного, зазначає Л.Ф.Дунаєвська у передмові до українських народних казок “Семиліточка”. Мудрість народу виражається у влучному слові, піснях, легендах, у переказах і, звичайно ж, у казках. Розповідаючи, здавалося б, по стійно той самий сюжет протягом багатьох віків, казкар вносив щось нове, вигадував нові пригоди, давав нові імена героям. Тому майже кожна казка має кілька варіантів, а герої навіть у творчості різних народів – подібні [Дунаєвська, 1990, 5]. Казка ж рідного краю має особливе виховне значення, адже

звернення до неї створює неповторне відчуття – ілюзію діалогу зі своїми безпосередніми предками: із уст в уста по родоводу передавалися ці казки, ці слова, ці послання від далекого-далекого прашура. “Зрозуміло, що в казках народ завжди цінує Людину не за її соціальним становищем, а за тим, яка вона: добра чи зла, правдива чи підступна, що несе своїм існуванням іншим людям” [Там же, 5].

Отже, тотожний лексичний повтор семантично пов’язує між собою відповідні фрагменти тексту, створюючи тим самим систему внутрішньотекстових зв’язків. У таких випадках він репрезентує один із можливих засобів повтору семантичного. Проте не всі структури тотожного лексичного повтору в тексті виявляються експліцитними засобами реалізації повтору семантичного. У випадку, коли компоненти тотожного повтору є тотожними лише формально, відбувається розвиток, концентрація значення: семантичний зв’язок слів та словосполучень усередині тексту контекстуально репрезентує різні відтінки їх значень. У текстовому оточенні лексичний повтор розглядаємо як експліцитний засіб реалізації семантичного повтору. Значення семантичного повтору встановлюється на основі значення сем компонентного складу слів і декодування підтекстової інформації.

1. 5. Повтор дієслівних префіксальних лексем.

Одним із найпродуктивніших засобів утворення варіантних кореляцій повтору в сучасній українській мові є префіксація. У системі мови префікси мають подвійне значення: словотвірне і граматичне (з їхньою допомогою утворюється значна частина видових пар). Словотвірні префікси конкретизують лексичне значення дієслова, підводячи його під певний розряд чи групу, що кваліфікується як своєрідний спосіб (рід) дієслівної дії. За допомогою префіксів утворюються похідні, що поповнюють ряди однокореневих дієслів з певним, цілком окресленим лексичним значенням.

У таких рядах (групах) однокореневих дієслів тісно переплітаються лексичні ознаки та акціональні. Способи дієслівної дії утворюють функціонально-семантичні поля дієслів переважно одного виду.

У творенні дієслівних лексем беруть участь різні префікси. В українській мові нараховується 15 префіксів, а разом з їх фонетичними варіантами – 30 [Русанівський, 1977, 49]. Необхідною семантичною умовою функціонування варіантних форм виду є наявність у них спільного лексичного значення, яке видозмінюють префікси переважно для вираження просторових відношень: (руху вгору-вниз, всередину чи зсередини, від об’єкта чи над об’єктом тощо) [Русанівський, 1977, 56].

Категорія аспектуальності (загальна дієслівна категорія, що охоплює всі без винятку дієслівні утворення) втілюється в дієслівну категорію виду.

Взаємодія граматичних і лексичних ознак виявляється у дієслові в усіх граматичних категоріях, але найбільш помітна вона у категорії виду. З погляду варіативності за ознакою внутрішньої межі дії дієслова характеризуються як утворення недоконаного/доконаного виду, але як корелятивна пара функ

ціонують лише ті, що розрізняються тільки за граматичним значенням виду. За допомогою префіксів виражається семантика посилення або послаблення дії. Ці значення динамічної ознаки реалізуються за допомогою формотворчих префіксів **до-/ді-, об-, при-, роз-/розі-/**, **пі-/піді-, з-/зі-, із-/с, ви-, над-/наді-/**, **від-/од-, в-/у-, о-**. Посилення/послаблення перебігу дії передається і засобом повтору префіксальних дієслів. Наприклад:

Йде та йде, підійшов до моря, – глянув море, і кінця йому не видно; і де той острів, хто його зна!.. (“Царівна-жаба”, 1986, с. 202); *Підеш, підеш, дійдеш до того місця, що покрите все звірюками лютими* (“Про морського царя і його дочок”, 1990, с. 232); *Вовк зразу до боку, хотів смоли оддерти. Драв-драв та зубами й застряв, що ніяк уже й не оддере* (“Солом’яний бичок”, 1986, с. 54); *От бились-бились, а далі Ясат змія убив, спалив і на вітер пустив...* (“Попович Ясат”, 1984, с.70).

Префікс **піді-** вказує на дію, яка супроводжує іншу, представлену повтором безпрефіксних дієслів *йде та йде*. У більшості випадків від безпрефіксних основ утворюються префіксальні дієслова, які вживаються з новим лексичним значенням. Дієслова з префіксом **піді-** передають неповноту вияву динамічної ознаки, вказують на спрямування дії знизу вгору, наближення до об’єкта тощо, а префікс **обі-** вказує на рух навколо об’єкта. Наприклад:

Підійшла лисиця до колодязя, обійшла кругом, понюхала, заглянула у колодязь, а там вода дадеко, далеко (“Як лев утонув у колодязі”, 2001, с. 25).

Дієслова з префіксом **до-/ді-, од-** найчастіше позначають напрямок руху до певного просторового орієнтира, а повтор їх виражає тривання динамічної ознаки та досягнення певної мети дії. Дієслова руху відображають ситуацію динамічного переміщення істот, предметів одних щодо інших у певному на прямку, з певним темпом. Об’єктом переміщення може бути істота або певний предмет, що здатний переміщуватися. Префікс **до-**, поєднуючись з кореневою морфемою, змінює семантику останньої нашаруванням ознаки результативного завершення руху: *Летіли-летіли й нарешті долетіли до золотого замку* (“Рак-неборак і його вірна жінка”, 1990, с. 294). Лексичний повтор дієслів *летіли-летіли й нарешті долетіли* вказує на досить довгу, інтенсивну дію переміщення у просторі, яка далася героям дуже важко, це значення доповнюється і посилюється прислівником *нарешті*.

Подібні значення виражають дієслова з префіксом **при-**, вказуючи на результат кінцевої дії, на її завершення: *Їздив, їздив по світу та й приїхав до багатого двору, ще багатшого за ті двори* (“Козак Мамарига”, 1971, с. 345). Проте наявні приклади, коли спочатку виступає дієслово з префіксом **при-**, а потім безпрефіксне, відповідно реалізуючи значення ще не завершеної дії. Наприклад:

От той котик прибіг у двір і бігає-бігає (“Про бідного парубка і царівну”, 2001, с. 202).

Крім того, префікс **при-** може вказувати на наближення до якогось пункту переміщення, передавати зосередженість на якійсь дії або процесі та

інтенсивність її перебігу. Наприклад:

Думав-думав, як би ті воли видурити, та нічого не придумав і вирішив порадитися з вйтом (“Срібні воли”, 1990, с. 389). Повтор дієслів *думав-думав та нічого не придумав* реалізує значення надмірності зусиль і водночас виразно підкресленої недосяжності позитивного результату, що виражається дієсловом мислення із заперечною часткою **не-** та заперечним займенником **нічого**.

Дієслова минулого часу недоконаного виду з префіксом **об-** *обдирав-обдирав* позначають незавершену, тривалу, повторювану дію, спрямовану на подолання перешкод. Наприклад:

Обдирав-обдирав, а потім узяв мотузку й почав нею обв'язувати дерева (“Як бідняк чорта обдурих”, 1990, с. 248).

Отже, префікси конкретизують значення дієслова, вказуючи не тільки на різне спрямування дії, а й на розподіл її у часі, нагнітання негативних почуттів унаслідок перешкод. Пор. наприклад:

Несе одну добу, несе другу, заніс аж до Великого моря (“Козак Мамарига”, 1971, с. 348) – кінцевий результат, завершеність дії після тривалого її перебігу; *Часто став їздити царевич і все до неї заїздив* (“Про царівну, душа котрої була в яйці в осокорі”, 2001, с. 359) – кількаразова повторюваність дії з певною метою; *Поміркували, поміркували та й відпустили рибину в синє море* (“Казка про Коцця невмирущого, Івана-царевича та Булата-молодця”, 2001, с. 367) – чітко не окреслений час тривання дії з результативним завершенням; *Їхали, їхали та й добрались нарешті додому* (Там же, с. 367) – досяжність бажаного результату дії всупереч якимось незгодам.

Повтор дієслів може реалізуватися заміною синонімічним дієсловом або фразеологізмом. Наприклад:

Я трьох зміїв-велетів убив, їхні сестер повбивав, стару зміїху в море загнав, царя Ірода на той світ перевів, - та коли ти мені будеш за мою добрість так платити і так слово своє ламати, то я й тебе, і весь твій рід одним махом зі світу зведу (“Іван-мужичий син”, 1986, с. 85); *Вирішили та й пішли собі. Ідуть, ідуть, коли бачать – терем стоїть. Увійшли богатирі до двору, а там воли пецені стоять* (“Іван Богданець”, 1972, с. 484).

Досить поширеним явищем є повтор дієслів необмеженої й обмеженої, результативної дії та дії, що реалізується як орієнтована на об'єкт мета, яка може й не реалізуватися. Наприклад:

Радилися-радилися та й нарадилися [брати]: тепер він спить, не почує, – прив'язали його добре ликом до дуба, щоб не вирвався, - тут його звір розірве (“Котигорошко”, 1986, с. 66); *Зайшов царевич [в корчму], а там запрошують його в карти грати. Сів він з ними, раз виграв, другий, а потім програвати почав. Програв гроші всі, програв коня, нарешті програв сам себе на три роки у найми до корчмаря* (“Золотий птах”, 1984, с. 90).

Дистрибутивні дієслова багатократно повторюваної і розподільної дії утворюються за допомогою префіксів **по-**, **пере-** та подвійних (**поза-**, **пороз-**,

повід-, погід-, пона-, пови-, попри-, понад-, попере-, пос-, поу-, пооб-).

Вони вказують на поширеність дії на кілька об'єктів, повторюваність, тривалість її перебігу, на розчленування дії тощо. Наприклад:

Знову сів на коня і поїхав далі. Їде, їде (“Про трьох братів і пшеницю, що двічі на рік родила”, 1990, с. 192); *Він узяв і кинув того клубочка на землю, він покотився та покотився, а він усе їде за тим клубочком* (“Юрза-Мурза і стрілець-молодець”, 1990, с. 180).

Найчастіше у казковому тексті префікс **по-** поєднується з дієсловами руху. Приєднуючи до себе префікс **по-**, такі дієслова загалом супроводжуються значенням дистрибутивності. Дистрибутивність виявляється на фоні протиставлення часових та оцінних способів дієслівної дії за ознакою кратності/некратності і багаторазовість/одноразовість її вияву.

Дистрибутивні дієслова передають множинність об'єктів дії і вказують на неповну реалізацію кількісного протиставлення її за тривалістю. Особливістю їх значення є специфічне вираження дії як повторюваної через певний часовий проміжок та розподільної між багатьма особами [Мединська, 2000, 6]. Префікс **по-**, як і префікс **про-**, вказує на розгортання динамічної ознаки в певних, точно не визначених часових рамках, може приєднуватися також до дієслів мислення, буття, сприймання, сподівання, зміни місцеположення тощо. Наприклад:

Старий газда подумав-подумав і відповідає:

- Ми ж не жебраки, у нас є що їсти, і не мусай натще воду пити (“Про мандрівника”, 1972, с. 16); *З того часу став Марко перевізником, а парубок роздав усе його багатство бідним і стали ті жити-поживати та добра наживати* (“Про бідного парубка та Марка багатого”, 1990, с. 363).

Префікс **пере-** вказує на надмірну тривалість дії з погляду звичайної норми вияву або вказує на поділ об'єкта на частини. Наприклад:

Давай шукати, давай шукати та й угледіли Телесика на яворі. Кинулись до явора й почали його гризти. Гризли-гризли [змії], аж зуби поламали – а не перегризуть (“Телесик”, 1986, 59).

Лексичний повтор завжди реалізує також повтор деяких граматичних значень. За словами Ю.М.Лотмана, граматичні повтори “виводять відповідні граматичні елементи тексту зі складу мовної автоматизації: вони починають привертати увагу” [Лотман, 1970, 232]. Так, дистрибутивність як граматичне значення відсутнє тоді, коли префікс виражає лише значення доконаного виду. Пор, напр., **била-перебила посуд, била-перебила ногу і поперебивала лапки** :

1. *Баба слухала-слухала, розсердилась, перебила сучечці ногу. А сучечка скаче на трьох ногах та знову своєї... Баба перебила їй другу ногу.* 2. *Не вгамувалася сучечка, дзявкає та й дзявкає, аж поки поперебивала їй баба усі лапки* (“Кобиляча голова”, 1984, с. 176). Лексичний повтор дієслів передає фізичну дію, спрямовану на об'єкт, як завершену результативну: *била посуд – перебила* (по одному, по черзі) весь посуд, але у прикладах *била когось і перебила ногу* виражено лише граматичну семантику виду. Дієслова

багатократно дистрибутивної дії виражають поділ предмета на частини, на втрату фізичних якостей та порушення цілісності предмета внаслідок надмірних тривалих дій. Пор.,: *Баба перебила їй другу ногу* і *Баба перебила весь посуд*.

Своєрідні значення інтенсивності, результативності, тривалості дії передає подвійний префікс **попо-**. Редуплікація (повторення однакових префіксів у складі того самого дієслова) виражає регулярно повторювану дію. Префікс **попо-** має значення “роблячи щось довго, кількаразово, з великим напруженням, завершити її”.

На відміну від дієслів з префіксом **попо-**, дієслова з префіксом **по-** виражають тривалість дії або неповноту чи частковість. Наприклад:

Посидів, посидів та й пішов знов до Бога милостиню просити... (“Бідний вовк”, 1990, с. 53); *Вночі пішли дивитись дорогу. Попоходили, попоходили й вернулись до вогнища* (“Іванко – цар звірят”, 1972, с. 25).

Префікс **попо-** реалізує значення багатократної, напруженої дії, яка вимагає великих зусиль від суб’єкта.

Якщо префіксальні дієслова виражають дистрибутивні значення з вказівкою на внутрішню межу дії, то суфіксальні виражають дистрибутивні значення тривалої, повторюваної дії без вказівки на її внутрішню межу. За допомогою суфіксів **-ува-/-юва-** утворюються дієслова недоконаного виду. Наприклад:

Танцювала, танцювала, – далі махнула лівим рукавцем – у тім саду стала річка. А на річці лебеді плавають (“Царівна-жаба”, 2001, с. 115); *Мандрував, мандрував [син] і знайшов велику поляну* (“Срібні воли”, 1990, с. 388).

Суфікс **-ну-** утворює дієслова зі значенням однократної, раптової дії. Наприклад:

Так от же превражий син Соловей! Усе кидав, усе кидав у тороки, да тільки очей не вкинув, очей нема, сліпий (“Казка про Солов’я-розбійника і про сліпого царевича”, 1972, с. 340).

Дієслова з постфіксом **-ся**, утворені від основ із префіксом **про-/розі-/**, позначають рух, спрямований у різні боки, а з префіксом **по-** – рух уздовж або навколо якогось об’єкта чи мету або якусь невизначеність переміщення. Наприклад:

Жінку не застав у хаті, бо на полі копала картоплю. Покрутився-покрутився та й пішов (“Як дурень розбагатів”, 1984, с. 267).

Отже, дієслова зі словотворчими префіксами **по-**, **пере-** та подвійними виражають значення тривалої, інтенсивної, результативної дії. Повтор дієслів зі значенням дистрибутивності є важливим засобом семантичного підкреслення розгортання подій у часових і просторових координатах оповіді-казки.

1. 6. Синонімічний повтор як засіб семантичного зв’язку тексту

Своєрідним прийомом у казковому тексті є повтор синонімічно зближених слів. Народна розмовна мова, усна народна творчість – основне

джерело синонімічного багатства українських народних казок. Мова казки винятково гнучка, барвиста, соковита, насичена багатим синонімічним складом. Основна функція синонімів в українській народній творчості полягає в уточненні, деталізації зображуваного: перехід від одного синоніма до іншого дає нову, додаткову інформацію про предмет, його ознаки чи властивості. Ще М.В.Ломоносов писав, що однойменними називаються ті слова, якими ту саму річ назвати можна (наприклад, *хорош, изряден* та ін.). Такі слова часто об'єднуються одне з одним для підсилення представлення мовлення [Ломоносов, 1952, 55-56]. Використання синонімів у казковому тексті, призначеному насамперед для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, вмотивовано потребою вираження найтонших семантичних і стилістичних відтінків слова, що увиразнює зміст оповіді.

Синоніми визначають як слова, що мають 1) близьке або тотожне значення; 2) відображають те саме поняття, але з різними відтінками або емоційним забарвленням; 3) поєднуються у тексті як стилістично марковані засоби, що забезпечують надзвичайне розмаїття семантичних і стилістичних функцій у мові [УМЕ, 2000, 303].

Лексична синоніміка – один із найбільш поширених засобів відтворення реальної дійсності, вираження внутрішнього духовного світу людини. У самій системі мови закладені можливості передачі того самого змісту близькими за значенням словами, формами слів, синтаксичними конструкціями. Мова казки також характеризується наявністю синонімічних засобів для відображення явищ і подій. В.І.Даль пропонував пояснювати значення слів їх синонімами, оскільки в такий спосіб поглиблюється їхня семантична характеристика, розкривається різноманітність відтінків значень і можливості їх уживання. У своєму “Напутньому слові” він писав: “Передача і пояснення одного слова іншим, навіть десятком інших, звичайно, зрозуміліша від будь-якого тлумачення” [Даль, 1956, XXIV].

Словниковий склад мови надзвичайно багатий і різноманітний, він нараховує сотні тисяч слів, але мовці в такому обширі порівняно швидко знаходять потрібні їм слова. Єдиним поясненням цього, зазначає О.І. Нечитайло, може бути системність лексики, адже пошук потрібного слова ведеться не в усьому словниковому складі, а в межах невеликої його частини – синонімічного ряду, у віднайденні і контекстуальних синонімів [Нечитайло, 1987, 9]. Кількість та широта синонімічних рядів є показником словникового багатства оповідачів казки. Синоніми, що відрізняються відтінками значень або стилістичним забарвленням чи обома цими ознаками, виступають у казці засобом своєрідного художнього повтору. Кожний синонімічний повтор вносить у контекст новий стилістичний або смисловий відтінок.

У тексті української народної казки досить поширений повтор синонімічних слів різної частиномовної належності. Наприклад:

От дійшли вже ті сини до зросту, - такі парубки стали, що ні задумати, ні загадати, хіба в казці сказати! (“Царівна-жаба”, 2001, с. 109);

- *Яка в тебе сестра **люба та мила**, а як ти поїхав, то вона твоїм хортам лапи повідрубувала* (“Безрука сестра”, 2001, с. 209).

Синонімічний повтор, який бере участь у створенні змістової єдності всіх типів тексту казок, ґрунтується на тому, що слова, які належать до однієї частини мови, характеризуються повним або частковим збігом їх лексичних значень. Такий повтор у формі заміни одного слова іншим, більш частковим (навіть одиничним) чи з родовим значенням [Сильман, 1967, 117], органічно вплітається в оповідь, якій властива манера уснорозмовного народного мовлення. До першого слова приєднується слово з додатковим відтінком значення. Звичайно, такі слова входять до одного синонімічного ряду. Наприклад:

*Королівна **плаче, сльозами заливається**, король лютує, народ бурчить, бо не хоче мати такого короля-виродка* (“Козак Мамарига”, 1971, с. 351); *Бо вже четверте літо, як пішов він на війну, - **та ні чулки, ні звістки*** (“Яйце-райце”, 2001, с. 125); *А вона, як ті пішли, - **кожушок з себе, вийшла надвір, гукнула, свиснула** – тут де не взялись дівчата-служниці* (“Царівна-жаба”, 2001, с. 112); *Там би він і **вмер, і пропав**, якби не собачка та кіт, бо й вони в тому стовпі zostалися і можна їм вилазити в те віконце* (“Про бідного парубка і царівну”, 2001, с. 202).

Разом з іншими видами повтору (лексичним, дейктичним, синтаксичним тощо) повтор синонімічно зближених слів сприяє “створенню відкритих періодичних утворень, особливістю яких є розгортання, посилення, наростання неспинного мовного потоку” [Клименко, 1964, 185]. Вони забезпечують послідовність руху думки, образність і виразність мови.

В українських народних казках широко використовуються синоніми, які за спільним значенням об’єднуються в синонімічні ряди. Здебільшого на першому місці вживається семантично наймісткіше слово, яке не має додаткових характеристик, а потім ті, що виражають додаткові значення. Формуючи думки по-різному, оповідач казки дає можливість слухачеві вибрати із кількох варіантів саме той, який найближчий йому і найбільш зрозумілий. Широко представлений у казці повтор семантично зближених слів прикладкового типу (юкстанозатів). Походження такого повтору – усна народна творчість. Наприклад:

*Жили в **згоді-злагоді**: сіна в’язочку – і ту між собою ділили* (“Кіт, цап і баран”, 1990, с. 31);

*- Бач, – каже, – які **хитрощі-мудрощі!** Хіба вже на їх і сісти не можна?* (“Лисичка, тиковка, скрипка та капкан”, 1990, с. 64).

Залежно від наймісткішого компонента у казковій оповіді переважають групи синонімів, що

1) служать виявом ступеня чи міри ознаки, якості чи стану: *Тут Михайло розповів **про свою біду, про своє горе*** (“Два брати”, 1990, с. 207);

2) характеризують інтенсивність дії чи стану: *От кінь **ходив, ходив, блудив, блудив** та загадав старе місто, де жив, та й **прибився** до свого дворища* (“Нещасний Данило”, 1957, с. 170);

3) виражають важкий психічний чи фізичний стан героя: **Журяться, плачуть** дід та баба та й думають: “Хто ж нас в старості догляне?” (“Телесик”, 1986, с. 144);

4) відрізняються характером дії чи ступенем її вияву: **От тоді цариця в плач, у крик, а за нею і цар** (Про царенка Йвана і чортову дочку”, 1990, с. 160);

5) підкреслюють і виділяють якусь певну сторону, рису, ознаку особи, предмета чи явища: **Князь дивиться на неї, так-то хороша була, а тепер іще лучча стала** (“Іван Голик і його брат”, 1957, с. 154);

б) варіюють за відтінками значень, перебуваючи в тісному зв’язку з характером лексичної сполучуваності:

– **Чого, хазяїн мій милий-любий, так живо требуєш мене?** (“Іван-мужичий син”, 1957, с. 189).

У тексті казки широко представлений повтор синонімічних одиниць, які виражені дієсловами на позначення інтенсивності різних дій, процесів, стану. Наприклад: **Тужили-тужили, плакали-плакали** Іван-царевич з царівною за Булатом-молодцем, ну, що робить? (“Казка про Коцея Безсмертного, як його убили Іван-царевич і Булат-молодець”, 1957, с. 62); **Мати плаче-ридає** за рідною дитиною, за Золотоволосою (“Золотоволоса”, 1972, с. 128).

Контактний повтор синонімічних слів, позначаючи те саме поняття, предмет і дію, одночасно актуалізує емотивну семантику слів, їх сполучень, передає різний ступінь вияву емоцій, переживань, відтінює певним чином характер героїв.

Дієслівні синоніми найбільш функціонально навантажені, оскільки саме ця частина мови виражає рух, динаміку, притаманні для внутрішнього розвитку змісту казки. Головні події подаються не у формі нанизування фактів, а як тривалий процес з усіма життєвими перипетіями. Наприклад:

Ходив він, ходив, блудив, блудив, а далі й дума: “Вернуся на старе місце, може хоч що поїсти знайду” (“Іван-царевич та красна дівчиця – ясна зірниця”, 1993, с. 300).

Контактний повтор синонімічних дієслів мислення **думати-гадати**, що позначають те саме явище, предмет чи дію, одночасно актуалізує й різні відтінки в значенні цих слів. Наприклад:

Стали вовки думати-гадати, як би козла та барана вигнати (“Козел і баран”, 1990, с. 66).

За “Словником української мови” дієслово **думати** позначає: 1) розмірковувати над чим-небудь: мислити; 2) спрямовувати свої думки на кого-небудь, на що-небудь, а дієслово **гадати** означає: 1) не тільки думати; 2) мати думку, міркувати з якого-небудь приводу, але також і вважати, передбачати, припускати; 3) мати намір що-небудь робити. Так само лексичний дієслівний повтор у наведеному вище реченні **ходив, ходив, блудив, блудив** розширює зону смислових відтінків образності казки, допомагає розкрити внутрішній світ героїв. За своєю природою дієслово передає динаміку подій, і тому казка потребує таких слів, які б містили сему

руху. Просторові й часові координати з уведенням дієслів-синонімів розширюються. За словниковим тлумаченням дієслово *ходити* означає “робити кроки, пересуватися у просторі з певною метою”, а *блудити* – “ходити, їздити навмання, не знаючи шляху, напрямку”. Поєднання їх дещо обмежує змістову відмінність між компонентами, але допомагає проникнути в глибинний зміст казки і зрозуміти підтекстову інформацію, яка була закладена автором у текст, хоча синонімічні повтори не завжди виконують функцію диференціації. Іноді змістові розрізнення стираються, і на першому плані виступає їхня подібність. У таких випадках синонімічні повтори (як чисто емоційні) сприяють виразності оповіді.

Зміст тексту виражається в лінійній послідовності оповіді. Виконуючи функцію повідомлення, інформації про предмет, особу чи явище дійсності, текстова в'язь казки впливає на слухача, викликаючи активну реакцію на висловлені думки. Розвиток розповіді чи опису йде по лінії уточнення, доповнення, протиставлення чи повідомлення нового у тексті. У першому згадуванні предмета чи особи автор вибирає назву із наявних мовних засобів. За умови повторної номінації заданість денотата дозволяє йому висловлювати і свою думку, уводячи в текст нові слова, словосполучення на позначення того самого денотата [Мороховский, 1984, 185].

Широко використовуються у мові казки синоніми, що виражають відмінності в характері дії, а саме синонімічні слова на позначення здивування та різного ступеня психічного стану людини. Наприклад:

*Було чи дівчата оце з сусідніх сіл за бабками ходять, чи хміль збирають молодиці, чи парубки гілля рубають, а оце часом як зустрінуться з Ганною, то так очі **повитріщають та й дивляться** на неї, наче повесні на ясне сонце (“Змій”, 1990, 178); **От тоді цариця в плач, у крик, а за нею і цар. Боже, як почали вбиватися, як почали плакати, як почали ридати** (“Про царенка Йвана і чортову дочку”, 1990, с. 160). Синоніми **повитріщають та й дивляться, вбиватися, плакати, ридати** з різними оцінними домінантами у тканині української народної казки постають як словесні штрихи до передачі психічних особливостей людини. Це емоційно забарвлена лексика, серед якої помітне місце належить просторічним словам. Ужите в переносному значенні, слово завжди виконує, крім номінативної, і функцію характеристичної. Особливу експресію, прозору внутрішню форму мають фразеологізми, які “є, по суті, стильовими синонімами до відповідних лексем” [Клименко, 1964, 183]. Кожний синонім, ужитий у казці, найвідповідніше передає думку автора, стан чи дію героя. Нагнітання синонімів робить казку більш яскравою, образною, надає їй своєрідного забарвлення, експресивності.*

Використанням варіантних найменувань автор намагається уникнути монотонності повтору, досягти виразності, яскравості, образності висловлюваного. Як зазначає А.П.Грищенко, “у багатьох випадках відношення синонімії ґрунтується не на повному збігові значень слів, тому що кожне з них виступає носієм певної специфічної інформації про один і той же денотат, є засобом позитивної або негативної оцінки, прихильного або

негативного ставлення, зменшеності або згрублості, повідомляє про міру або ступінь вияву ознаки дії, процесу тощо” [Грищенко, 1997, 157]. Сказане повною мірою стосується і синонімії в народних казках. Наприклад:

- *Іване, - каже, - серце моє кохане! (Іваном його звали). – Чом ти такий смутний, невеселий?* (“Про царенка Івана і чортову дочку”, 1990, с. 224); *Пішов у ліс, нарубав ріща, в руки так закріп, так змерз* (“Казка про чарівну пташку”, 1984, с. 164); *Пішов од брата в путь-дорогу та іде собі куди Бог дасть* (“Козак Мамарига”, 1971, с. 12).

Для синонімів характерне контекстуальне зближення слів в емоційно-оцінному плані. Тому слова можна розглядати як синоніми тільки у контексті, у відповідній ситуації. В.В.Виноградов зазначає, що “в системі літературного твору можуть бути створені широкі й навіть несподівані контексти для синонімічного зближення дуже далеких за значенням слів, особливо в експресивно-іронічному чи образному використанні” [Виноградов, 1951, 15]. Контекстуальні синоніми володіють великим семантичним діапазоном, тобто можуть поз’єднувати між собою далекі поняття, які є повторами вищого порядку, змістовою варіацією, в якій полягає суть лексичного збагачення мови.

Контекстуальне значення не виникає саме по собі, його актуалізація пов’язана або з реалізацією в слові наявних семантичних ознак, які потенційно присутні в семантичній структурі лексем, або з виникненням нового значення у контексті шляхом його розгортання. Засобом актуалізації контекстуального значення є семантичний повтор, роль якого яскраво простежується у стилістично маркованих метафоричних утвореннях.

Відтворення у тексті конкретних ситуацій вимагає добору відповідних лексем, а створення відповідного лексико-стилістичного оточення сприяє закріпленню за мовною одиницею контекстуального значення, яке здатне вступити в синонімічні зв’язки. Синонімія цього типу зумовлена семантичними процесами, які виникають унаслідок взаємодії значень слів у тексті, зокрема синонімічним зближенням та синонімічною диференціацією. Лексико-семантичні варіанти багатозначних слів можуть вступати у синонімічні відношення як з прямим, так і переносними значеннями інших слів. Семантичний повтор при цьому виконує функцію актуалізатора синонімічних значень лексем, є умовою реалізації прихованих у ньому семантичних ознак. Контекстуальні синоніми і синонімічні повтори тісно переплетені й пов’язані між собою, за рахунок чого мова казки стає образною, емоційно насиченою. Наприклад:

- *Визволь нас, чоловіче, визволь нас, голубчику, випусти нас, соколику ...*(Про злидні”, 1957, с. 285); *Стрілець ще намірився утретє; орел знов його став просити:*

- *Ей, голубчику-братіку! Не бий мене та візьми до себе, - я тобі у великій пригоді стану!* (“Яйце-райце”, 1957, 70).

Серед багатьох рис, що характеризують казкову оповідь, слід відзначити вживання семантичних повторів (або синонімічних поєднань)

різного структурного характеру: близьких чи спільних за своїм значенням, частіше двочленних, рідше потрійних.

В українській народній казці переважають синонімічні поєднання двочленного характеру (дієслівні, іменникові, рідше прикметникові), функція яких полягає у вираженні емоційно-оцінних характеристик відображуваного та посиленні ритміко-інтонаційної організації речення. Такі поєднання народнопоетичного й уснорозмовного вживання закріпилися як складні слова [Клименко, 1964, 179]: *щастя-доля, мед-горілка, срібло-злото, путь-дорога, шлях-дорога, вишні-черешні, царство-государство, льохи-темниці*. Стосовно такої редуплікації, коли поняття виражається через два слова, О.О.Потебня зазначав, що “збільшення в мові того самого слова дає нове значення, об’єктивне чи суб’єктивне” [Потебня, 1899, 279-292], оскільки дві складові частини яскравіше виражають позначуване або передають стан самого оповідача, адже “повтор слова чи звороту викликаний почуттям, яке сповільнює потік думок, напр., гнівом, що настроює на тотожність” [Там же, 552]. Найчастіше такі синонімічні поєднання слів вживаються на позначення одного родового поняття. Наприклад:

Отак вони собі живуть і хліб жують, а я там була, мед-вино пила, по бороді текло, а у роті не було... (“Дідова дочка і бабина дочка”, 1986, с. 182); *Покрив він усю землю, аби відпочила, білим покривалом – кінця-краю не видно йому* (“Чотири царі”, 1972, с. 226); *Пішов далі в льохи-темниці глибокі, відімкнув своїх братів, а вони тільки-тільки що живі* (“Котигорошко”, 1986, с. 66); *Попрощався, пішов собі у путь-дорогу* (“Козак Мамарига”, 1971, с.130); *Десь-не-десь, в іншому царстві є Баба Яга, що держить вишні-черешні, і коли б ти мені тих вишень дістав, так я б попоїла да й одужала* (“Казка про Солов’я-розбійника і про сліпого царевича”, 1993, с. 337); *Живуть вони собі у батька та у матері, коли розійшлася скрізь чутка про те, що в такім-то царстві, в такім-то государстві, там-то і там-то єсть золоті гори і хто ті гори одбере у зміїв, то тому пів свого царства цар оддасть* (“Про золоту гору”, 1998, с. 88).

Інтонаційний малюнок таких синонімічних поєднань залежить як від характеру “зближення”, так і від розміру твору, “оскільки ритмічна схема впливає на ритмізований матеріал. Збігаючись інтонаційно зі складними словами, словами прикладкового типу та з однорідними членами речення, розташовані симетрично до останніх, вони разом з останніми утворюють численні паралелізми” [Клименко, 1964, 180]. У таких поєднаннях виникає нове комплексне значення на позначення певного поняття, більш повне й емоційно насичене. За словами В. Шкловського, “у паралелізмах, мабуть, основне те, що ними ми зупиняємо увагу, гальмуємо, збільшуємо тривалість сприймання... та сама позиція майже дослівно повторяється, ніби втлумачується” [Шкловский, 1959, 32].

На думку дослідників синонімії, відшуковуючи в пам’яті потрібне слово, людина рухається за структурними лініями (лініями синонімії, антонімії), що пронизують лексичну систему [Нечитайло, 1987, 9]. У процесі передачі й

декодування текстової інформації учасники комунікації враховують увесь потенціал синонімічного ряду, який наявний у їхньому розпорядженні. У тексті казкової оповіді автор добирає загалом найбільш відповідні ситуації синонімічні засоби. Наприклад:

Принесла лисиця цілющої і живущої води, й Івана воскресили (Іванко – цар звірят”, 1957, с. 147); *От він зараз гадюку убив, а ворону каже:*

- Коли ти мені не принесеш води цілющої й живущої, то я тебе страчу (“Про жар-птицю та вовка”, 2001, с. 107).

Коли із синонімічного ряду вибирається один член, значення всіх інших членів ряду потенційно наявне в ньому. За наявності спільної семантичної ознаки вона відтворюється у семантичній структурі кожного члена синонімічного ряду. І якщо у тексті з'являється один із членів цього ряду, інші його учасники ніби “витягуються” ним із текстових глибин й імпліцитно є співучасниками у декодуванні текстової інформації, створюючи мережу внутрішньотекстових зв'язків” [Синиця, 1994, 45].

Створенню емоційно-експресивного ефекту сприяє градація семантичних одиниць. Синоніми, пов'язані між собою відношенням градації, становлять синонімічний ряд, у якому кожний наступний член виражає вищий (або нижчий) спупінь вияву певної характеристики, ніж попередній. У таких випадках виникає “взаємне або перехресне уточнення, коли кожний наступний синонім деталізує семантику попереднього” [Василенко, 2000, 8].

Особливо поширене явище в українських народних казках – це синонімічні ряди прикметників, що характеризуються семантико-стилістичною виразністю, властивою названому класові слів. На відміну від іменників, семантику прикметників формують не поняття про предмети реального світу, а лише поняття про якості предметів. Прикметникові синоніми реалізують ознаку, з одного боку, для уточнення змісту, а з іншого – для підкреслення певного відтінку значення предмета. Синонімічні зв'язки дозволяють знайти найбільш адекватне вираження думок і почуттів (чи, навпаки, з якоюсь метою приховати їх), пояснити незрозуміле, надати висловленню відповідного забарвлення. У таких синонімічних рядах може спостерігатися наростання міри ознаки чи інтенсивності дії або її спадання. Наприклад, у казковому тексті прикметникові синоніми є засобом позитивної або негативної характеристики героїв:

Був собі чоловік та жінка, і мали вони собі три дочки. І такі вони були погані, що гидко й скіпками їх узяти, а найменша – то така гидка, така гидка – сварлива, низенька, бровата, губата, вирячкувата... (“Песинський, Жабинський, Сухинський і золотокучеряві сини цариці”, 1990, с. 260).

Ланцюжок негативно забарвлених синонімічних предикативних ознак *гидка, сварлива, низенька, бровата, губата, вирячкувата*, з одного боку, виділяє спільне у характеристиці персонажа, а з іншого – сконцентровує увагу на найтонших відтінках експресивно-емоційного змісту розповіді. Повтори різних ознак, у тому числі предикативних, підсилюють їх значеннєву градацію. Таке нанизування ознак, реалізоване в компоненті тавтологічного

повтору чи синонімічного дублета, виражає відмінність семантико-стильову: кожен член синонімічного ряду конкретизує, уточнює значення попереднього синоніма. Семантика таких синонімічних повторів пов'язана переважно з оцінкою чи характеристикою предмета. Саме ж повторення служить поступовому нагнітанням переважно негативних характеристик, адже “слова на позначення негативних ознак і явищ перебувають здебільшого у синонімічних зв'язках зі словами зниженого плану” [Русанівський, 1988, 44]. З погляду стилістичної ролі у контексті такі сполучення звучать як логічно наголошений і підсилений означеннями висновок до попередньо сказаного. Тобто своєрідним є повтор синонімічних слів найчастіше іншої стильової сфери, слова, які, крім основного значення, мають ще й виразно оцінне.

В усному мовленні контекстуальне значення відповідає концептуальній настанові автора, який уводить мовну одиницю у незвичне для неї оточення й тому викликає у читача відповідні асоціативно-образні зв'язки, які надають висловленню нових конотативних значень.

Отже, функціональне навантаження стійких поєднань синонімічних слів являє собою важливий засіб увиразнення й збагачення змісту казки. Оповідач, варіюючи ту саму думку, шукає спосіб поновлення у пам'яті викладеного, створюючи програму подальшого розвитку думки. Повторення синонімів та близькозначних слів і висловів у мові є одним із найпоширеніших прийомів, що відіграють важливу роль у системі зображувальних засобів мови. Стилістично доцільне вживання їх допомагає образно висловлювати думку, що є одним із найважливіших показників майстерності оповідача казки.

1.7. Антонімічний повтор в українській народній казці

Однією з основних логічних операцій інтелектуальної діяльності людини, як відомо, є протиставлення протилежних понять, що в мовних контекстах реалізуються за допомогою слів із протилежним значенням – антонімів. У народній творчості антоніми як художній засіб експресії посідають значне місце і є одним із найяскравіших засобів мовної виразності. Їх стилістична роль полягає у тому, що вони дають оцінку відповідним фактам дійсності, забезпечують контрастну характеристику образів, явищ, дій, процесів тощо. Антоніми виражають протилежні видові поняття, тому в своїй смисловій структурі мають також і протилежні семантичні диференційні компоненти, що співвідносяться зі спільним семантичним компонентом. Ці компоненти означають межу вияву існування спільної семантичної ознаки, за якою відбувається протиставлення. Антонімічні відношення відображають не взагалі будь-які протилежні поняття, а обов'язково співвідносні, об'єднані змістом на основі їх протиставлення. Протилежні значення слів можуть виявлятися в поняттях, що перебувають у взаємній залежності, тобто на спільній стилістичній основі. А отже, як зазначає В.М.Русанівський, “розвиток кожного нового антонімічного протиставлення є разом з тим розвитком нового значення в словах, що протиставляються” [Русанівський,

1983, 677].

За допомогою контрастного зіставлення фактів найяскравіше вимальовуються позитивні і негативні образи; оцінки їх дій виховують слухача на цих проявах добра і зла, правди й неправди. Антоніми лежать в основі антитези, тобто такого звороту мови, в якому різко протиставляються протилежні думки, явища, риси характеру тощо, що має художньо-виражальну силу, адже предмет у різноманітних його ознаках завжди сприймається ближче, яскравіше на тлі протилежного йому за значенням. Саме тому в тексті казок широко використовуються мовні фігури, утворені зі слів, що мають протилежне значення. Антонімічним відношенням властива своєрідна шкала якісних або кількісних змін, перехід у крайню протилежність, тому мова української народної казки щедро насичена антонімічним повтором, який передає емоційну напругу всієї образної системи.

Найяскравіше контрастність значень виражають лексичні антоніми, які широко використовуються у всіх жанрах літератури, зокрема й у народній творчості. Лексичні антоніми яскраво виражають протилежні ознаки, виражені якісними прикметниками, оскільки вони здатні протиставлятися (відносні та присвійні прикметники антонімами бувають рідко). Протилежні значення виражають також іменники, дієслова, прислівники. У функції протиставлення антоніми часто вживаються з метою розмежування реалій за певними семантичними ознаками. Займенники в ролі антонімів майже не вживаються, а власні назви та числівники взагалі антонімічних пар не мають.

Поряд із синонімами й омонімами, антоніми належать до яскравих засобів стилістики. Стилістичне функціонування антонімів у контексті безпосередньо пов'язане з їх семантикою. Антоніми творять найпростішу групу слів, яка складається з двох лексичних одиниць, що об'єднуються не в ряди, як синоніми, а в пари на основі спільного загального поняття і протилежних виявів якості, властивості, стану предметів тощо. Антонімічні пари можливі тільки тоді, коли обидва слова, цілком протилежні за значеннями, мають якийсь спільний семантичний компонент, на основі якого відбувається порівняння і дається оцінка. Це слова, у значеннях яких відображається їх взаємна протилежність. Така протилежність властива значенню слова і не залежить від конкретного контексту [Комиссаров, 1957, 45-58], хоч може реалізуватися й контекстуально. У народних казках широко застосовується засіб антонімії. Наприклад:

І росте він не по годинах, а по хвиликах – небагато годків, а вже великий парубок (“Покотигорошко”, 1984, с. 137); *А він то вже не знає: чи на цім, чи на тім світі* (“Царівна-жаба”, 2001, с. 119). Але пор.: *Поніс орел аж під хмару, а потім відпустив додолю* (“Яйце-райце”, 2001, с.123); *А там ніп стояв на воротях і дивився гори-долу вулицею* (“Піп і його слуга”, 1957, с. 343), де антонімічні відношення сприймаються як зумовлені контекстом.

Об'єднуються в антонімічні пари насамперед слова, що мають якісні, кількісні, часові й просторові значення: *широкий-вузький, високо-низько, тут-там, довгий-короткий, далеко-близько, білий-чорний, високо-низько, радість*

-журба, битися-мириться тощо. У тексті казки вони виражають своєрідний повтор-зворот через заперечення з повторюваною часткою **ні**. Наприклад:

*Іван-царенко, його звали Іваном, - як стрельне – загула стріла **ні високо, ні низько** – вище хат, та й упала **ні далеко, ні близько** – коло села у болоті* (“Царівна-жаба”, 2001, с. 109). Такий антонімічний повтор **ні високо-ні низько, ні далеко-ні близько** у розповіді виражає не протилежні значення, які взаємно виключають одне одного, а невизначеність просторових подій, неоднозначність оцінок дій персонажів та інших ознак.

Використання антонімічних протиставлень допомагає чітко організувати сюжетну лінію казки, висловлювати думки точно й дохідливо, яскраво й образно, підкреслюючи афористичність висловлювання.

Наприклад:

- Скажи своєму синові, щоб він пошив мені за одну ніч сукню до вінця і щоб та сукня була **не довга і не коротка, не тісна і не широка** – щоб вона саме на мене прийшлась (“Про бідного парубка і царівну”, 1986, с. 198);

- Може, **так**, а може, й **ні** – мовив на те дід (“Про сопілку, скрипку та цимбали”, 1990, с. 188).

За характером протиставлення антоніми поділяються на контрарні, комплементарні та векторні.

Контрарні антоніми – протилежні, розташовані навпроти.

Характерною особливістю їх є те, що вони об’єднують слова, які виявляють градуальні особливості, тобто проміжні члени виражають різні ступені переходу між симетрично розташованими абсолютно протилежними значеннями [Грищенко, 1997, 164].

У казковій оповіді велика кількість контрарних антонімів уживається одночасно з уведенням синонімів, які протиставляються. Цей клас представлений якісними прикметниками, іменниками, прислівниками, дієсловами.

Контрарні антоніми у текстах казки найчастіше позначають психічні й фізіологічні характеристики людини та її стану. Наприклад:

*Злого нікому не роби, а тільки роби **добро*** (“Казка про Іллю Муромця і Солов’я-розбійника”, 2001, с. 220); *Ті ж, старші брати, **радіють**, а Іван царевич йде додому, похнюпивши голову, та й **плаче*** (“Царівна жаба”, 2001, с. 113). Досить поширений засіб антонімії – це слова, які позначають часову віднесеність та просторово-орієнтаційні координати: *Танцюють, та як махнули **правим** рукавом - кістки вилетіли та просто цареві в лоб; махнули **лівим** – цареві очі позабризкували* (Там же, с. 115); *Оце тобі казани, то ти **рано й увечері** нагрій окропу і вилий у корито...* (“Дідова дочка й бабина дочка”, 2001, с. 242). Такі слова використовуються як найважливіші поняття при вираженні просторових та інших відношень, які позначають напрямок від якоїсь точки, наприклад:

*Летять та й летять, як поверне гриф голову **направо**, то Котигорошко йому кине в рот шматок м’яса, а як **наліво** – дасть йому води* (“Котигорошко”, 1986, с. 71); слова, які реалізують оцінку подій, явищ

природи та станів погоди:

- *А там, - кажуть, - ми живемо, де зима з літом стрічається* (“Песинський, Жабинський, Сухинський і Золотокучеряві сини цариці”, 1990, с.292); *А сама баба скрізь ходє і ніччю і дньом, її ніякий звір не займає* (“Про богатиря Димка та його зятя Андрушка”, 1957, с. 134); *Вибрав собі найліпшого коня [старший син], озброївся, взяв з собою їсти і грошей і того ж дня рушив у дорогу. Іде день, ніч...* (“Шовкова держава”, 1990, 120); *Наказав на селі, що Німця колисати – примусове діло, колисати треба вдень і ввечері* (“Про опришка і драгунського німця”, 1957, с. 311); або виражають кількість чи порядок розташованих предметів, оцінку фізичних властивостей, соціальних, релігійних ознак: *Було собі два брати – один убогий, а другий багатий* (“Розумниця”, 1957, с. 305); *...де ж, батько граф, а хоче її за візника віддати* (“Чудесний коник”, 2001, с. 237);

Як же тебе оставить, коли ти ніп не ніп, диявол не диявол? Хто тебе знає, що ти таке? (“Кирик”, 1957, с. 337).

Комплементарні антоніми виражають доповнення, завершення. Їхня протилежність базується на “відношенні між поняттями, які взаємодоповнюють одне одного, але не характеризуються будь-якими проміжними членами зі значенням ступенів або градацій вияву відповідних ознак” [Грищенко, 1997, 164]. Протиставлення антонімів-комплементативів створює особливу експресивність образів, побудованих на контрастах. Наприклад: *Так мати синів і назвала: - молодшого Правдою, а старшого – Кривдою* (“Правда і Кривда”, 1986, с. 220); *Дала Правда й друге око виколоти . Як виколола друге око, то й пішла собі Неправда від Правди* (“Правда і Неправда”, 1990, с. 247).

Векторні антоніми характеризуються взаємним протилежним спрямуванням дій, ознак і властивостей. Наприклад:

- *Даси – перекусимо й спасибі скажемо, а не даси – воля твоя.*

- *То й гаразд, – каже дівка. – А чого ж вам подавати: чи одбутного, чи прибутного, а чи того, що вгору дивиться?* (“Мудра дівчина”, 1957, с.395); *Чекає вона [царівна], чекає, – царевичі приходять і відходять, але ні один їй не до вподоби* (“Трапила коса на камінь”, 1957, с. 399); *Чортище аж зігнувся. Не підступає до цигана ближче, але й не відходить* (“Як циган став царем”, 1972, с. 178);

За своєю структурою антоніми неоднорідні. Вони бувають однокореневі та різнокореневі, причому різнокореневих набагато більше. Антонімічні відношення між словами найчастіше виявляються тоді, коли вони визначають значення слів крайніми протилежними точками в системі однорідних понять. Наприклад, по всьому тексту казки використовуються ознаки за віком, що характеризують синів і опираються на протиставлення:

Старший і середній сини вибрали собі коней самих найкращих, а менший, бовдур, узяв самого хирного (“Про жар-птицю та вовка”, 2001, с.103); *На першому стовпі було: “Хто поїде дорогою цією, той сам буде ситий, а кінь його голодний”;* на другому: *“Хто поїде цією дорогою, той сам буде*

голодний, а кінь ситий”; на третьому: “Хто поїде цією дорогою, у того вовк коня з’їсть”. Поміркували брати та й роз’їхалися в різні сторони.

Старший брат поїхав по тій дорозі, де сам буде **ситий**, а кінь його **голодний**. **Середній** брат поїхав по тій дорозі, де сам буде **голодний**, а кінь його **ситий**. А **молодшому** брату – бовдуру, залишилося їхати по тій дорозі, де вовк коня з’їсть (Там же, с. 103); І було у нього три сини – два **розумних**, а третій **дурень** (Там же, с. 103).

Протиставляються одне одному й поняття, пов’язані з чоловічою та жіночою статтю, якщо вони виражаються іменниками чоловічого та жіночого роду. Ці антоніми наближаються до контекстуальних протилежностей, “які не є антонімами, але виступають у мові при зіставленні і охоплюють широкі сфери вжитку” [Полюга, 1987, 10]. Серед них виділяються слова, що вказують: 1) на різну стать людей. Наприклад: *Чи не йшли тут **парубок і дівка**?* (“Яйце-райце”, 1986, с.132); *Чують **хлопець та дівчина**, що земля стогнати почала* (Там же, с. 139); *Жили собі **чоловік та жінка**...* (“Покотигорошко”, 1984, с. 135); 2) на протиставлення за родинною спорідненістю: *...І мали вони **три сини та одну дочку*** (Там же, с. 135); *А **мати з батьком** уже всі очі прогляділи, усі сльози виплакали, дожидаючись діточок* (Там же, с. 137); 3) на різні соціальні й професійні групи, на становище у суспільстві: *Колись, дуже давно, **царем** був **птиця-жайворонок, а царицею миша**...* (“Яйце-райце”, 2001, с. 121).

Антонімічні відношення наявні між лексемами не в усьому їхньому семантичному обсязі. Сутність їх полягає в співвідносній протилежності абсолютного характеру, але кожний конкретний вияв реалізації антонімічності як властивості лексико-семантичних варіантів має відносний характер [Висоцький, 2001, 51].

Серед іменників найчастіше антонімами бувають ті, що позначають абстрактні поняття, тобто ті, які вказують на якість і творяться від прикметникових основ (*холод-спека*), на опредметнену дію й утворюються від дієслівних основ (*прихід-відхід*), які виражають стан, почуття, стосунки між людьми (*любов-ненависть*). Такі утворення мотивуються як прикметниковими, так і дієслівними основами.

Багато антонімічних пар є і серед дієслів, оскільки ці слова мають велику розгалужену систему дієслівних префіксів, завдяки яким створюються сприятливі умови для утворення антонімів, хоча антонімічні пари можуть утворювати і дієслова безпрефіксні. Наприклад:

*Будемо **миритися** чи **битися*** (“Покотигорошко”, 1984, с. 139). Цей повтор конденсує зміст казки: ***битися** чи **миритися***. Дистантний повтор (кількаразовий) побудований на основі антонімічних відношень.

Префіксальна антонімія властива переважно дієсловам руху та тим, що позначають різного роду дії, протилежні за своєю спрямованістю. Творяться такі антонімічні пари за допомогою префіксів **під-, роз-, від-, за-, ви-** та інших. Наприклад:

Погнався він за тим скотом, з того боку піджене, то з другого боку розійдеться... (“Яйце-райце”, 2001, с. 126); *Орел знову підняв його під саму хмару, а звідтіль і відпустив* (Там же, с. 124).

Спільнокореневих антонімів значно менше. Вони зустрічаються серед усіх лексико-граматичних різновидів антонімічних пар, але особливо активні вони в дієсловах, оскільки ця частина мови відзначається розмаїттям афіксальних утворень. Лексичні антоніми тут виникають у результаті приєднання до слова префікса з заперечним значенням. Наприклад:

- *Здоров був, Іване-царевичу! Чи по волі, чи по неволі?* (“Царівна-жаба”, 2001, с. 117); *Сів і голову похнютив, бо ледве живий, та й задрімав, а сорока думала, що неживий, та хан його за язик!* (“Два товариші”, 1984, с. 180). Антонімами є не всі слова з часткою **не-**, а лише ті, що утворюють слово з новим значенням: *друг-недруг, доля-недоля, воля-неволя, дужий-недужий, гожий-негожий* та ін.

В українських народних казках вживається також антонімічні прислівникові повтори. Їх антонімічність визначається твірною основою тих частин мови, від яких вони походять: *Поки туди-сюди вовк бігав, чоловік, тим часом, зоглядівся, що сала нема, та й повернувся* (“Бідний вовк”, 1990, с. 55).

Отже, слова-антоніми сприяють увиразненню, чіткішому окресленню висловлюваної думки. Способів використання антонімів в українській народній творчості надзвичайно багато, один із них утілюється в засобі повтору, адже за допомогою контрастів, протиставлень можна повніше розкрити всю складність чи суперечність зображуваного явища, створити відповідну інтонацію, настрій розповіді, побудувати яскравий образ, зробити його художньою опорою всього твору.

Висновки до I розділу

У композиційно-стилістичному просторі народної казки конструктивну роль виконують численні лексичні повтори. У цьому виявляється своєрідність смислової структури казкового тексту, який характеризується варіантною відтворюваністю і смисловою відкритістю для узагальненого адресата. Різноманітна система повтору (тотожного, або повтор того самого слова, синонімічне зближення, тавтологічний зворот та ін.) загалом засвідчує манеру казкаря акцентувати увагу слухача (читача) на розвиткові оповіді, виокремленні деталей, повніше розкривати внутрішній стан персонажа у відповідних життєвих ситуаціях тощо. Аналіз різних типів лексичного повтору засвідчує, отже, що він є важливим компонентом моделювання казкового тексту.

Текстова семантика лінгвальних одиниць лексичного рівня, наявна в процесі створення змістової зв'язності казкового, як і будь-якого іншого, тексту, є результатом взаємодії лексичних значень слів, які вступають у текстові зв'язки, та настанови автора.

У казковому тексті лексичне значення слова, що актуалізується контекстом, часто виступає в одному зі своїх варіантів і є базовим компонентом семантичного повтору. Якщо семантичний повтор передбачає наявність різних відтінків значень, які мають імпліцитний засіб вираження на поверхні текстової тканини, то різні види лексичного повтору є одним із важливих засобів експлікації внутрішньотекстового змісту.

Вступаючи у взаємозв'язок з мовними одиницями інших рівнів, лексичний повтор сприяє виявленню загальних семантичних ознак, які лежать в основі зв'язності тексту чи його фрагмента.

Різні види лексичного повтору репрезентують специфічні семантико-стилістичні функції: виділення найістотнішого в описуваних подіях, стилізації часових параметрів їх розгортання та інтенсивності (дієслівний повтор); кількарязового іменування особи з метою її характеристики (номінаційні ланцюжки, прикметниковий синонімічний та антонімічний повтор), вираження емотивної семантики – психічного стану дійових осіб, емоцій, переживань тощо.

Винесення одного з компонентів лексичного повтору в сильну позицію (наприклад, до зачину казки, на початок чи кінець рядка) є своєрідним вектором, що моделює можливі напрямки тематичного розгортання тексту. При цьому всі подальші випадки лексичного повтору, якщо вони наявні в тексті, виступають орієнтирами, що підтримують параметри ідентифікації змісту й ретроспективну зв'язність усередині тексту.

Аналіз функцій лексичного повтору в казковому тексті підтверджує думку О.О.Потебні, який зазначав, що “основа цього явища не в метричних вимогах, не в поетичних вільностях..., а у властивостях думки” [Потебня, 1941, 289].

Зв'язність тексту базується на закономірності поєднання семантично близьких фраз, що, в свою чергу, виникає внаслідок смислової близькості слів. Тим більше значення має повтор того самого слова. Повторювані слова пов'язують фрагменти тексту, реалізуючи глибинні логічні зв'язки між явищами і подіями, описуваними в казці, які належить розгадати адресатові як очікувану розгадку того, що впливає з розповіді. Особливо виразною є функція зв'язності тексту в дієслівному повторі, якщо він репрезентує семантику предиката стану, що є наслідком певної події. Дієслівний та інші повтори служать також важливим засобом експресивно-змістової акцентуації зображуваного, вираження додаткових конотацій – позитивного чи негативного ставлення до героїв казки.

РОЗДІЛ II. Структурні типи синтаксичних повторів і їх функції в українській народній казці

2.1. Контактний синтаксичний повтор в українській народній казці

Однією з особливостей функціонування лексичного повтору як засобу, що бере участь у створенні змістової єдності казкового тексту, є уведення його до одиниць синтаксичного рівня – словосполучення чи речення. Речення як комунікативна одиниця має свою зовнішню та внутрішню структури: зовнішня структура зіставляється зі значенням взагалі, а внутрішня – з контекстом висловлювання, який є важливим елементом семантико-синтаксичного дослідження.

Дія лінійно-динамічного принципу в казковій оповіді, відповідно до якого інформаційні центри висловлення доносяться до слухача послідовно в часі, знаходить вияв у специфічній організації синтаксичних побудов із застосуванням повтору. Значна частина їх у структурно-функціональному відношенні є загальнолітературними, але переважають побудови, характерні для уснорозмовного мовлення, які зазнають деякої трансформації у казковому тексті.

Своєрідну роль у синтаксичній організації тексту відіграють повтори окремих слів і їх словоформ – синтаксем або словосполучень і речень. Синтаксичний повтор кваліфікується як один із засобів вираження різних значень суб'єктивної модальності [СУЛМ, 222-223]. Він являє собою кількаразове використання у тексті однакових або близьких синтаксичних конструкцій – двох чи більше речень або їх частин.

У мовознавчій літературі повтор синтаксем або груп слів у синтаксичних конструкціях, більших за речення, трактується неоднозначно.

Серед джерел експресивних конструкцій мовознавці загалом називають відповідний субстрат усного синтаксису, а для конструкцій з лексичним повтором – усні конструкції з повтором без поширення. Пор., наприклад:

1. *Ну, купався, скільки вже купався, але коли вибрався на берег, шукає свій одяг – одягу нема* (“Про гордого царя”, 1972, с. 136); *Пропав, так пропав, – думає Іван* (“Іван – мужичий син”, 1986, с. 151) – синтаксичний повтор і 2. *Хлопець росте, росте. Вже ходить до школи* (“Про царського похресника”, 1972, с. 181) – лексичний повтор.

У випадку закріплення синтаксичної позиції, де реалізується повтор синтаксем, дослідники розглядають його як вияв повтору лексико-синтаксичного. Так, Н.І.Белунова вважає, що в реальній мовній дійсності існує лише лексико-синтаксичний повтор, адже лексеми, що повторюються, “неминуче збігаються й за тими синтаксичними позиціями, які вони займають” [Белунова, 1988, 70]. Такий підхід до розгляду лексико-синтаксичного повтору в складі синтаксичної конструкції, – слушно зазначає І.А.Синиця, – дає можливість трактувати його як можливу реалізацію

семантичного повтору, що бере участь у формуванні семантичної зв'язності художнього тексту. Але оскільки повтор уже за своєю природою передбачає позиційну характеристику, то його опис неможливий без характеристики синтаксичних особливостей використання [Синиця, 1994, 59]. Повторення синтаксем і словосполучень не просто підсилює смисл висловленого, а нарощує новий, надає текстові додаткового емоційного забарвлення, сприяє концентрації уваги саме на тих елементах, які автор хоче виділити у загальній структурі тексту. Повтор є обов'язковою умовою системності. Якщо лексичний повтор являє собою використання за правилами семантичного зв'язку слів, то синтаксичний – за правилами використання різних мовних засобів у структурі речення і тексту. Пор., наприклад, системне використання дієслівних форм:

*Тільки тоді, коли дід **напився** втретє, хлопець витягнув діда з колодязя і сам спутився **напитися**.*

- ***Пий, пий!** Бо ти там уже залишишся навіки! – сміється дід* (“Про Анну Престоянну”, 1990, с. 269). Повторення дієслова *пити* у реченні репрезентує ситуацію в просторових і часових координатах розгортання подій. Дієслово-предикат як структурно і семантично вершинний центр реченнєвої структури передбачає кількість учасників дії та обставини їх перебігу. Зміна способових форм дієслова-предиката вносить додаткові емоційно-оцінні відтінки у зміст повідомлюваного.

У казці-оповіді повтор синтаксем у складі простого речення функціонує переважно як контактний у кількох різновидах: найпоширенішим є повтор предикативної або й об'єктної синтаксем, що займають відповідні їм позиції присудка чи додатка:

*Батько **плаче**, мати **плаче**, брат **плаче*** (“Лисичка-сестричка”, 2001, с. 67); *А той **стогне**:*

- ***Усе віддам назад, все поверну** тому чоловікові – лиши мене живим!* (“Бідняк і корчмар”, 1972, с. 21).

*Пішов на базар, **купив солі, купив борошна, купив сала** – карбованців з н'ять стратив... (Два брати”, 1957, с. 270); *Ну, чоловіче, слова тобі господи, то в нас тепер грошенята є, піди ж тепер у город та **купи хліба, купи солі, купи мені чоботи** або й собі **купи**, щоб з нас люди не так сміялися* (Там же, с. 271).*

Синтаксичний повтор може починатися з предикатної синтаксеми повтору і нею ж закінчуватися:

- ***Зникла** моя наречена! – крізь сльози каже Іван-царевич. – Я задрімав трохи, а вона й **зникла!***; (“Казка про Кошія невмирущого, Івана-царевича та Булата-молодця”, 2001, с. 362); ***Міряє та й міряє**. Уже вовк майже не дихає, а кравець усе його **заміряє**:*

- *Аршин! І вздовж, і вишир...* (“Бідний вовк”, 1990, с. 57).

Менш поширений повтор іменникової синтаксеми в межах одного речення (простого чи складного). Наприклад:

– Знаєш що, жінко: покличемо ми брата мого до себе в гості, може, він не погордує перед нами, бо Бог дав на те людям празник, що **родина до родини** йде... (“Убогий та багатий”, 1957, с. 256); *То ті брати на нього все кажуть: **дурень та й дурень** – так уже всі його зуть* (Там же, с.102). Це пояснюється тим, що іменник, на відміну від дієслова, не може поширюватися великою кількістю залежних від нього синтаксичних одиниць, а тому значно частіше використовується його повтор. Проте треба зазначити, що повтор іменникової синтаксеми переважає у функції предиката. Наприклад:

*А щоб тобі... а бодай тобі... посмітнику ти, сіпуго, кровопийцю людський, ти поліційський **крюк, крючок, крючок...*** (“Вперта жінка”, 1957, с. 393). Експресивно-стилістична функція повтору реалізується в конструкції, взаємодіючи з засобами фразової просодії. Семантична функція інтонації тісно пов’язана з синтаксичною. Схвильоване мовлення інтонаційно вирізняється за метою (ілокутивною функцією) висхідним рухом тону, обірваністю, градацією окремих частин за акцентними характеристиками тощо. Повтор предикативної синтагми посилює виділення ремантичного компонента.

Фольклорні тексти відображають специфіку усного монологічного мовлення передусім на структурному рівні. Водночас розповідь регламентується певними нормами, що визначають характер розповідного стилю. Зокрема, у тексті народної казки переважають конструкції, які передають безпосередні репліки учасників діалогу. Наприклад:

- *Пустіть, - каже, – **загрітися!** Щось мене студить...*

- ***Просимо, просимо! Погрійтеся, вуйку Медведенку!*** (“Кіт, цап і баран”, 1990, с. 32).

Комунікативні ситуації казкового дискурсу реалізуються з усіма психо-когнітивними компонентами: настановою мовця, правилами комунікативної поведінки героїв та за трьома типами функціональних комунікативних актів: 1) безпосереднього комунікативного, що передається прямою мовою і має чітко фіксований час звучання або мовлення; 2) опосередкованого комунікативного акту та 3) у формі акту внутрішнього мовлення. Наприклад, **безпосередньо комунікативний акт – пряма мова**

*Як ви перву ніч спочивали, а я стеріг вас, налетіли голубками Коцееві сестри і сказали: “**За то, що ви убили нашого брата і забрали нашу невісточку, не буде вам добра: як тільки схоче Іван-царевич дома похвалитися царевні своїм конем, кінь одірветься і уб’є його...**”*

Тільки то промовив Булат-молодець, і зразу зробився по коліна кам’яним. А сам далі продовжує розказ:

- *На другу ніч, як ви спочивали, а я стеріг вас, ті Коцееві сестри знову прилетіли і сказали: “**Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде і вам добра: як тільки схоче Іван-царевич дома царевні похвалитися своєю коровою, з котрої змалечку молоко їв, корова одірветься і заколе його...**” – Тільки то промовив і враз*

став по пояс кам'яним ("Казка про Коцея Безсмертного, як його убили Іван-царевич і Булат-молодець", 1957, с. 66-67); Злодії відти: сумують, прийшовши додому: **"Знає піп та й знає"** ("Піп-ворожка", 1958, с. 258);
 - Я тебе пуцу, але як привезеш мені свою молодшу дочку. А як не привезеш, то я тебе й там знайду.

У формі акту внутрішнього мовлення:

Так той [пан] собі подумав: **"Що Бог дасть, то дасть! Треба привезти"** ("Як дівоче кохання врятувало заклятого королевича Машкару", 1957, с.108); Тоді хлопець вирішив: **"Зайду я до них! Най буде, що буде"** ("Орел-беркут", 1972, с. 108).

Для означування своїх героїв оповідач казки має готові формальні вирази, що являють собою своєрідну фразеологію казкового епосу. У певних словесних формулах реплік для тих чи інших персонажів казкар виявляє майстерність у їх ситуативному відтворенні й конкретизації.

Своєрідність синтаксичного повтору виявляється у створенні народної манери мовлення, з якою розповідається казка. Поряд із такими просодичними засобами, як інтонаційне виділення якогось слова, групи слів, цілого речення, складних конструкцій чи фраз, повтор синтаксичних конструкцій забезпечує семантичну зв'язність тексту. На думку С.Я. Єрмоленко, "повтори й однотипність об'єднаних в одній композиційній будові синтаксичних одиниць, з одного боку, і використання як стилістичного прийому лексичної і синтаксичної відмінностей у повторюваних конструкціях – з другого, – це дві взаємопов'язані тенденції синтаксичної організації" української народної казки" [Єрмоленко, 1982, 176]. Повтор сприяє просуванню, розвиткові подій та думки вперед у певному спрямуванні актів мовлення, фіксації уваги слухача (читача). Якщо лексичний повтор виконує насамперед експресивно-видільну функцію [Іванчикова, 1969, 128], то синтаксичний створює ефект безперервності розповіді.

У казковому тексті досить поширеним прийомом є нанизування синтаксичного повтору в цілісній діалогічній єдності. Зіставляючи поняття діалогу і монологу, Л.В.Щерба писав: "У діалозі беруть участь звичайно дві особи, що, як ми кажемо, розуміють одна одну з півслова. Монолог найчастіше адресується до ряду осіб, серед яких можуть бути близькі, неблизькі і зовсім чужі, все це позбавляє можливості розраховувати на безпосереднє розуміння і змушує вдаватися до традиційних форм мовлення, яка одна для всіх, своїх і чужих, підіймається над усією різноманітністю ситуацій і людей" [Щерба, 1957, 116-117].

Оповідач казки зосереджує увагу на окремих елементах зображуваної дійсності, він без поспіху веде слухача, з любов'ю затримуючись на деталях, повторюючи вже відомі ситуації. У цьому й полягає безперервність казкової розповіді. Наприклад:

Уночі повів товариш дурня в поле й поніс із собою в'язку дров. Як почав ті дрова розкидати, як почав розкидати, то що кине – то чоловік, що кине – то чоловік! ("Летючий корабель", 1957, с. 118); **Піди до ополонки,**

встроми хвоста в ополонку та сиди тихенько та й приказуй: **ловися, рибко, велика й маленька!** То вона й наловиться...

Побіг вовк мерщій на річку до ополонки, та хвіст в ополонку.....

- **Ловись, – каже, – рибко, велика та все велика! Ловись, рибко, велика та все велика! Ловись, рибко, велика та все велика!**

Не хочеться йому малої. А мороз надворі такий, що аж шкварчить.

Лисичка ж бігає по березі та все:

- **Мерзни, мерзни, вовчий хвіст! Мерзни, мерзни, вовчий хвіст!**

А вовк:

- *Що ти, лисичко-сестричко, кажеш?*

- *Та то ж і я кажу: ловися, рибко, велика й мала!*

- *А, ну й я так: ловися, рибко, велика та все велика! Ворухнув вовк хвостом, – важко вже. А вона його ще й лає:*

- *А, капосний вовцюгане, що ти наробив!? Бач, казав: ловися, рибко, все велика та велика, – от велика начіплялась, тепер і не витягнеш (“Лисичка-сестричка і вовк-панібрат”, 1957, с.29).*

Одним із прийомів передачі у тексті семантичного змісту за допомогою синтаксичних засобів є незавершеність висловлювання. Це явище лежить в основі стилістичної фігури замовчування. Воно зустрічається найчастіше в усній розмовній мові, коли мовець унаслідок напливу почуттів чи вагання перериває висловлювання. Ця фігура полягає в “експресивно-емоційному обриві висловлювання і передбачає можливість для слухача або читача здогадатися, що саме залишилося неказаним” [Ахманова, 1969, 485]. У казці обірваність висловлення досить часто фіксується на фазі повтору синтаксеми або цілої фрази. Наприклад:

А Лугай тим часом переодягнувся на ворожбита, ходить під вікнами:

- **Я вмю лікувати, я вмю лікувати...** (“Казка про Лугая”, 1990, с.155);

- *Чи не був ти, часом, Архипе, на меду у тещі?*

- *А хіба не бачиш, чи що?*

- *Та бачу ж, бачу. Мабуть, добре упоштували, бо й морда щільником узялась!*

- *Вже що не говори, а що поштували, то гріх і Бога гнівити, так тобі чарка за чаркою, чарка за чаркою...* (“Після меду”, 1957, с. 412); *Приїздять додому, вона ввійшла в світлицю – аж кожушка нема... Шукала, шукала...* (“Царівна-жаба”, 2001, с. 116).

У казках як стилістичний прийом цього жанру, крім синтаксем, використовується повтор різних типів простого й складного речень:

1) варійований повтор. Наприклад: *Іде він, іде – і вийшов на поляну* (“Пригоди сироти”, 1972, с. 148);

2) еліптичний повтор. Наприклад:

- **М’ясо! М’ясо!** – *та й сіда* (“Іван Іванович – руський царевич та морське чудерство”, 1993, с. 297);

3) повтор простих речень розповідних, питальних, спонукальних.

Наприклад:

Вона (лисичка) тоді злізла з вовка та й каже:

- **Битий небиту привіз! Битий небиту привіз!** (“Лисичка-сестричка та вовк-панібрат”, 1986, с. 45); *Вертаються [дід з бабою], аж дивляться, що в них так прибрано, хліба напечено, борщик зварений. От вони до сусідів:*

- **Хто це? Хто це?** (“Кривенька качечка”, 1957, с. 360);

Я повинен бути старшим! Я повинен бути старшим! (“Іван – мужичий син”, 1986, с. 153);

4) точний повтор питальної конструкції зі звертанням та репліки-відповіді. Наприклад:

А сам забіг уперед, став на воротях у червоних чоботях та й питає:

- **Кізонько моя мила, кізонько моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?**

- **Ні, дідусю, я й не пила, я й не їла: тільки бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку та вхопила води крапельку** (“Коза-дереза”, 1986, с. 47 – запитання і відповідь у казці повторюються чотири рази);

5) повтор складносурядних речень. Наприклад:

Один хлопець сидить на вулиці, та й плаче, приказуючи:

Рідна мати брехуха, а мачуха правдива! Рідна мати брехуха, а мачуха правдива! (“Мачуха”, 1957, с. 449);

6) повтор складнопідрядних речень з однаковим підрядним: **Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то кусок смоли й вирве, що розбіжиться та вхопить, то пучок конопель і вирве; Ото вискакує з води проклятий ірод, і що розженеться проти Шкуром'яки, то він його булавою тільки луп! Що розженеться, то він, знай, його булавою тільки луп та луп, аж луна йде** (“Кирило Шкуром'яка”, 1986, с. 462);

5) повтор, що об'єднує просте речення і головну частину складнопідрядного речень. Наприклад:

Над вами нема старшого. Над вами старший той, хто вас подужає. А тепер буде над вами Бух Копитович старшим (“Бух Копитович”, 1957, с. 162).

У тексті казки досить поширені структури варіантного суміжного повтору – з видозміною окремих синтаксичних груп, повторенням тієї самої думки, по-різному вираженої в двох чи більше попередніх фраззах.

Наприклад:

З тим покинули ту кімнату, наче їх і не було. А Бух Копитович вийшов та й пішов собі. Зійшов він на стовпову дорогу, іде стовповою дорогою. Від синього моря та стовпова дорога на п'ятнадцять верств. Проїшов п'ятнадцять верств Бух Копитович від тих скал, дивиться, стоїть стовп кам'яний великий над дорогою. Дійшов до того стовпа, стіни зміряв, аж на три аршини стіни та двадцять аршин у того стовпа обіймиці, а п'ятнадцять аршин висоти, а на дванадцять аршин той стовп углиб пішов. І у тому стовпі живуть змії. І вигнутий той стовп булавою вгору, а на тій

булаві – шапка-невидимка, дорогоцінними камінчиками у п'ять рядів обцяцькована. **І того стовпа, скільки не йде людей, ніхто не бачить.** Дійшов Бух Копитович до того стовпа, глянув, аж шапка на нього шита, і написано, що вона на нього шита (“Про богатиря Буха Копитовича”, 1971, с. 439); **От і пішов той син, пішов, усе йде і ввійшов у ліс, а там стоїть хатка. Увійшов у хатку, а там сидить бабка** (“Про царенка Йвана і чортову дочку”, 1990, с. 164).

Співвідносячись з іменниками різної семантики, прономінативи – повтори засвідчують закономірність тісного поєднання різних одиниць у казковому мікротексті. Дейктична функція надзвичайно важлива в структуруванні тексту, його лінійному розгортанні, хоч частіше займенники можуть бути представлені й дистантно. Притому такий повтор може створювати ефект перенасиченості. М.Д.Андреев пише, що “почавши фразу, ми, як правило, не маємо заздалегідь її нелінійної граматичної схеми і намацуємо таку в ході лінійного перебігу фрази, що виникає” [Андреев, 1967, 16]. Саме цим можна пояснити надлишковість словесної інформації. Це також створює певну симетрію казки, що “дозволяє з особливою силою відчутти появу будь-якого нового елемента у всій його виразності” [Клименко, 1964, 186]. Наприклад, у тексті можуть об'єднуватися кілька різних за змістом повторів, які симетрично слідують один за одним:

А один орел бачить, що лихо, сидить на дереві і не злітає. Коли тут іде стрілець, побачив, що орел сидить на дереві, – як націлиться на нього. А той орел так просить його:

- Не бий мене, голубчику, я тобі у великій пригоді стану!_

- Стрілець удруге націливсь, він ще його просить:

- Візьми лучче мене та вигодуй, то побачиши, в якій я тобі пригоді стану! (“Яйце-райце”, 1957, с. 70).

Уведення повтору синтаксичних конструкцій сприяє підсиленню думки про події, що розгортаються в казці. Контактний повтор тісно поєднується з дистантним повтором.

У мовленні казкових героїв розгортання подій передається засобом калькаразового повтору дієслова-присудка, повтору частин складного речення, насамперед складнопідрядного. Наприклад:

Як принесуть той лук, так ти подивись на нього і скажи змієві, що я цим луком не хочу соромитися і що в мене всякий слуга із нього вистрілить, та звели мене покликати. Я вистрілю так, що вже більше нікому не загадають...

Князь кругом лука обійшов і каже:

- Я цим луком не хочу й соромитися, а позову кого-небудь із своїх слуг, то кожний з нього вистрілить (“Іван Голик і його брат”, 1971, с. 406).

Повтор синтаксем і синтаксичних конструкцій створює особливий змістовий та емоційний план усєї казкової оповіді, надає висловлюванню додаткового смислового навантаження, посилює художньо-експресивну виразність.

2.2. Дистантний синтаксичний повтор в українській народній казці

Українські народні казки досить насичені як контактним, так і дистантним синтаксичним повтором. Відмінність між контактним і дистантним повтором полягає в тому, що кількість мовних елементів, що утворюють його, їх розташування і характер взаємодії з контекстом виявляються концентровано на невеликому відрізку тексту чи на відстані. Повтор з дистантно розташованими компонентами, як і будь-який інший повтор, “створює у тексті своєрідну регулярність, яка може бути помічена слухачами. Однак лише за наявності мотивації цей повтор вважається актуалізованим” [Змієвська, 1978, 9]. У ряді казок є близько- і далекодистантні лексико-синтаксичні й синтаксичні повтори, диференційною ознакою яких є кількість речень між компонентами повтору. Дистантний повтор у мовознавстві кваліфікується саме за цією ознакою. Проте, на нашу думку, структурні особливості не є суттєвими для опису його функціонування у тексті як засобу семантичного зв’язку. Більш важливою ознакою є способи введення повтору та його кількісний склад. Дистантний повтор не означає вилучення контактного повтору, бо постійно існує вірогідність появи в тексті компонента певного повтору в подальшому тексті. Так, наприклад, за допомогою концентрованого дистантного повтору речення **на печі сидить та просцем пересипається** та **зліз на піч та знову просцем пересипається** виражається семантика безперервності процесу і його розподілу за фазами:

*Колись-то давно, не за нашої пам’яті, - мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, жив собі убогий чоловік з жінкою, а у них був одним один син, та й той не такий як треба: таке ледащо той одинчик, що господи! Ні за що – і за холодну воду не возьметься, а все тільки **на печі сидить та просцем пересипається**. Уже йому, може, годів з двадцять, а він усе без штанів **на печі сидить** – ніколи й не злазить; як подадуть їсти, то й їсть, а не подадуть, то й так обходиться.*

Батько й мати журились:

*Що нам з тобою, сину, робити? Чужі діти своїм батькам у **поміч стають**, а ти тільки дурно хліб переводиш!*

*Так йому не до того: **сидить та просцем пересипається**...*

Журились-журились батько з матір’ю, а далі мати й каже:

- Що ти таки, старий, думаєш з ним робити, що вже він зросту дійшов, а така недотепа – нічого робить не вміє? Ти б його куди оддав, то оддав, найняв, то найняв. Може б, його чужі люди чому вивчили.

*Порадилися, батько і оддав його в кравиці вчитись. От він там побув днів зо три та й утік, **зліз на піч – знову просцем пересипається** (“Ох”, 2001, с. 161).*

Тотожний повтор конструкції **на печі сидить та просцем пересипається** та **зліз на піч – знову просцем пересипається** на початку та в кінці наведеного уривку казки є засобом текстової зв’язності. Названий дистантний синтаксичний повтор не єдиний засіб зв’язку надфразової єдності

(НФЄ). Між окремими реченнями, які входять до її складу, зв'язок відбувається за допомогою контактної тотожної повтори **на печі сидить і сидить та просцем пересипається**.

Дистантний повтор відіграє важливу роль в організації тексту. Відношення дистантного повтору будуються на виявленні в тексті домінуючої теми, яка пов'язує розкидані на значній відстані елементи тексту. Розрізнення між контактним і дистантним повтором функціонально значеннєве, бо контактний повтор є факультативним компонентом структури, тобто загалом є нескладною синтаксичною одиницею (словоформа, член речення, словосполучення), і тому контактна позиція забезпечує інформативне просування оповіді незначною мірою, а це в свою чергу збільшує її експресивну функцію в тексті, оскільки граматичні й експресивні чинники перебувають у відношеннях зворотної пропорційної залежності. Пор., наприклад, у наведеній казці: **“... у них був одним один син, та й той не такий, як треба: таке ледащо той одинчик..”** Дистантний повтор розгортає повідомлюване вглиб і вшир: **А мати його задумала злодійське діло – задумала істребить свого мужа князя Гвидона і вийти заміж за Додона...**

Задумала злодійське діло і написала письмо до князя Додона (“Казка про Бову Королевича”, 1957, с. 51).

Уснорозмовне монологічне мовлення передає чітку лінію розгортання подій, повідомлень тощо. Явище повторюваності базується також на лінійній побудові перекодування, сприйнятого за певним показником зв'язку. Лінійність зумовлює поєднання елементів смислу і дистанційно пов'язаних елементів. З погляду синтагматичного дистантні розташування повторюваних одиниць перемижують лінійне розгортання подій з ретроспективною повернення до основної, домінуючої теми. У тексті казки переважають явища дистантного повтору, наприклад, у казці “Лови” тричі повторюється складна синтаксична конструкція:

Пан промок та й замерз. Тре собі руки та й каже:

- От якби нам тепер хата тепла, постіль біла, хліб м'який, квас кислий – нічого б і журилося: казали б казку, баяли б байку до самого світа (“Лови”, 1990, с. 86). Увага слухача концентрується саме на тих словах, які репрезентують поведінку пана в скрутному становищі.

Цілісність тексту і його частин на великій відстані обумовлюється ідентифікаційною функцією детермінанта, який, поєднуючи речення, усуває розрив семантичних зв'язків між дистантно розташованими елементами. Дистантний синтаксичний повтор охоплює весь текст, об'єднуючи великі ділянки його, виконує текстотвірну функцію, забезпечує зв'язок з провідною темою твору, а лексичний повтор макроконтексту сприяє виділенню окремої ізольованої частини тексту. Наприклад, у казці “Про клад” одиниці дистантного повтору, співвідносні між собою за змістом, розкидані по всьому тексту казки:

Іде він і чує, щось каже в просі:

- *Ось і хлопчик йде і пундики несе... Як візьму я хлопчика за волоса, закину хлопчика в темні ліса. Як почну я хлопчика терти і м'яти, то не буде кому хлопчика обороняти* (1990, с. 88). Розташовані одна від одної на значній відстані, вони повторюються п'ять разів із незначними видозмінами, коли говориться ще про дівчину, бабку, дідуса, попка і знову про хлопчика. Простежується чітка взаємозалежність між сегментами тексту, тісний зв'язок між мовними одиницями, які репрезентують його зміст.

Синтаксичний повтор, отже, характеризується такими ознаками: 1) контактністю, коли два словосполучення або речення тієї самої синтаксичної будови слідують одне за одним:

- *Пасись, пасись, бичок, на травиці, поки я мички попряду! Пасись, пасись, бичок, на травиці, поки я мички попряду!* ("Солом'яний бичок", 1986, с.12), і дистантністю, коли два словосполучення або речення тієї самої будови розділені однією або кількома словоформами:

- *А що, дядьку, буде з тебе? – Слава богу, буде* ("Два брати, 1957, с.277"); 2) незмінністю форми, зокрема коли синтаксична структура фрагментів тексту, які утворюють повтор, подається дослівно:

- *Я по коробу метений,*

На яйцях спечений, –

Як од баби та од діда втік,

Так і од тебе втечу ("Колобок" 1986, с. 20) – повторюється п'ять разів, та 3) варіантністю, якщо мовні одиниці, які утворюють повтор, подаються з видозміною: - *Визволь нас, чоловіче, визволь нас, голубчику, випусти нас, соколику* ("Про злидні", 1957, с.285); *Рубали-рубали, коли ж чують – кричить у ній усередині:*

- *Ей, братця! Рубайте рибу, та не зарубайте християнської крові* ("Там же, с. 33).

На думку Н.О.Змієвської, контактний повтор реалізується в рамках однієї надфразової єдності, а дистантний – розмежований: між його компонентами наявний відрізок тексту, не менший від однієї надфразової єдності. Дистантний повтор трактується як синтагматична фігура, суть якої полягає у привнесенні додаткового упорядкування в текст. Його можна виділити в автономний стилістичний засіб, який використовується в художніх текстах. Специфіка дистантного повтору знаходить вияв: 1) в особливій актуалізації його в тексті; 2) у виконанні ним текстонічних функцій; 3) у наявності великого стилістичного потенціалу [Змієвська, 1978, 4-11].

Дистантний і контактний повтори виявляють неоднаковий ступінь експресивності. У випадку контактного розташування повторюваних одиниць помітно наростає експресивність, оскільки потреба в контактному повторі не може бути пояснена завданнями граматичного характеру. Посилення експресії повтору зумовлюється також кратністю повторення мовних одиниць у синтагматичному ряду, яка може бути різною, однак найчастіше трапляється повторення двох елементів. Коли ж кратність наростає (три- і чотириразовий

повтор), то посилюється й експресія повтору. Наприклад:

Купили шкату, купили пару волів, купили корову з телям, купили віз (“Два брати”, 1957, с. 273); *Так минув тиждень, минув місяць, минув рік* (“Багач-ненажера”, 1972, с. 214). Повторення присудків *купили, минув* реалізує семантику тривалого розгортання оповіді в короткій фразі. Значення тривалості, коли час “тягнеться” дуже довго, передається паузами, наголосом на присудковому компоненті, інтонацією переліку.

Повторюватися може будь-яке слово, яке у структурі речення займає позицію головного чи другорядного члена. У такому повторі часто другий компонент має тісний синтаксичний зв’язок з означуваними словами (слово сполученнями), які виконують певну “характеристичну функцію щодо конкретного повторюваного компонента, інтенсифікуючи, уточнюючи, пояснюючи відповідний текстовий фрагмент” [Мойсієнко, 1991, 52].

Наприклад:

Приходить під те царство, коли бачить – недалеко від дороги пасе свинар свині; свині пасе, а сам сидить на могилі (“Іван Голик та його брат”, 1971, с. 53).

В українській народній казці роль зв’язності тексту між його дистантно розташованими фрагментами часто передає типово казковий повтор цілих синтаксичних конструкцій. Наприклад:

Рубає [лисичка] й каже:

- Рубайся, деревце, криве й праве! Рубайся, деревце, криве й праве!

Нарубала дерева, зробила саночки, запрягла бичка, сіла та й їде...

Лаяла його [вовка], лаяла, а тоді:

- Иди ж тепер та рубай дерево на санчата!

- Як же його рубати, лисичко-сестричко, коли я не вмю і не знаю, якого дерева?

- А, капосний вовцюгане! Як санчата ламати, так знав, а як дерево рубати, так ні! Кажу: рубайся, деревце, криве й праве! Рубайся, деревце, криве й праве!

Пішов вовк. От увійшов у ліс та й почав:

- Рубайся, дерево, криве й криве! Рубайся, дерево, криве й криве!

Нарубав, тягне до лисички... (“Лисичка-сестричка і вовк-панібрат”, 1957, с. 30-31).

Роль дистантного повтору в організації тексту полягає у тому, що, накладаючись на складне переплетіння мовних форм, він співвідносить їх тематично, пов’язує воедино окремі його відрізки, розташовані один від одного на значній відстані. Дистантний повтор, пов’язуючи воедино розкидані по тексту однотипні мовні форми, здійснює функцію виділення, підкреслення найважливішого й одночасно забезпечує взаємодію різних типів мовлення, “виділяючи відповідний “голос” у “багатоголосі” художнього тексту” [Змієвська, 1978, 18].

Завдяки повтору синтаксичних конструкцій концентрується увага слухача (читача) на основних етапах розвитку подій, ніби примушуючи його

осмислити весь хід подій і зробити свої висновки. Цьому сприяє не тільки введення компонента, що доповнює значення повторюваного слова, а й інші чинники, з-поміж яких найголовнішу роль виконує відповідний реєстр кому нікації – інформаційний чи ретроспективний. Семантично пов'язуючи надфразові єдності в один текстовий фрагмент однієї тематики, лексико-синтаксичний повтор створює стилістичний ефект посилення напруги і зацікавленості дослухати казку до кінця.

В українській народній казці наповнення повторюваних синтаксем разом із поширювачами або цілих конструкцій може передаватися дослівно, тільки в окремих випадках використовуються варіантні форми. Наприклад, у казці “Як вовк забажав козенят” тричі повторюється майже дослівно:

*Діточки мої, козеняточка,
Одмикайтесь, одчиняйтесь,
Ваша матінка прийшла,
Молочка вам принесла.*

А у казці “Царівна Оленка й красуня полонянка” повторюється дослівно тричі :

*Ой сестричко земля дуднить –
Це за нами змій летить.
У мене праве вушко палає –
Він уже нас здоганяє.*

Але пор.:
*Ви, дзвони, задзвоніть,
Ви, ляльки, заспівайте,
Ти, земле, розступися, -*

Най я увійду в тебе... Ці вислови повторюються ще тричі, але другий, третій і четвертий рази – з видозміною останнього рядка: 2) *Най увійду по пояс,* 3) *Най мене не буде,* 4) *І випусти на світ білий!* ... (Там же, 1990, с. 236).

Існує думка, що дистантний повтор, крім передачі додаткової експресії, є “засобом вираження нелінійного формування змісту шляхом доопрацювання, додаткової деталізації сказаного раніше повідомлення чи його частини” [Рогова, 1971, 44]. Такий висновок релевантний тільки для повторів, які винесено в кінець чи на початок рядка, де дистантний повтор може супроводжуватися лексичним або семантичним повтором. Наприклад:

Та ти дужченько, доню, стромляй ніжку, - вона влізе!

Стромляла-стромляла – де там!.. (“Золотий черевичок”, 1990, с.298); *Той далі та й манить. Та манив-манив* (“Нещасний Данило”, 1957, с.180).

Текстотвірна функція синтаксичного повтору речення простежується і в тих випадках, коли він утворює кільце (чи рамку) у межах тексту.

Кільцевий повтор може бути звичайний (повтор на початку і в кінці твору) або кільце-спіраль (повторюватися може як те саме речення (словосполучення), так і два речення, і навіть ціла строфа.

Пов'язуючи дистантно розташовані слова кілька разів, оповідач надає йому форми кільцевого повтору. Казки з таким повтором більш доступні

безпосередньому сприйняттю. Наприклад:

*Я коза-дереза,
За три копи куплена;
Півбока луплена.
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,*

– *Тут тобі смерть!* (повторюється п'ять разів) (“Коза-дереза”, 1986, с. 48-51);

Пор. також:
*Онде наша діва,
Онде наша діва,
На метеному дворі,
На тесаному стовпці.
Кужілочка шумить,
Веретенце дзвенить.
Скин'ємо по пір'ячку,
Нехай летить з нами!*

А дівчина їм відказує:

*Не полечу я з вами:
Як була я у лужку,
Виламала ніжку,
А ви полинули,*

Мене покинули! (повторюється тричі) (“Кривенька качечка”, 1957, с. 361).

Але пор.:
*Помалу-малу, чумаче, грай,
Не врази ж мого серденька вкрай!
Брат мене вбив, в землю зарив,*

За того веприка, що в саду рив (повторюється чотири рази із незначною зміною у першому рядку: *батеньку, матінко, братику*) (“Дивна сопілка”, 2001, с. 396).

Цей повтор також можна назвати кільцевим, оскільки він характеризується розширенням семантики повторюваних одиниць, цементує оповідь не тільки тематично, а й формально. Такий синтаксичний повтор цілої строфи з тим самим лексичним наповненням, яке легко римується – поширене явище у віршових текстах, де він структурно організовує і семантично пов'язує текст вірша, функціонує як лейтмотивний. Проходячи через увесь текст казки, він допомагає з'ясувати концептуальний задум оповідача, актуалізує зв'язок між ідентичними синтаксичними конструкціями, включає їх до тих засобів, які беруть участь в організації семантичної зв'язності казкового тексту.

Різні варіанти кільця, опорою для яких є повтор хоч би одного рядка, характерні для ритмічних, пісенних текстів. У казці одним із основних варіантів є кільце з опорою на точний чи варійований повтор одного рядка. Рядки, на які опирається кільце, можуть варіюватися як у лексичному, так і в синтаксичному відношеннях. Наприклад:

Жила-була в діда

Дочка Марусенька.

Бурку-ку!

Прилетіло к ній

Два голубоньки.

Бурку-ку!

Взяли її з постіллю.

Бурку-ку!

Несуть її через море

Бурку-ку! (“Про Марусю – козацьку дочку”, 1957, с. 223).

Кільце опирається на повторення невеликої групи слів, які входять до різних типів синтаксичного повтору. Семантична зміна в структурі синтаксичної конструкції призводить до зміни змісту цілого тексту, оскільки у кожне речення вводяться нові елементи. Наприклад:

Пишли вони вдвох у город: гуп, гуп! Узав ріпку за чуб, баба діда за плече – тягнуть, аж ніт тече! Торгає дід ріпку за верхівку, торгає баба діда за обшивку, працюють руками, упираються ногами – промучилися весь день, а ріпка сидить у землі, як пень (рядки повторюються ще шість разів із видозміною (“Ріпка”, 2001, с. 6-8). Лексико-синтаксичний повтор функціонує тут як стилістичний засіб, який створює градацію дій: поступове наростання зусиль за рахунок повторів, щоб витягти ріпку. Цей різновид кільцевого повтору виконує функцію скріпи елементів казки, створює її емоційний настрій очікування розв’язки, що є особливою рисою цього жанру й відрізняє повтор від інших стилістичних засобів. У казці мелодійність, плавність оповіді, інтонаційна протяжність вислову підтримують перспективу розважливої оповіді, передбачуваність її сюжету й стилістики відтворення, допомагає слухачеві швидшому запам’ятовуванню почутого.

У казковому дискурсі всі учасники ситуації перебувають між собою у певних взаєминах, які формують та визначають систему зв’язків між ними в тексті. Класифікація необхідних учасників дискурсної ситуації за участю тварин впливає з природних особливостей її учасників за тими умовами, які забезпечують певне співіснування дійових осіб і довкілля, в якому вони перебувають. Створені за допомогою повтору надфразові єдності (“складне синтаксичне ціле – відрізок мовлення, що складається з двох і більше речень, об’єднаних спільністю теми в композиційно-синтаксичну конструкцію”) [УМЕ, 2000, 359] мають можливість “у сконденсованому вигляді передати психологічний стан персонажа, змалювати картину природи, обумовлюють сконденсоване сприйняття, стану, картини не по частинах, а в цілому, як сприймається образ живопису” [Пивоваров, 1974, 92].

Отже, аналіз українських народних казок показав, що в тексті казки повтори різного типу тісно взаємопов'язані між собою, створюють відповідний стилістичний ефект.

У взаємодії з іншими засобами (наростання інтонації й ускладнення) синтаксичний повтор сприяє концентрації уваги слухача на тих моментах, які, на його думку, найважливіші. Казки з повторами не тільки тренують пам'ять дитини, а й розвивають її мовлення, вчать життєвській мудрості, виховують добрі почуття до слабших.

2. 3. Синтаксичний повтор як експресивний засіб казки-оповіді

Мова казки завжди має експресивне забарвлення, оскільки в ній виражаються переживання людиною того, що мало місце в її житті, відбувалося колись. Механізм створення експресивності багатогранний, починаючи від орієнтації мови на оцінку картину світу, з урахуванням образно-асоціативних засобів оповідача казки та слухача і закінчуючи вираженням цілої палітри почуттів у діапазоні схвалення/несхвалення того, про що розповідається. Але головний вияв експресивності – це “той когнітивний стан психіки людини, що спонукає її “забарвлювати” мову, пережити емоційний настрій” [Телия, 1991, 3]. Якщо ж розуміти експресивність як різновид прагматичної інформації, пов'язаної з поняттям інтенсивності (посилення), то синтаксична експресія може розглядатися як здатність синтаксичної конструкції посилювати інформацію, яка закладена в оповіді або якому-небудь її компоненті [Сковородников, 1981, 12].

Одним із важливих компонентів експресивності є повтор. Цей поліфункціональний засіб експресивного синтаксису виконує також і структурно-інформативну та інші стилістичні функції, зокрема й синтаксичного поширення. На думку А.П.Сковородникова, “підсилювально-видільна функція найбільш загальна і найбільш абстрагована від конкретних умов уживання”, вона являє собою вищий мовленнєвий рівень функціонування цього явища. Інші чинники являють собою нижчий рівень – рівень конкретизації [Сковородников, 1981, 119].

На відміну від простого (неускладненого) лексичного повтору, який виконує насамперед видільну функцію, синтаксичний повтор є складнішим експресивним засобом, структурно-функціональні можливості якого ще недостатньо вивчені, особливо в плані характеристики його як стилістичного засобу. Так, К.О.Долінін зазначає, що експресивність належить до стилістичних елементів мови, але не є таким самим її компонентом, як емоційність, спонтанність і ненормативність, оскільки сама вона не несе інформації, а лише визначає характер та інтенсивність сприйняття людиною предметно-логічної інформації, наявної в знакові. “Експресивність, на його думку, пов'язана з мотивованістю знака, але вона визначається не значенням того, що позначає, а характером сприйняття, тобто мотивованість – не єдине джерело експресивності [Долинин, 1978, 120].

У підходах до визначення поняття експресивного синтаксису в лінгвістиці помітні значні розходження.

Основна трудність, з якою зустрічаються дослідники експресивності, полягає у трактуванні її природи, оскільки, маючи мовну природу, вона “діє через механізм мови, але її ефект виявляється тільки в мовленні, виходячи за рамки слова і словосполучення в текст” [Телия, 1991, 11].

Цікаву думку про входження уснорозмовного синтаксису в писемні тексти з урахуванням функціонування в мові персонажів та оповідача висловила Г.М.Акімова. Вона вважає, що саме в авторській мові конструкції стають навмисно підкресленим синтаксичним елементом художньої мови, спеціальним засобом, який не стільки імітує усне мовлення, як впливає на читача [Акімова, 1982, 86].

Експресивність у казці завжди пов’язана з фоновим знанням оповідача, системою його ціннісних орієнтацій та актуалізації почуття-ставлення до зображуваного у певному аспекті, “збудженому” мотивом його актуалізації. Найяскравіше експресія виявляється у діалогічних єдностях.

Включений у мовленнєву діяльність мовленнєвий акт в усній формі є процесом розгортання інформації в часі у ситуації безпосереднього спілкування з адресатом. У комунікативному мовленні бере участь увесь комплекс позамовних чинників, що забезпечують організацію мовлення в структурі, відповідній певній прагматичній настанові мовлення.

В українській народній казці досить поширений повтор дієслів, які вводять пряму мову (діалог), що характеризує усне побутове мовлення. Наприклад:

Царевич підходить собі – сподобався йому той рушник.

- Продай, діду! – каже.

- Купи, – каже.

- А що тобі за нього, – каже?

- Око, – каже.

- Чи ти здурів, – каже, – як таки око, хто ж тобі дасть око? (“Про царівну, душа котрої була в яйці в осокорі”, 2001, с. 357).

- Що, – кає, – наївся.

- Спасибі, вже, – кає.

- Ну, лягай же спочить, – кає.

Встає він на другий день, вона йому і кає:

- Кинь ти мені своє орудіє, коня і одягу, а я тобі дам свою (“Нещасний Данило”, 1984, с. 147).

Менш типовим явищем для синтаксису казкової розповіді є дієслівні повтори, один із яких уводить в авторський текст початок чужого мовлення, а другий – продовження цього мовлення у спосіб перепитування. Такі репліки вживаються як відповідь на запитання, поставлене в першому реченні, але повторно формулюючи його. Наприклад:

- Що ти, Іване, дієш?

- *Що я, отче, дію? Дію гаразд, бо тепер вони красно їдять, а перше їли одна від другої!* (“Піп і його слуга”, 1957, 345).

За стильовими ознаками діалогічне мовлення диференціюється не так чітко, як монологічне. Це пояснюється самою природою діалога, який становить ланцюжок коротких словесних реплік двох співбесідників, де “кожен із партнерів організовує своє висловлювання відповідно до завдань, які виникають перед ним у той чи інший конкретний момент розгортання діалогічного сюжету” [Баранник, 1969, 21]. Одним із своєрідних засобів вираження експресивності в ньому є уведення синтаксичного повтору неповних та еліптичних речень, що завжди характеризується експресивністю, адже “еліпсис у діалогічній конструкції має більш облігаторний характер, ніж еліпсис у монологічній конструкції” [Сковородников, 1981, 183], а “емотивний компонент у значенні слова тісно пов’язаний зі створенням експресивності” [Там же, 114]. Це засвідчують діалогічні єдності в українських народних казках. Наприклад:

- *А що, синку, купив хліба?*

- *Ні, мамо, не купив.*

- *Чом не купив?*

- *Я йшов, коли дивлюсь – веде чоловік собачку вішати, так я взяв та й купив* (“Про бідного парубка й царівну”, 1986, с. 110);

- *Хіба я тебе кликав? Одчепись!*

- *Та як же не кликав, – каже дідок, – коли кликав!*

- *Та хто ж ти такий? – пита чоловік.*

- *Я, – каже дідок, – лісовий цар, Ох. Чого ти мене кликав?*

- *Та цур тобі, я тебе і не думав кликати! – каже чоловік.*

- *Ні, кликав, ти сказав: Ох!* (“Ох”, 1957, с. 102).

Діалогічні єдності мають складну синтаксичну природу, оскільки вони підпорядковані не лише законам мовної системи, у них знаходять вияв і позамовні чинники. У тексті казки синтаксичні конструкції відзначаються різноманітністю структурних моделей, за якими будуються діалоги. Завдяки синтаксичній гнучкості видозмінюється повтор як засіб експресивно-змістової акцентуації, що вводиться в діалогічний контекст з метою індивідуалізації персонажа. Якнайвиразніше виконує цю функцію повтор із синтаксичним поширенням. Наприклад:

Голубка й почала говорити до голуба:

- *А ти забувсь, як я за тебе луг викорчувала й там пшеницю сіяла, а з тієї пшениці паляницю спекла, щоб ти до змії відніс?*

А голуб каже:

- *Забув, забув!*

Потім знову голубка каже:

- *А ти забувсь, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб байдаки ходили до комор і щоб пшеницю ти продавав на байдаки?*

А він каже:

- *Забув, забув!*

Потім знову голубка каже:

- А ти забув, як ми ходили вдвох за золотим зайцем? Ти за мене і забув?

А голуб каже:

- Забув, забув!

Тоді парубок і згадав про ту дівчину... ("Яйце-райце", 1957, с. 77).

Це яскравий приклад контактної-дистантної повтору (другої репліки – контактної, а щодо всього фрагменту – дистантної).

Кожна наступна репліка повтору з пропущеним об'єктивним компонентом виступає засобом підтримання розмови; дієслово є стрижневим конструктивним елементом діалогу, й одночасно саме ці повтори передають розвиток подій. В актуалізації учасників і неучасників комунікативного акту важлива роль відводиться категорії особи, до змісту якої входить вказівка на 1-у, 2-у і 3-ю особу. У системі особових займенників опозиція ґрунтується на протиставленні осіб за участю у діалозі: “Я” – мовець протиставляється “ТИ” – адресатові й одночасно – неучасникові діалогу – “Він” (вона, воно) – тому, про кого мовиться. Однак займенники “Я” і “ТИ” тільки абстрактно протиставлені на лексичному рівні, денотантна ж їх віднесеність до особи у діалозі має змінний характер, оскільки 1-а і 2-а особи співвідносяться з моментом мовлення, протягом якого ролі мовців можуть чергуватися. Займенник “Він” (3-я особа) такої співвіднесеності з актуальним часом не виявляє, а на рівні речення-висловлення виступає субститутутом іменників як назва осіб або предметів. Якщо займенники я і ти є самостійними маркерами іменників 1-ої і 2-ої особи, аналогами, то займенники він, вона, воно є актуалізаторами імен. Особово-вказівний займенник повторює граматичні семи іменника: “особа” – “неособа”. Крім семи “особа”, особові займенники включають до свого змісту значення числа, яке в них набуває функції квантитативної актуалізації особи. “Значення особи займенників я, ти полягає в узагальненій вказівці на комунікантів в актах мовлення: вони детермінують особу мовця й адресата як відомих, означених, індивідуалізованих осіб подібно до власного імені, яке не потребує маркера означеності, а, навпаки, само може детермінувати мовця у монологічному мовленні або тексті, побудованому в орієнтаційних просторових переметрах 1-ої особи” [Плющ, 1997, 4-6].

Д.Х.Баранник характеризує діалог за трьома функціями: 1) як сигнал спеціального виділення чи категоричності вираження думки; 2) як засіб внесення стилістичного відтінку офіційності та 3) сигнал псевдодіалогу (антиеліпсис, який є показником того, що діалогічна конструкція використовується в оповідному тексті) [Баранник, 1969, 79].

Засіб повтору в репліці діалогу синтаксично варіативний. На рівні окремого контексту повтор стає не тільки стилістично достатньою мовною одиницею, а й стилістичним засобом, що розкриває ідейно-художній задум оповідача казки.

Повтор може займати різні позиції у двох суміжних реченнях. Наприклад:

- Ви братця, далеко їжджали; яке **диво видали**, скажіть і мені.

- Е, - кажуть, - ми **бачили диво так диво!** Скільки не їздили, скільки ми не ходили, а ще **такого дива ніде не бачили** (“Песинський, Жабинський, Сухинський й золото-кучеряві сини цариці”, 1990, с. 264).

В.М.Телія зазначає, що експресивність як мовне явище ґрунтується на емоційно-мотиваційних ознаках (звукосимволізм, внутрішня форма, емотивно-оцінні морфологічні засоби, гра стилістичного регістра), які впливають на сферу почуттів слухача, створюють емоційний відгук, запрограмований оповідачем казки [Телія, 1991, 115]. Так, створюється казкова ритміка з типовим висловом, і весь вислів сказано за народною традицією. Відповідь трансформаційний, актуалізований повтор **бачили диво** концентрує увагу слухача як номінація мовленнєвого акту і виражає захоплення, надає висловленню експресивного забарвлення, а частка **так** набуває багатозначності й поліфункціональності, виявляючи низку експресивних відтінків у сполученні з іншими засобами вираження. У наведеному прикладі це засіб підсилення, підкреслення найвищого ступеня градації ознаки сприйнятого, побаченого.

Є.А.Іванчикова вважає експресивними лише ті конструкції, в яких повторювана словоформа, словосполучення чи предикативна одиниця обов’язково відділені паузою (стоять після крапки чи знака з аналогічною функцією – оклику чи запитання). “Експресивно значеннєвим, – пише дослідниця, – виявляється сам факт синтаксичної самостійності, оскільки слово, яке повторюється, стає смисловим і синтаксичним центром особливої комунікативної одиниці” [Іванчикова, 1969, 126]. Синтаксична експресивність пов’язується з різними видами синтаксичної розчленованості – з розчленуванням у межах одного речення та з винесенням повторюваного компонента за його межі [Акімова, 1982, 109-120]. У писемному тексті вказівкою на розрив синтаксичної ланки нарівні з крапкою служать і такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, крапки, тире, кома й тире як єдиний пунктуаційний знак. Неоднорідні розділові знаки в конструкціях з повтором пояснюються загальною ступенем злиття семантичного і синтаксичного зв’язку базової структури і частини, яка вводиться повтором. Відповідно кома й тире як єдиний розділовий знак маніфестує високий ступінь синтаксичної розчленованості.

Відмінність між структурами з внутрішнім повтором, винесеним за крапку, полягає у ступені їх експресивності. За нашими спостереженнями, конструкції, в яких наявне одночасне використання двох ефективних засобів експресивного синтаксису (лексичного повтору і парцеляції), характеризуються високим ступенем експресії. Щодо цих структур у лінгвістичній літературі висловлювалася думка про неможливість визнання за ними статусу парцельованих, тому що вони побудовані за іншим синтаксичним принципом [Іванчикова, 1969, 133]. Однак більшість лінгвістів (Ю.В.Ванников, К.А.Рогова, Г.М.Рібаков, Н.І.Формановська та інші) розглядають такі конструкції з повтором як вияв парцеляції і вважають,

що лексичний повтор, який вживається за межами одного речення, співвідносний з явищем парцеляції, що розглядається як один із засобів експресивного синтаксису. На думку Ю.В. Ванникова, парцеляція являє собою “мовленнєвий спосіб реалізації мовної структури, коли одне речення представлено в мові кількома фразами” [Ванников, 1965, 488].

Намагання розмежовувати парцеляцію і динамічне приєднання як явищ, що належать до різних рівнів мови, спостерігається в роботах багатьох лінгвістів, які розрізняють у структурі речення конструктивний (статичний) і функціональний (динамічний) аспекти, а основним критерієм розмежування парцеляції і приєднання висувають функціонально-стильову характеристику контексту [Сковородников, 1978, 118-129]. Крім того, враховується низка формально-синтаксичних ознак, а саме: 1) ступінь синтаксичної складності компонентів комунікативно розчленованої конструкції; 2) еквівалентність/ нееквівалентність зазначених компонентів до частин складних речень чи рідше – окремих речень; 3) характер синтаксичного зв'язку між комунікативними складовими конструкцій та ін. [Виноградов, 1981, 109].

А.А.Виноградов, спираючись в основному на формальні критерії, кваліфікує конструкції з повтором як динамічне приєднання. Він зазначає, що парцеляція має “статус особливого функціонального стилістичного засобу, який використовується для імітації “розмовних інтонацій” у тій частині писемно-літературної мови, яка відображає розмовну мову” [Виноградов, 1981, 103].

А.П. Сковородников, виходячи з польової структури приєднання, відносить конструкції з повтором до менш яскравої зони ядра “поля приєднання” і кваліфікує їх як структури, в яких ця функція поєднується з парцеляцією. На нашу думку, доцільно оперувати традиційним терміном парцеляція.

Щодо застосування повтору в двох суміжних реченнях, то він визначається як один із засобів експресивного синтаксису, що дістав назву еліпсису. Наприклад: *Гонилась, гонилась, – так-таки й не вловила та надумала воду випити. Стала пити; пила-пила, напилася багато та й лопнула [змія] (“Яйце-райце”, 1990, с. 209); ...аж ось доганяє його чоловік конем.*

– **Здоров!**

– **Здоров!**

– *А куди це волів ведеш?* (“Калиточка”, 2000, 280).

За словами А.П.Сковородникова, такі конструкції виступають у ролі функціонального корелята еліпсису і являють собою “або гіперхарактеризовану тавтологію, або плеоназм, або сполучення того й іншого” [Сковородников, 1981, 72].

Слушним є зауваження Г.Я.Солганика, що такий повтор є своєрідним показником синтаксичного зв'язку між реченнями і має часто експресивний та емоційний характер, адже експресивність створюється за рахунок повтору предметно-образного і поняттєвого змісту тексту, що відображається на рівні

таких процесів, як сприйняття, пам'ять, думка, уявлення [Солганик, 1973, 57-65].

Отже, мовна експресія повтору в усій її різноманітності властива не тільки словам і їх граматичним формам, а й ще більшою мірою синтаксичним конструкціям, в'язь яких утворює текст казки.

2.4. Семантичні функції синтаксичного повтору

Фр. Міклошич вважав головною і провідною в епосі підсилювальну - видільну функцію. На його думку, вона “полегшує слухачеві за пам'ятовування і посилює враження” [Миклошич, 1895, 203-236]. Її можна вважати головною і в народній творчості. Цю функцію виконують і повтори як опорні лексико-синтаксичні засоби розповідного стилю, за допомогою яких підкреслюються головні, найбільш вагомі думки. Синтаксична будова казкового тексту відповідає інформативному й репродуктивному реєстру мовлення.

В українській народній казці переважають складні сполучникові й безсполучникові конструкції, хоч поряд з ними наявні також прості речення. Безсполучниковий зв'язок між частинами простого речення в розмовній мові підсилює експресивність, надає прискореного характеру оповіді, тоді як багатосполучниковий зв'язок уповільнює темп розповіді, на тлі якої особливо контрастно сприймається динамізм багаторазового повтору.

Підсилювально-видільна функція повтору загалом поєднується з функцією приєднання нового до вже сказаного. За допомогою повтору уточнюється, розвивається думка першого висловлювання. Наприклад:

Тільки то промовив і враз зробився весь кам'яний, закам'янів весь, нема Булата-молодця (“Казка про Кощея Безсмертного, як його убили Іван-царевич і Булат-молодець” 1957, с. 67); *А багатий стоїть коло воріт як пуп синій, посинів на морозі, – та все дожидається попа. Прибіг піп. Бух попові в ноги:*

- Батюшко, чи не дати знати митрополиту? Може, в нього закляття не таке, як у вас?

- Е, не знаю, не знаю... Це вже... Це вже... це вже свише... свержестественная сила... Не знаю (“Два брати”, 1957, 279).

Досить поширеним в українській народній казці є повтор кількох речень, де в першому йде розповідь, звернена до адресата, який затим виступає в діалозі, у відповідь на почуте повторюються окремі фрагменти-репліки, пропущені через призму психічного стану героя. Наприклад:

- Та прийшла баба Параска з того світу. Вчора заховали, а вона вночі прийшла, сіла в коморі, аж у засіці, ще й лопату в руки взяла, порозкидала по коморі всю пшеницю.

- Всю пшеницю? Всю пшеницю? По коморі? Баба Параска? (“Два брати”, 1957, с. 276).

Повтори однакових конструкцій у казковій оповіді репрезентують емоційно-оцінні смисли у формі запитань, окликів. Наприклад:

- *Що таке? Що таке?*

- *Вп'ять прийшла...*

- *Вп'ять прийшла? Оце так! Оце так! Семене! Семене!...Бери Євангелію!* (Там же, с. 279);

- *Батюшко, що це у вас таке? Халяву чи що загубили?*

- *Де? А! Якраз! Якраз! Се черевик...* (Там же, с. 279). Отже, повтор виконує х а р а к т е р о л о г і ч н у ф у н к ц і ю, яка тісно пов'язана з типізацією й індивідуалізацією казкових персонажів. Вона виявляється у словах і фразах, які розкривають важливу рису психологічної характеристики персонажів казки. У реченнях з окличною, питальною та перерваною інтонацією смислове й емоційне підсилення наростає, що сприяє підвищенню експресивності тексту.

Повтор виконує також важливу композиційну роль – “стикового” зв'язку частин речення, яку поряд із підсилювально-видільною Фр.Міклошич назвав головною. Стик – “зіткнення однакових звуків наприкінці одних слів, рядків і т.ін. і на початку наступних” [Мацько, 2003, 33].

Характерною рисою діалогічних єдностей є поєднання авторської і прямої мови, а також невластне прямої в єдине ціле на основі повторення попередньої репліки в наступній репліці. Наприклад:

- *А що, дядьку, будемо робить?*

- *Як нема хазяйства, то давайте хоч лісу будемо плести коло двору.*

- *Так хворосту нема.*

- *Ну, так завтра буде й хворост.*

- *Так нема ж грошей...*

- *Та й гроші завтра будуть* (“Два брати”, 1957, с. 273);

...Не боронь мені тільки востаннє помолитись!

- *Молись!* (“Як коваль переміг змія”, 1957, с. 225);

Чого ж ти, дядьку, журишся?

- *Ні – каже – я не журюсь*

- *Ні, дядьку, журишся.*

Чого ж мені журитися? (“Два брати”, 1957, с. 272).

Однією з особливостей такого повтору в діалогічній єдності є синтаксична самостійність частин діалогу, що являють собою неповні речення. Діалогічний повтор одночасно виконує функцію синтаксичного зв'язку мовних одиниць і модально-експресивного впливу на слухача. У діалогічному ряду саме повторенням словосполучення чи цілої фрази підхоплюється попередня репліка.

Казковий текст досить насичений уживанням однакових конструкцій з потрійним повтором. Повторювані компоненти потрійного повтору можуть бути розташовані як контактено, так і дистантно. Такий повтор, з одного боку, об'єднує окремі репліки за змістом, а з іншого – утримує в пам'яті як слухача, так і у власній нитку розповіді [УМЕ, 2000, 459]. Наприклад:

*Давайте швидше патрахиль. Семене, бери **требник**... Іди попереду мене та читай: “Да воскреснет Бог” та “Помилуй мя, Боже”...*

- Семене, Семене, вставай, зараз мені **требник. Требник... Требник...** (“Два брати”, 1957, с. 276-277); *Попоїли добре, повиходили на двір та й качаються по траві [змії]:*

- **Покочуся, повалюся, Телесикового м'яся наївшиць!**

А Телесик з дуба:

- **Покотіться, поваліться, Олесьчиного м'яся наївшиць!**

Вони слухають: “Де це?” Та знов:

- **Покочуся, повалюся, Телесикового м'яся наївшиць!**

А він знов:

- **Покотіться, поваліться, Олесьчиного м'яся наївшиць!** (“Телесик”, 2001, с.145).

Для казки-оповіді характерним є повторення вигуків слів-речень – неповних або непоширених повних речень. За своєю будовою слова-речення є абсолютно однокомпонентними. Їх утворюють вигуки, частки, модальні слова. Д.М. Овсяннико-Куликовський кваліфікував такі мовні одиниці – вигуки та інші вислови як структури, рівнозначні реченню, а вислови **Так** і **Ні** як окремі речення [Овсяннико-Куликовський, 1912, 322]. Проте всі такі вислови не є реченнями, оскільки в них відсутні синтаксичні компоненти – суб'єкт, предикат, об'єкт та ін. У казках такі слова-речення виражають модальні й оцінні значення інтонацією, якою оформляються вигуки й частки. Наприклад:

Дивиться батюшка – всі гроші понівечила [баба Параска], тут, мабуть, більше, як з мільйон попаскудила.

- **Так, так, це вже не твої – це чортові гроші** (“Два брати”, 1957, с.279);

- *А що, батюшко, чи не можна мені цю пшеницю на потребу пустить?*

- *Е, ні, ні, не можна* (Там же, с. 276);

- *Що, дядьку, вам нічого так не кажеться?*

- *Ні, нічого, тільки так, як будто в очах мутно.*

- *Еге ж, еге, мутно і в мене* (“Волоцюзі по заслuzі”, 1957, с. 358); *А королевич вийшов собі на кухню, виплакався і подумав “Гай, гай, якби можна, то й я б скакав...”* (“Як залізний вовк королевича з королівною одружив”, 1957, с. 87).

Речення, утворені вигуками *ай, ой, ну, о, е, еге*, містять у собі оцінно-експресивне значення, виражаючи ставлення мовця до спостережуваних явищ, подій, вчинків, міркувань, реакції мовця, які можуть бути як позитивними, так і негативними.

Вигуки, виражаючи безпосередньо почуття і волю, посідають значне місце в усній народній творчості. І.М.Гуменюк, з'ясовуючи структурно-семантичні функції вигуків, підкреслює, що вони є одним із лексико-граматичних засобів, якими репрезентується модус, і поряд з іншими засобами вказують на діалогічність [Гуменюк, 2003, 163]. Використання емоційних вигуків у казкових діалогах сприяє вираженню почуттів, волевиявлення, оцінних реакцій з боку адресата – людини чи будь-якого об'єкта живої або

неживої природи.

Вигуковий повтор виявляє фольклорну специфіку мови, зокрема етномовну, адже в різних народів вигукові слова передають стан людини по-різному. Для українців і української народної казки властиво вживати вигуки на позначення розважливих міркувань:

- *Гай, гай*, – каже кінь, – нема чого нам спішити, бо вже твоєї Настасії Прекрасної нема і не буде... (“Про богатиря Сухоброзденка Йвана і Настасію Прекрасну”, 1993, с. 147).

Повтор вигуків передає цілу гаму значень: прохання, переляку, розпачу, недовіри, несхвалення чогось та ін. Наприклад:

Натрапила на бідного Іванка. Той плаче і кричить:

- *Йой-йой*, не убивайте мене кочергою (“Пригоди сироти”, 1972, с.149);

- *Скажіть*, – будьте ласкаві, паночку, як тепер лучче жити: чи правдою, чи кривдою?

Персонажі казки виражають засобом повтору вигуків властивості емоційно-оцінного та спонукального плану. Наприклад:

- *Ой-ой*, лишенько – заголосила лисичка, – візок мій тріщить! (“Лисичка-сестричка і вовк-панібрат”, 2000, с. 39);

– *Ех*, – каже, – зроби милість, усі лови, тільки мене не лови.

– *Еге*, – каже, – тебе на самий перед зловлю.

– *Еге*, – каже, – зроби милість, не лови (“Дурні чорти та хитрий наймит”, 1990, с. 273);

– *Годі, годі*, ви мені очі повибиваєте (“Царівна-жаба”, 2000, с. 115).

Вигуки є важливим засобом звуконаслідування і звуковідтворення. Хоч їм і не властива номінативна функція, але на місці самостійного слова вони набувають конкретного значення, і, як їх субститути, не лише посилюють експресивне значення зображуваних подій, а й виконують синтаксичну роль того члена речення, який замінюють [Мацько, 1994, 302].

Звуконаслідування (ономатопея), – як зазначає Л.І.Мацько, – “один із способів звукописання, що полягає в оптимальному зближенні слова і його змісту, імітації звуків природи за допомогою прямого їх наслідування” [Мацько, 2003, 34].

Ономатопею, що реалізується мовцем відповідно до конкретної (первинної) ситуації, ілюструють безпосередньо сприйняті на слух звуки, голоси тварин, птахів, звірів, що наслідують їх у виголошенні. У тексті казки вони можуть передаватися як “наслідування за аналогією до звукового оформлення загальновідомих лексем з повтором чи протяжністю звуків” [Там же, 34]. Наприклад:

От переночували ту ніч, коли на ранок, ще ні світ ні зоря, аж – дер-дер! щось до діда у двері (“Солом’яний бичок”, 1986, с. 55);

– *Хро-хро-хро!* А хто, хто в цій рукавичці живе (“Рукавичка”, 2000, с. 71); *Ті втрьох тікають, а селезень сидить та:*

- *Так-так! Так-так!*

А півень сидить на жердці та:

- *Куд-ку-да! Куд-ку-да!* (“Цапова хата”, 1979, с. 36); *Яструб звідує сову:*

- *Ну, що ти скажеш? – Пу-гу, пу-гу, пу-гу!* (“Як птиці вибирали собі царя”, 1979, с. 79).

Звуконаслідування може реалізувати також вторинну комунікативну ситуацію. У казці досить поширений прийом використання повтору у формі з звуконаслідувань, що передають внутрішнє мовлення персонажа-реципієнта щодо адресата мовлення. У казковій оповіді, – як зазначає Л.І.Мацько, – “використовуються звуконаслідувальні слова для текстового відтворення звукової сигналізації тварин, птахів, звірів” тощо [Мацько, 1981, 124].

Наприклад:

От цар Калін його душить до землі, а Ілля дума: “Га-га-га, души, души!” (“Казка про Іллю Муромця і Солов’я-розбійника”, 1971, с. 29);

- *Фу-фу!* – каже білий вовк. – *Щось тут нечистим духом тхне* (“Кіт, цап і баран”, 1990, с. 32).

“Звуконаслідування не можна вважати безпосереднім звуковим виявом реального світу: явищ, дій, предметів природи. Воно є лише матеріалізованим у звуковому вигляді даної мови відображенням звукових ознак дійсності через уявлення мовця” [Там же, с. 57].

Такий повтор є важливим показником мовлення підвищеної емоційності і почуттів: жалю, болю, задоволення, страху, докору, радості тощо або волевиявлення, спонукання до дії. Наприклад:

Прийшла жінка з поля, дивиться: Лука лежить і крекче. Приступила ближче до постелі:

- *Тьху, тьху!* Нівроку, *аби тобі не наврочила* (“Як дурень розбагатів”, 1984, с. 267);

- *Еге, еге!* – каже. – *Руська кров пахне* (“Юрза-Мурза і стрілець-молодець”, 1990, с. 181);

- *А сам через вікно подає Побрехачу шмаття із шафи, шаплик і відра, міхи із збіжжям.*

- *Ну, ну?* – допитує пан (“Як Брехач і Побрехач пана обікрали, а попа живого вкрали”, 1984, с. 254).

Функціональні можливості вигуків залежать від їх добору у тексті казки. Особливо виразними та емоційно насиченими виступають повторювані, звуконаслідувальні та подовжені вигуки у ролі слів-речень.

Велике семантичне навантаження припадає на вигук **о**, який сприяє нагнітання емоційної напруги, виражає подив, іноді навіть страх, здивування. Наприклад:

- *О, о, о!* *Ти вже тут! Битися прийшов чи миритися?* (“Іван – мужичий син”, 1986, с. 157).

Значну роль в українській народній казці відіграє повтор таких одиниць, що виконують функцію мовного етикету (вітання, подяки, побажання, вибачення тощо). О.М.Пешковський такі “стійкі формули ввічливості”, що виконують функцію мовного етикету, назвав неповними

реченнями [Пешковский, 1956, 398-399], а О.О.Шахматов зарахував їх до неповних односкладних речень [Шахматов, 1941, 128-129].

У казках переважають формули розмовно-побутового мовлення.

Наприклад:

- *А, **драсуйте**, братці, **драсуйте!**.. Ще каша не кипить, м'ясо буде з вас...* (“Козел і баран”, 1990, с. 32); *Прибігає король у кімнату, зустрічає його дочка.*

- ***Слава Богу! Слава Богу!** Ну, тепер давай пирувати, пити-гуляти* (“Козак Мамарига”, 1957, с. 217);

Прийшов до попа:

- *Здорові були, батюшка.*

- ***Здоров, здоров.***

- *Ідіть ховать, – мати вмерла* (“Два брати”, 1957, с. 275).

Такі нечленовані речення М.С.Поспелов вважав особливим структурним типом простого речення, які здатні співвідноситися з розчленованими реченнями в межах єдиної системи структурних типів простих речень [Грамматика рус. яз., 1951, 79].

Своєрідність повтору в казці передають і службові слова. Оскільки для оповідача казки характерна оповідна манера, то в ній широко використовуються різноманітні частки, повтор яких посилює своєрідну ритміку розповіді, створює специфічну “паузу систему”. Наприклад:

- ***Ось** ваш силач Соловей-розбойник, **ось!*** (“Казка про Іллю Муромця і Солов'я-розбойника”, 1971, с. 22);

- ***Ні-ні!** Не може бути, неправда князю, то він бреше* (Там же);

- *Так як же ж: тепер **нехай** буде мені уже верховіннячко.*

- ***Нехай**, братику, **нехай*** (“Лисиця та ведмідь”, 1990, с. 63).

Категоричність висновку підкреслюється повтором заперечної частки **ні**, що творить форму самонаказу, або звороту з виразним запереченням або передає певне емоційне напруження.

Синтаксичні побудови з частками передають значення невиразності, невпевненості, невизначеності тощо. Частки **коли, так, то, таки, та, тільки** у складі фразеологізованих структур можуть вносити найрізноманітніші негативні та позитивні емоційно-оцінні відтінки в мовленні суб'єкта на попереднє висловлення.

Отже, слова-речення виражають модально-логічні категорії заперечення, ствердження, спонукання, запитання тощо, характерні для розмовного мовлення, їх стилізація в українських народних казках пов'язується з широким застосуванням синтаксичного повтору.

2.5. Повтор як засіб вираження квантитативних характеристик (інтенсивності, міри вияву ознаки)

Важливим чинником організації змістової структури тексту є логіко-семантичні відношення між реченнями. Для осмислення синтаксичного механізму об'єднання висловлень у структурі тексту і вираження його

цілісності необхідне глибоке проникнення в сутність взаємодії лексики і граматики. Традиція вбачає ієрархічність мовних елементів у тому, що одиниці нижчого рівня входять до складу одиниць вищого рівня: слова і їх форми є будівельним матеріалом для речення, а речення утворюють семантичну й структурну одиницю – текст.

У сучасних семантичних дослідженнях ставиться питання про морфологічну форму слова в реченні як слово-синтаксеми. Г.І.Золотова підкреслює, що “між реченням і словом немає відношення цілого і частини... Частиною стосовно до цілого – речення – виявляється не слово-лексема (у початковій формі), а слово-синтаксема, або синтаксична форма слова” [Золотова, 1988, 8]. Синтаксема трактується як мінімальна далі неподільна семантико-синтаксична одиниця, яка є одночасно і носієм елементарного смислу, і конструктивним компонентом більш складних синтаксичних побудов та характеризується певним набором синтаксичних функцій [Там же, 4].

Застосувавши поняття синтаксеми як компонента синтаксичних побудов, можна з’ясувати особливості синтаксичного повтору, який експлікує різні функції в позиції предиката, об’єкта, адресата, знаряддя (інструмента) та інших семантичних компонентів двоскладного чи односкладного речення.

Реченню властива не тільки формально-граматична організація, а й певна смислова структура. Відповідно до сучасного уявлення про семантичну організацію речень, речення розглядається не тільки як сума окремих лексичних і граматичних значень слів, які входять до його складу, а щось більше. Речення, подібно до слова, трактується як номінативна одиниця, але, на відміну від слова, воно співвідноситься не з окремим денотатом, а з фактом, подією чи ситуацією.

У будь-якому тексті воєдино зливаються лексичні, морфологічні, синтаксичні і фонетичні елементи, що виражають його смислову структуру. Процес породження казкового тексту на ступені ментально-мовленнєвих моделей діяльності мовця (за термінологією Г.О.Золотової – *к о м у н і к а т и в н о г о р е г і с т р у*) завжди зумовлений позицією оповідача та його комунікативними інтенціями, які реалізуються набором мовних засобів. Переповідання за традицією слів різних лексикограматичних розрядів, синтаксем, моделей речення зумовлюється стратегією і тактикою мовця. Мовні ж засоби у структурі синтаксичних побудов речення і цілого тексту спрямовані на відображення реальної дійсності та ментальності народу. Мова фольклору відображає народне бачення світу, його психологічну константу. У казці, як і в українській народній пісні, найбільшій експресії вислову досягають словесні образи, які передають динаміку розвитку подій. Як засвідчує аналіз казкових текстів, найпоширенішим засобом відтворення його (динамізму подій) є повтор предикатних синтагм (дієслівних чи згорнутих – іменникових з дієслівним коренем). Пор., наприклад:

Ой ти, дівка, гордовиця!

Гордуєш ти мною –

Буде тобі гордування

Все перед тобою (Нар. пісня).

– *Та яке, – каже, – я прослала собі ряденце і стала брань брати, а мене свята Приштрика приштрикнула так, що я насилу превелику відпросилася* (“Як жінка брань брала”, 1957, с. 495).

Відображувана в реченні об’єктивна семантична константа визначає предикат, який вказує на характер ситуації і визначає відповідні місця для предметів – учасників ситуації, зумовлює їх кількість і семантичні функції [Вихованець, 1983, 122]. Наприклад:

Нема чим воювать – нема саблі, нема меча (“Казка про Бову королевича”, 1957, с. 55).

Будь-яка синтаксична конструкція у казці описує якийсь факт, явище, подію, яка відбувалася у житті казкового героя. Залежно від характеру опису подій речення можуть поділятися на різнооб’єктні (два або більше речень по значають різні події) та однооб’єктні (позначають ту саму подію, явище, факт, переживання тощо). Різнооб’єктних речень у казковому тексті значно більше, ніж однооб’єктних. Оповідач переходить від однієї події до опису іншої, пов’язаної з попередньою. У межах простого речення повторюється повністю або з деякою видозміною один якийсь компонент.

Так, у межах генітивного речення (від лат. *quantias* – кількісний) функцію кількісного компонента виконує фразеологізована конструкція, в якій значення надмірної кількості акцентується завдяки повторенню іменника з кількісним значенням у позиції головного члена. Наприклад:

От добігає найменший брат, а там знову народу-народу, як хмари! (“Три брати”, 1986, с. 104). За визначенням О.О.Шахматова, такі сполучення синтаксично нерозкладні, вони “становлять одне граматичне ціле, бо з погляду сучасної мови форма родового відмінка не може не залежати від числівника” [Шахматов, 1941, 59]. Уперше виділивши такі конструкції, О.О. Шахматов розглядав їх як кількісно-іменні односкладні безприсудково-підметові речення, головний член яких являє собою поєднання числівника (або іншого компонента з кількісним значенням) з родовим відмінком іменника у формі однини чи множини.

Повтор може реалізуватися у межах кількох простих речень. Зокрема, в конструкціях, що являють собою репліки від адресата мовлення, повторюється рематичний компонент з модально-вольовим значенням, що доповнюється квантитативним – настійної вимоги діяти:

– *А що, впіймав, дурню? – сміються брати. – Жени краще свиню пасти, а то вже скучила без тебе.*

Він їм нічого не сказав, погнав ту свиню пасти;

– *Геть зараз же на поле свиню пасти!*

Вирядили його свиню пасти, а самі до королівни поїхали (Там же, с.103-104).

Досить поширені в українських народних казках оклично-номінативні структури, що є ефективним засобом експресивного синтаксису. Наприклад:

Почали вони про своє діло говорити, а молодий сидить за столом і думає: “Як би тут не забути дядькові наставлення, якого б тут словечка сказати б гарненького і кругленького”. Та й надумав. Як крикне на все горло:

- **Обруч, обруч, обруч!** (“Кругленьке словечко”, 1957, с. 494);

Дарма тепер хлопчина кричав: “Ой люди! **Вовк, вовк!**”! Ніхто йому не вірив (“Вовчок-Товчок”, 1972, с. 222).

Як зазначає Л.Ю.Балясна, такий повтор “має особливий додатковий зміст експресивного характеру, оскільки подібні конструкції дають можливість рельєфно виділити і підкреслити ті змістові відтінки, які потенційно присутні в значенні того чи іншого слова” [Балясная, 1990, 17].

Називний відмінок іменника, первинна функція якого полягає у вираженні суб’єкта дії – підмета, зорієнтовану на внутрішньосинтаксичну організацію компонентного складу двоскладного речення за відповідними синтаксичними зв’язками, в односкладному реченні виражає рематичний компонент (предикативної синтагми). У казковому тексті на зміст такого компонента нашаровуються специфічні смислові конотації – захоплення, збудження, переляку тощо. Але форма називного може виступати і в ролі іменної частини складеного присудка, виражаючи предикативну ознаку зі значенням позитивної оцінки як найвищої на офіційній шкалі. Наприклад:

А вони тільки за того хлопця й розказують:

- **Такий хлопець, такий хлопець, такий хлопець!** (“Казка про Бову Королевича”, 1957, с. 54). Потрійний повтор лексеми *хлопець* у формі називного відмінка підсилюється вказівним займенником *такий*. Пор.: 1) *От почала вона рушник вишивати – золотом, та перлом, та квітами; вишила такий рушник, такий рушник, що аж у хаті сяє* (“Про царівну, душа котрої була в яйці в осокорі”, 2001, с. 357), де посилюється увага на атрибутивному поширювачі до додатка *рушник* і 2) *Приніс дід око, царівна рада, – така рада, що знайшлись її очі* (Там же, с. 358), де займенниковий атрибут посилює повтор предикативної ознаки.

Українській народній казці властиві ті самі мовні засоби вираження ознаки, що й іншим текстам художнього стилю, оскільки мова казки організована за мовностилістичними законами художнього тексту. Проте синтаксичні конструкції в казці щедро насичені як іменниковим, так і прикметниковим повтором. Такий повтор служить для створення експресивно-оцінного ефекту, сприяє емоційному виділенню того чи іншого синтаксичного компонента. Конструкції з повтором слів у ролі іменного складеного присудка відображають різні властивості людини (фізичні, психічні, інтелектуальні). Повтор таких синтаксем виділяє характерні властивості якогось факту, події, внутрішні або зовнішні риси персонажа, одночасно подаючи додаткову інформацію. Таке виділення найбільш ефективно у сфері предикативних відношень. Спільним у їх значеннях є емоційно-оцінний план характеристизації. Переважає в казковому тексті повтор предикативної ознаки (компонент у позиції іменного складеного чи ускладненого присудка). Наприклад:

Приїздить він, води привозить.

- Натє, матінко!

Так вона то була хороша, а то ще краща стала (“Казака про Солов’я-розбійника і про сліпого царевича”, 1993, с. 339). Повтор предикативної характеристики інтелектуальних властивостей людини виражає також оцінний зміст. Наприклад:

Бавиться чоловік з онуками, розум у нього слабкий-слабкий! (“Як людям і тваринам Бог ділив літа”, 1990, с. 345) або характеризує особу, її внутрішній стан за особливостями вияву емоцій, переживань: *Приходить хлопець додому сумний-пресумний* (“Срібні воли”, 1990, с. 389). Значення психічного стану приписується особі як предикативна ознака, що проявляється в певний проміжок часу.

Повтор прикметників або дієприкметників у позиції атрибутивного поширювача з другоряднопредикативним значенням передає особливості соціального чи іншого стану героя: *А кругом нього жили два князі, знатні князі, багаті* (“Казка про Бову Королевича”, 1957, с. 51). У цьому випадку ознака одного денотата, з яким співвідноситься мовна одиниця, ніби поширюється на інший денотат, створюючи “відповідну узагальнюючу якість, експресивну і динамічну в своїй основі” [Мойсієнко, 1991, 59].

Своєрідність мовлення в казці виявляється й у використанні в предикативній функції повтору прикметників у короткій формі: *От хлюпнув він [води], той як перше його по спині [ретьязем], він і перекинувсь конем, що любо й подивиться. Хазяїн так рад, так рад:* “От, – дума, – одного привів, а другим сам став” (“Нещасний Данило”, 1990, с. 149); *Дід рад не рад, бере та й веде бабину дівку в той ліс, що свою був відвів* (“Цорка (дочка) і пасербниця”, 1957, с. 369).

Менш поширений повтор прикметників у функції одиничного або відокремленого означення: *Журавель наварив меду, такого доброго-доброго, та й поставив у пляшці з довгою вузькою шийкою* (“Лисиччина учта”, 1990, с. 34). Означення може виражати функцію підсилення префіксом **пре-** та прислівником **дуже**: *А той газда мав дуже іржаву-преіржаву шаблю і наказав новому слугі, аби він ту шаблю чистив цілий рік* (“Царський зять-селянин”, 1993, с. 316); *У давні-предавні часи один великий цар взяв собі за жінку рабиню* (“Царівна Оленка й красуня полонянка”, 1990, с. 235). Такий повтор прикметника з префіксом **пре-** корелює з тавтологічним повтором, виражаючи ознаку, другоряднопредикативне значення характеристичної або основного присудка. Наприклад:

Прийшов час, привела цариця сина-золотокучерявця, а баба кинула його в криницю, а їй підкинула дитину суху-суху та погану (“Песинський, Жабинський, Сухинський та золотокучеряві сини цариці”, 1990, с. 262). Негативне означення-повтор *суха-суха* посилюється означенням *погана*, яке викликає у читача (слухача) не відразу, а співчуття. Пор. з негативною оцінкою: *Приїхав з київської бурси син заможного мужика Петра Дренчика, хлоп’я мале, да що то розумне да прерозумне, таке, що забуло, як з нами і*

говорить, і як зветься плуг або потилиця, усе по-письменському роздобарює (“Ай, бісові граблі”, 1984, с. 297), де означення-прикладка *мале* конкретизує поширене відокремлене означення-повтор *розумне да прерозумне* на основі несумісності зв'язку зі словом *хлоп'я*. *Прийшов той царевич, подивився на ту дитину – аж воно таке **сухе-сухе та погане таке**, - лишечко...* (“Песинський, Жабинський, Сухинський та золотокучеряві сини цариці”, 1990, с. 262); *Прийхав додому, ввійшов у хату, а йому всі стали **раді, раді*** (“Іван-царевич і залізний вовк”, 1990, с. 306). Такий повтор функціонує як іменна частина складеного присудка: *Дивиться – на березі стоїть куц якогось деревця з красивими ягідками, та таке воно **рясне, рясне!*** (Про морського царя і його дочок”, 1990, с. 231); *Коли торкнувся ними до вуст, кусень став **білий-білий**, як весільний калач* (“Попеловий коржик”, 1990, с. 392).

Стилістично-граматичне значення повної форми прикметників характеризується розмаїттям відтінків. Прикметниковий повтор реалізує різну акцентуацію в єдиній інтонаційній лінії речення. Кожен повтор не виключає злиття повторюваних слів [Скляр, 1963, 22], його компоненти виступають як самостійні слова, але в єдності становлять собою стилістичний і граматичний засіб текстотворення казки.

Значна частина прикметників у казковій оповіді виражає засобом повтору градацію ознаки у її динамічному вияві. Наприклад:

Пан-капітан лише її зігнув. І наказує:

- *З **твердішого, твердішого** заліза* (“Про пана-капітана”, 1972, с. 25); *От цар Калин його душить до землі, а Ілля дума: “Га-га-га, души, души!” Та все стає **сильнішим і сильнішим*** (“Казка про Іллю Муромця та Солов'я-розбойника”, 1971, с. 29).

У тексті казок повтор атрибутивної сполуки може розриватися, виражаючи додаткові стилістичні відтінки квантитативності як акцентування певної думки. Наприклад:

- *Знайшов, песій сину? Думаєш, що дам за тебе дочку! **Товсте** дерево, **товсте** почав ти рубати, а чи дорубаєш?* (“Йосиф-забудько”, 1972, с. 143).

До складу предикативних ознак вводяться підсилювальні частки займенникового походження (**все, так, ото, ось** та ін.) з метою підкреслення більш виразного динамізму подій. Наприклад:

*На третій день бачить, що на тому місці, де закопана корова, росте якесь дерево. З кожним днем **все більшає і більшає*** (“Чудо-груша”, 1990, с. 380). Значення повтору присудка *більшає і більшає* в синтаксичній конструкції посилює стилістичний прийом парцеляції, за допомогою якого автор виділяє динамічну ознаку як процес з наростанням її потужності. Парцельовані речення виражають своєрідність, що виявляється у їхній відокремленості, функціонуванні як самостійних синтаксично-інтонаційних структур [Єрмоленко, 1982, 44].

Ще одним граматичним засобом підсилення ознаки є вказівні займенники, які, входячи до складу присудка у ролі частки, вносять у повідомлення розмовний колорит вираження градації динамічної ознаки.

Наприклад:

Приходить до бога та приставився таким бідним, таким бідним, що ще гіршим, ніж був (“Бідний вовк”, 1990, с. 36); *От посідали обідати: і цар, і цариця, і обидва старші брати й не надивляться на неї: сказано – така гарна, така гарна, що й сказати не можна* (“Царівна-жаба”, 1986, с. 121).

Значення складеного іменного присудка *приставився таким бідним, таким бідним, ще гіршим, ніж був* підсилюється прикметником *гірший*, а *така гарна, така гарна* – фразеологізованим реченням “*що й сказати не можна*”.

Отже, стилістичні відтінки повторюваних предикатів залежать не лише від кількості компонентів повтору та розміщення їх у тексті казки, а й від їх семантичної місткості. Це стосується й означень, особливо з другорядно-предикативним значенням.

Мова персонажів казки відзначається широким уживанням постійних прикметникових епітетів, що є характерним для казки-оповіді. Наприклад:

Узяв тоді вовк і полив дурня цілющою водою, щоб зцілити рани його, а потім водою полив живущою, щоб ожив парубок (“Про жар-птицю та вовка”, 2001, с. 108). Синонімічний повтор епітетів *цілющою і живущою* у надфразовій єдності нанизується як окремий зоровий образ, створюючи тим самим своєрідний настрій, й одночасно виступає як звичайне підсилення ознаки для концентрації уваги саме на цій ознаці, яку казкар хотів виділити з-поміж інших.

Значне місце в дискурсі казки займають також займенникові повтори, які сприяють об’єднанню діалогів. Наприклад:

- *Яка б то мати була, щоб своєю дитину тобі віддала? Ти своєю, мабуть, приспала, а на цю нападаєш...*

Кличуть у хату. Увійшла, кланяється.

- *То твій хлопчик?*

- *Мій, ваше високоблагородіє, мій. Вона своє приспала, а моє узяла, та не дає, а я готова на Євангеліє присягтися, що дитина моя* (“Невістки”, 1957, с. 382-383).

Як відомо, систематизація дієслівних одиниць викликає особливий інтерес у лінгвістів. Це зумовлено: а) особливою роллю дієслова в структурному, конструктивному відношенні; б) наявністю у дієслова місткої і гнучкої семантичної структури; в) особливим характером логіко-предметного змісту дієслова, його широкою поняттєвою основою.

Повтор предикатної синтаксеми є одним із найважливіших засобів емоційно-експресивних значень. Він відіграє важливу роль у синтаксичній організації оповіді. Тематичний діапазон повторюваних дієслів-присудків в описаних конструкціях є досить широким, однак найбільш поширеними є ті, які у лінгвістичній літературі ідентифікуються як предикати психічної діяльності.

Багато разів повторювана дія, яка характеризує позитивного героя, його невдачі й перемоги, викликає у читача або слухача співчуття. Водночас такий

повтор репрезентує також семантику стану, що є результатом якоїсь події. Наприклад:

А він зараз вийшов з-під куща та й віддає одержу. Вона зраділа, так зраділа, що й не сказати, бо перед нею став такий козак, що кращого в світі не знайти (“Про морського царя і його дочок”, 1990, с. 232) – виражають виявлення почуттів, що підсилюються підрядним реченням *що й не сказати; В хаті нікого нема. Вони сіли за стіл, повечеряли, що було там у хаті, ждуть та ждуть хазяїв – нікого нема* (“Про золоту гору”, 1993, с. 168) – експлікують стан очікування і сподівання. *Плачу, бо жадібний газда біду робить зі мною. Він мене оре й оре – та кожного разу одне зерно сіє* (“Сон про землю”, 1972, с. 228) – виражають невдоволення (землі) дією газди. Повтор слів та словосполучень із залежними від них словами розширює те чи інше поняття, вносить суттєву додаткову інформацію, посилює дію, надає їй більшої експресії.

Формами наказового способу і теперішнього часу однокореневих дієслів реалізуються бажання-спонукання, досягається наростання пафосності. Наприклад:

От вони прийшли й кажуть:

- Вставай!

А постіль відповіла:

- Встаю, встаю... (“Дванадцять дівок”, 1984, с. 143).

Головний член дієслівного означено-особового речення *Встаю, встаю* виражає позитивну реакцію на наказ як запевнення, хоч невідомо, коли воно буде здійснене. Як правило, таке речення незакінчене, обірване.

Обірвані речення, своєрідні за структурно-семантичною організацією їхнього складу, виявляють багато спільного з неповними реченнями. Вони є мовленнєвими реалізаціями наявних у мові структурних схем речень для відтворення ситуативних подій. Однак неповні та обірвані речення розрізняються як настановою мовця, так і інтонаційним оформленням. Залежно від інтонації те саме висловлення може виражати як запевнення, так і запитання або експресивність мовлення, оклик чи питально-відповідну єдність. Наприклад:

- Знайшов твій чоловік гроші? (запитання)

- Знайшов, - каже, - паночку, знайшов... (запевнення) (“Язиката Хвеська”, 1986, с. 279).

За словами І.Р.Гальперіна, “казка є символічною моделлю реального світу і, як кожна текстова модель, має два модуси існування: з боку своєї форми – це об’єкт реального світу, з боку змісту – це відносно замкнений віртуальний статичний світ. Тому в процесі прочитання текст перебуває у стані руху” [Гальперин, 1981, 19]. Об’єктивно текст завжди є статичним, і без суб’єкта його зміст має винятково потенційний характер. Лише після прочитання адресат відтворює його зміст за дискретними мовними знаками, тобто будує інший текст із частково тотожним змістом, який є реальним і динамічним.

Для слухача стан руху змісту створює синтаксичний повтор ряду однорідних структур зі значенням послідовних дій. Наприклад:

Як почали просить, як почали просить, да так гарненько, да жалібненько, що багатому аж жалко стало – він забив клинки, обаполки розійшились, злидні повиймали руки да й кажуть:

Ну, чоловіче, ти освободив нас, забори ж тепер нас усіх у свою господу! (“Про злидні, 1990, с. 371). Повтор речень **Як почали просить** посилюється якісною характеристикою дії, що виражається прислівниками з суфіксом -**еньк**.

Серед варіантів синтаксичних повторів у казці-оповіді виділяються такі:

1) повтор двоскладних повних та двоскладних неповних речень:

- *Я тебе ніколи ще не видів!* – дивується бідний селянин.

- **Видів не видів** – мушу тебе з’їсти, бо я зголоднів (“Вовчок-Товчок”, 1972, с. 225);

2) повтор односкладного дієслівного речення – інфінітивного:

- *Е, що тобі, синку, казати: кажи не кажи, не потрапиш!* (“Царівна-жаба”, 1986, с. 201);

3) повтор односкладного означено-особового речення, одне з яких ужито в заперечній формі або в єдності з двоскладним:

- *Так мені завдячуєш, що **заховав** тебе від ловця?* – каже йому орач.

- **Заховав не заховав, а я тебе з’їм!** – гарчить Вовчок-Товчок. – *Бо ти мене в селі побив* (“Вовчок-Товчок”, 1972, с. 225); *Тільки допливли, хлопець вискочив і спішить далі.*

- *Ти забув **сказати!***

- **Скажу, скажу!** Тільки мушу пригадати слова Сонця... (“Про Анну Престоянну”, 1990, с. 276);

4) повтор односкладних дієслівних неозначено-особових речень:

Шукали, шукали, нікого не знайшли з ягодами (“Козак Мамарига”, 1971, с. 148);

5) повтор підрядної частини складнопідрядного речення: *По дорозі зустрів і того чоловіка, що **їсть, їсть і ніколи не наїсться*** (“Про Сученка-богатиря”, 1990, с. 134).

Дієслово, просуваючи оповідь уперед, розширює, розгортає події в часі і просторі, особливо у випадку вираження приєднувальних відношень. Наприклад:

*То як **випаде** вогонь із кадьниці та попав у халяву!*

*А **ніп виймав-виймав та й не вийняв*** (“Святе подріганіє”, 1984, с.291

).

У казковому тексті повторення однорідних рядів є специфічним прийомом відтворення ситуації. Такий синтаксичний повтор, “руйнуючи стару форму речення, одночасно утворює нову” [Зайцева, 1947, 47].

Наприклад:

А сама вийшла на башню (була така башня, щоб видно було кругом), вийшла на башню і дивиться. Дивиться й дивиться, баче – муж поїхав (“Казка про Бову Королевича”, 1957, с. 52). Нанизування дистантно розташованих однорідних рядів *вийшла на башню* (всередині стоїть вставлена конструкція, яка розриває атрибутивну сполуку) створює додаткові смислові відтінки експресивності на основі чотирьохкратного повтору дієслова *дивиться*, вжитого контактено.

Тривалість дії може виражати повтор компонента, з яким співвідносна еліпсована структура. Наприклад:

Так ви будете через перелаз лазити, а мені за вас перед Богом отвічати? – та ключем його по шії, по шії! (“Покараний дяк-дурисвіт”, 1957, с.486).

Опущення придієслівних поширювачів окреслює конкретну ситуацію як багатократну тривалу подію через повтор дієслів-присудків. Наприклад:

Гонилась, гонилась – так-таки не вловила, та надумала всю воду з річки випити. Стала пити; пила-пила, напилась багато та й лопнула (“Яйце-райце”, 1957, с. 76).

У казковій оповіді наявні фразеологізовані речення з трьохкратним повтором присудків та другорядних членів речення одного кореня. Наприклад:

А ніп ждав-ждав Семена з золотом та й жданки поїв (“Дотепний жарт”, 1957, с. 325). Основною сферою використання таких речень є розмовне монологічне чи діалогічне мовлення.

Проте в казках ширше використовується засіб варіативного синтаксичного повтору з функцією розгортання. Він полягає в тому, що структурна схема реалізується у вигляді цілого ряду однотипних непоширених або поширених речень з мінімальною кількістю факультативних компонентів, але з обов’язковим повтором предикативного компонента (іноді одного синонімічного ряду). Наприклад:

Знесла курочка яєчко, а баба на той час хижку мела, яєчко зачепила, воно упало та й розбилося.

Дід плаче, баба плаче, собака виє, зозуля кує (“Дід, баба і курочка-рябушечка”, 2001, с. 36).

Далі ця модель повтору все більше поширюється, у казковий текст щоразу додається щось нове. З одного боку, це ускладнення семантики предиката, а з іншого – розширення семантики об’єктів на тлі переліку різних суб’єктів. Таке розширення досягається різними засобами: уведенням у речення другорядних членів (додатків, обставин, означень) або нанизуванням підрядних чи частин безсполучникового речення багатоконпонентної конструкції з різними видами зв’язку. Наприклад:

Курочка яєчко знесла. Баба хижку мела, яєчко зачепила, воно впало і розбилося. Дід плаче, баба плаче, собака виє, зозуля кує, явір листя поопускав, бичок ріжки позбивав, річка кров’ю стала, наймичка відра загубила, пан майно повикидав, пані весь посуд побила... (Там же, с. 38).

Або:

- *Чи биться, чи мириться прийшов?*

- *Не мириться, а биться я прийшов... Не за тим добрий молодець зайшов, щоб мириться, а за тим, щоб биться* (“Іван-мужичий син”, 1986, с. 191).

Казкам притаманний і протилежний тип суміжного варіативного повтору – згортання, коли поєднуються кілька речень підряд однакової синтаксичної моделі, але з різним ступенем поширення – від більш поширеного до коротшого. Наприклад:

Пливли вони, пливли, поки допливли до одного города. До города допливли (“Казка про Бову королевича”, 1957, с. 54).

Досить поширені в казках видільні конструкції з повтором дієслова-присудка. Винесення його в абсолютну препозицію, оскільки підмет не повтрюється, репрезентує перехід від однієї частини розповіді до іншої й виражає тривалість розгортання подій. Наприклад:

Їхав, їхав, заїхав в одно царство... (“Казка про Коцея Безсмертного, як його убили Іван-царевич і Булат-молодець”, 1957, с. 62); *Бив-бив та наостанку й каже:*

- *Гляди ж мені, пряди і все роби, бо другий раз як прийду, то вб'ю* (“Явдоха-святоха”, 1990, с. 340); *Тоді став він його [ведмедя] батогом гостити здаду так, що шерсть летить тільки... Ну, бив, бив, утомився, ліг відпочивати* (“Козак Мамарига”, 1971, с. 141).

У казковому тексті з метою актуалізації тієї чи іншої події в її просторово-часових координатах та вираження інтенсивності дії вводиться також повтор адвербіальних компонентів. Наприклад:

Взяв хлопець шкуру, насилу-насилу дотяг її до колодязя, та як упала туди, то вже і не витягне (“Іван-побиван”, 1986, с. 177); *Йдуть та йдуть чи довго, чи недовго, аж увійшли в такий темний ліс, що тільки небо та земля* (“Ох”, 1986, с. 161).

Казкові оповіді досить насичені також надфразовими єдностями, в яких повторюється комплекс однотипних розповідних конструкцій про якусь дію чи подію. Синтаксичний повтор тут може бути безкінечний, оскільки вся казка побудована на майже дослівному багаторазовому переказі певної події. Досить часто у таких надфразових єдностях відбувається явище фразеологізації, яке характерне для фольклорних структур цього типу, що є особливістю саме казкового тексту. Наприклад:

Летіла сова подовж села, долетіла до броду, та бульк у воду. А охотник ішов, ту сову знайшов, приніс її додому, поклав її проти сонця на соломі, щоб висохла. Та сова – подовж села, прилетіла до броду та бульк у воду. А охотник пішов, ту сову знайшов, приніс її додому, поклав проти сонця на соломі. Та сова – подовж села... і т.д. (“Летіла сова”, 1957, с. 504). Або:

Вилетіла сорока на дерево, сіла та й дивиться, а рак виліз із води та й лізе. От він лізе та й лізе, та й лізе, а сорока дивиться. От вона дивиться та й дивиться, та й дивиться, а рак лізе. От він лізе та й лізе, та й лізе, а соро

ка дивиться. От вона дивиться та й дивиться, та й дивиться, а рак лізе. От він лізе та й лізе... і т.д. (“Летіла сорока”, 1957, с. 504).

У казковій оповіді можуть повторюватися цілі надфразові єдності – безкінечні розповіді, де незалежно від відповіді слухача, текст казки буде повторюватися дослівно. Наприклад:

Був собі дід Івашко, а в нього рожева рубашка й червоні штани. Далі казати, чи ні?

– Кажу.

– Ти кажеш: – “Кажу”, і я кажу: – “Кажу”. Був собі дід Івашко, а в нього рожева рубашка й червоні штани. Далі казати, чи ні?

– Ні.

– Ти кажеш: – “Ні”, і я кажу: – “Ні”. Був собі дід Івашко, а в нього рожева рубашка й червоні штани. Далі казати, чи ні?

– Та досить. Ти кажеш: – “Досить”, і я кажу: – “Досить”. Був собі дід Івашко, а в нього рожева рубашка й червоні штани. Далі казати, чи ні?.. (“Був собі дід Івашко”, 1958, с. 498).

В українській народній творчості велика кількість казок, у яких можуть повторюватися цілі фразеологізовані діалогічні (часто каламбурні) єдності – текстова надкатегорія, де у кожній репліці висловлюється оцінка. Їх породжує інтонаційна парність і ритміка. Такі казки можна розповідати безкінечно. Вони бувають побудовані також за типом діалогів “питання-відповідь” та “питання-перепитування”. Функціональна специфіка відповіді на запитання полягає в тому, що в ній актуалізується насамперед рематичний компонент, що передає найбільш важливі, необхідні, нові елементи смислу, залишаючи невираженими уже вербалізовані в запитанні компоненти. Неповна репліка-відповідь реалізується в структурі речення з опущеним присудком або ще й іншим членом. Тільки в народній казці або анекдоті трапляються такі символічні питально-відповідні структури. Наприклад:

- Ми з тобою йшли?

- Йшли!

- Кожух знайшли?

- Знайшли!

- А де ж він?

- Хто?

- Кожух.

- Який. Як який? Ми з тобою йшли?

- Йшли!

- Кожух знайшли?

- Знайшли!

- А де ж він?

- Хто?

- Кожух.

- Та який?.. (“Ми з тобою йшли?”, 1957, с. 503).

Особливу жанрову своєрідність казки виявляють діалоги розмовно-побутового характеру з емоційно-оцінним значенням жарту, де повтор може бути компонентом тексту або надфразової єдності. Досить часто у казці-оповіді повторюються одні й ті самі фрази питання і відповіді з оцінкою того, про що повідомив мовець. Наприклад:

– *Як ти мене побив! Де твій був розум?*

Він лише дивується:

– *Кого я бив? Нікого я не бив!* (“Про мандрівника”, 1972, с. 17);

- *Здоров!*

- *Здоров! А що нового? Нічого: шага тільки знайшов.*

- *Це добре.*

- *Не дуже-то й добре, бо щербатий.*

- *Це погано.*

- *Не дуже-то й погано, бо хоча й щербатий, а мірку гороху за його купив.*

- *Це добре.*

- *Не дуже-то й добре, бо з червоточиною.*

- *Це погано.*

- *Не дуже-то й погано, бо з червоточиною, а свиню цим горохом нагодував.*

- *Це добре.*

- *Не дуже-то й добре, бо вовк свиню вкрав.*

- *Це погано.*

- *Не дуже-то й погано, бо я вовка вбив.*

- *Це добре.*

- *Не дуже-то й добре, бо пан шкуру відняв* (“Добре, та не дуже”, 1957, с. 502).

2.6. Повтор компонента з апелятивною функцією (звертання)

Особливе місце в структурі казки-оповіді займає компонент з апелятивною функцією, виражений кличним відмінком. Реалізуючи іменникову сему “предметність”, цей відмінок виконує синтагматичну функцію, зумовлену комунікативними завданнями орієнтації висловлення на адресата, тобто функцію звертання” [Плющ, 1986, 36]. Як стилістична фігура повтор-звертання є характерним явищем казкової розповіді. Він вирізняється на фоні фрази не лише як засіб ідентифікації адресата, але й своєрідною функцією інтимізації – вираження авторського ставлення, співпереживання героям тощо. Наприклад:

- *Курочко, курочко,*

Масляна головочко,

Одсунь віконечко

Та глянь на сонечко:

Он бояри йдуть

– *В красному, в зеленому,*

голубому

Та й на конику вороному (“Кіт, кріт, курочка та лисиця”, 1986, с. 34 – у тексті це повторюється ще два рази);

– **Коте, коте, і ти, кроте!**

Несе мене лиска

На лисому хвості

По липовому мості,

З гірки на долинку

Та в свою хатинку! (Там же, с. 36 – повторюється ще чотири рази).

В українській народній казці звертання позначає одного учасника діалогу до іншого чи мовця до об’єкта розмови не індиферентно, а передає й емоційно-оцінні значення ставлення. Проте це залежить від ситуації мовлення. У багатьох випадках емоційно-оцінні значення виражаються тільки контекстуально. Наприклад:

Каже вороні (лис):

– **Ой, вороно, вороно!** Знав я твого батька – що ж то за хороший птах був! Розумний який, Боже! (“Ворона й рак”, 1990, с. 35); – *Піди до дівок, хай сплетуть мені вінок. Пішла вона (курочка) до дівок:*

– **Дівки, дівки, сплетіть вінок!** (“Як курочка до річки по воду ходила”, 1957, с. 21); *А синиця каже:*

– **Горобче, горобче!** Куди тобі в царі йти (“Як птахи обирали собі царя”, 1990, с. 328); *На тобі ось цю корову, тільки як ітимеш додому, то не кажи “корово, корово, розложися”, а потім не заходь до тієї баби ночувати, що ті рази заходив* (“Два з торби”, 1984, с. 196).

Поширені звертання виражають позитивне або негативне ставлення мовця до адресата. Т.І.Вавринюк зазначає, що у мові казкових персонажів звертання представлені двома різновидами:

а) епітетні звертальні формули та б) епітетно-прикладкові звертальні формули [Вавринюк, 1997, 12].

Епітетні звертальні формули побутують переважно в мові персонажів героїко-фантастичних казок (хоч наявні вони і в казках інших жанрових різновидів). У межах певного стереотипу такі звертання супроводжуються ритмікою і дають супровідну якісну характеристику адресата мовцем.

Наприклад:

А дід став на воротях в червоних чоботях та й питає:

– **Кози мої милі, кози мої любі,** чи пили ви, чи їли? (“Про козу-дерезу”, 1990, с. 25).

Епітетно-прикладкові звертальні формули найбільш поширені у мові персонажів тваринного казкового епосу. Вони відзначаються тіснішим зв’язком поєднаних форм кличного відмінка та означення-прикладки, що виступає засобом характеристизації. Наприклад:

– *Ну розкажіть же, сини мої, соколи мої,* яких ви мені невісток познаходили? (“Царівна-жаба”, 1986, с. 198).

Особливим виявом експресивної ознаки, характерної для української народної казки, є контактний повтор звертань-іменників у кличному відмінку, димінутивний елемент яких виступає у зменшено-пестливій формі – із суфіксами **-оньк-, -еньк-, -очк-, есеньк-, -ісіньк-**. Такі повторювані конструкції у формі звертань виявляють вплив на внутрішню динамізацію тексту. Здебільшого елементи такого повтору стоять поряд і ніби зливаються в одне інтонаційне ціле. Наприклад:

- Торбочко-волосяночко, дай нам їсти й пити!

Тут стіл враз де не взявся: наїдки, напитки на столі, що королева й у свого батька таких не бачила. Наїлися, напилися.

- Торбочко-волосяночко, уберись! (“Козак Мамарига”, 1971, с. 90).

Торбо... торбо... торбо ж, та торбонько, укладайсь! (“Торби”, 1990, с. 235).

А.К.Мойсієнко зазначає, що власне димінутивні повтори, де обидва слова вживаються зі зменшено-пестливими (відмінними чи однаковими за структурою) суфіксами, характеризуються інтенсивною динамічною ознакою [Мойсієнко, 1991, 56]. Засобом нанизування звертань типу **- Торбо-торбо... торбо... укладайсь! Торбочко, торбочко, укладайсь!** створюється особлива мелодика мови як вияв української ментальності. Димінутив з пестливим суфіксами пестливості **-очк-, -оньк-** утворює “своєрідний ланцюжок, у якому наростання значення зменшеності супроводиться посиленням емоційного забарвлення” [СУЛМ, 1972, 298].

Реалізація функції звертання як актуалізації й ідентифікації адресата мовлення входить до сфери встановлення контакту комунікантів – спонукання співбесідника до спілкування, заохочення до чогось, вираження мовцем суб’єктивних оцінок тощо. Однак будь-який мовний засіб може давати різний стилістичний ефект залежно від того, з якою метою його вживає автор. Звертання, виражені іменниками з емоційно-оцінним значенням, можуть уживатися і як засіб створення ліризації, і як засіб негативної оцінки персонажів. За задумом оповідача казки слова з суфіксами емоційної оцінки наповнюють текст казки глибоким емоційним змістом, а на апелювальну функцію нашаровуються значення експресивності, емоційності.

Виразне значення здрібнілості, пестливості й сильне стилістичне звучання має кореневий повтор, посилений приєднанням утворення з суфіксом **ик, -ен, -ят**, який передає досить відчутний відтінок пестливості. Наприклад:

– Журавлі, журавлики!

Візьміть мене на крилята.

Та понесіть до батенька,

А в батенька – їсти й пити,

Ще й хороше походити! (“Телесик”, 2001, с. 146).

Значного емоційного забарвлення, художнього вираження набувають іменникові повтори – потрійні звертання типу:

- Гуси-гуси-гусенята!

Візьміть мене на крилята... (“Телесик”, 1957, с.201). Або:

- Гуся-гуся, гусенятко!

Візьми мене на крилятко... (Там же, с. 202).

Відтінок пестливості передається також формою середнього роду, що зазвичай є маркером малих істот, але в тексті казки виражає пестливість, голублення, що є виразною ознакою розмовного мовлення.

Наявність у казці таких повторів ще раз підтверджує думку Фр. Міклошича, висловлену ним щодо епічного твору, що кожна епічна пісня має стільки ж варіантів, скільки виконавців, через уста яких вона пройшла. Пісня, поки живе, перебуває в стані створення, вона одночасно і давня, і молода: давня в своїй первісній формі, тому що йде від часу оспіваної події, і молода в своїй теперішній формі [Миклошич, 1895, 3]. Так само і казка має стільки ж варіантів, скільки оповідачів її переказує. Постійною ознакою казкового тексту є авторське позитивне (або негативне) ставлення до персонажів, що знаходить відображення у словотворчих, морфологічних і синтаксичних засобах.

Зневажливе ставлення передається загалом без повтору. Наприклад:

Коли чую, пані лясь тую кріпачку по щоці, а далі і вдруге, і втретє, та все:

- Брешиш, шельмо, брешиш! (“Пани живуть неправдою”, 1957, с. 466);

От багатий зараз виступає, щоб собі попередю поспішитись, та й каже:

- Ситніш, пане, над усе – ваші кабани, а прудкіш над усе – ваші хорти, а миліш над усе – гроші!

- Е, брешиш, брешиш! – каже пан (“Мудра дівчина”, 2001, с. 421).

Казка покликана викликати у душі дитини доброту і якнайменше негативних емоцій. Це позначається незначним украленням у казковий текст повторів із негативним забарвленням. Саме тому, на нашу думку, у казці-оповіді порівняно менше контактних іменникових повторів з суфіксами збільшеності чи згрубілості **-иськ-** та **-ищ-**, як наприклад:

Не витерпів, озирнувся. Та й зубиська ж, зубиська!.. (“В’юнець-молодець”, 1990, с. 70);

- На тобі, хортище-собачище, хвоста, відкуси, поки біле (“Лисичка-сестричка”, 1990, с. 51);

- А що ти, хвостище-помелище, думало-гадало, як від того проклятого пса тікало (Там же, с. 61).

Звертання уводиться в речення, ускладнюючи його будову компонентом не інформативного рівня, а рівня діалогізації й вираження об’єктивної семантики мовця. У казках може бути відсутня вказівка на адресата займенником ти (ви), але підказується формою дієслова. Наприклад:

Ішов чоловік до міста, а жінка в хаті забула сказати, вибігла надвір:

- Чоловіче, чоловіче, купи ми, бо-м боса! (“Бо-м боса”, 1984, с. 298).

Повтор-звертання може вживатися попарно кілька разів через одне речення. Таке звертання служить поступовому розгортанню оповіді.

Наприклад:

Аж стукотить, гримотить Кобиляча голова.

- Дівко, дівко, одчини!

Вона одчинила.

- Дівко, дівко, через поріг пересади!

Вона пересадила.

- Дівко, дівко, зсади мене на піч!

Вона зсадила.

- Дівко, дівко, дай мені вечеряти!

Вона подала їй вечеряти.

- Дівко, дівко, заглянь мені в праве вухо, а в ліве виглянь! (“Кобиляча голова”, 1990, с. 206).

Наявні в казці парні вигуки, які вживаються при звертанні-реченні. Такі вигуки несуть велике емоційне навантаження, сприяють посиленню експресії, що зближує їх функції з функцією в народній пісні. Найбільший потенціал виражають вигуки спонукальні, що передують звертанню. Наприклад, в діалозі між людьми чи тваринами:

Гей-гей, лопато!

Гей-гей, мітло!

Гей-гей, котику!

Гей-гей, кіточко! (“Про сопілку, скрипку та цимбали”, 1990, с. 189).

Отже, повтори-звертання насамперед виконують функцію апеляції до адресата, водночас вони є засобом текстового зв’язку, забезпечуючи дієвість казкового дискурсу. Крім того, загальнофольклорні та уснорозмовні звертання не тільки виражають певну суб’єктивну оцінку мовцем адресата мови, а й певною мірою характеризують самого мовця.

2.7. Повтор у фразеологізованих реченнях

Функціонують у казковому тексті й такі різновиди комунікативних одиниць, які не можуть бути віднесені до категорії формально-граматичного речення, що є основною одиницею мовного спілкування, оскільки в їхньому складі відсутні повнозначні слова. Їх не створюють носії мови кожного разу, а відтворюють подібно до стійких одиниць мови або наповнюють їхню стійку структурну схему. Це синтаксично нечленовані речення, які викликають інтерес у лінгвістів досить давно. Їх досліджували такі відомі мовознавці, як Ш.Баллі, Д.М.Овсяннико-Куликовський, О.М.Пешковський, О.О.Шахматоав, Є.М.Галкіна-Федорук, Л.В.Щерба, М.С.Поспелов, А.П.Медушевський, П.С.Дудик, О.С.Мельничук, В.Ф.Кіпріанов, І.Р.Вихованець та ін.

Нечленовані речення вважають специфічними конструкціями розмовного мовлення, які за ознаками стійкості та відтворюваності зближуються з фразеологізованими одиницями. Вони поділяються на слова-речення і фразеологізовані речення.

Фразеологічні одиниці досить активно використовуються письменниками у різних жанрах художнього стилю української мови. Вони є виправданим засобом посиленої експресії висловлення, увиразнення, іноді

унаочнення ідеї, яку доносить оповідач до слухача. Вони є й невід'ємним органічним елементом мовної палітри української народної казки, однак виступають у ній не самостійно, а через призму авторського мислення; не дублюють жодної з абстрактних структурних схем, а побудовані на основі стійкої структурної схеми, яка може складатися з двох і більше компонентів, що поєднуються один з одним тільки за наявності відповідного інформативного оформлення, а поза даною синтаксичною побудовою їм властива зовсім інша семантика, ніж у межах цієї побудови. Семантика фразеологізованих речень не впливає з лексичних значень їх компонентів, а її визначає семантика схеми (Грамм. совр. рус. яз., 1970, 687). Творчі зусилля оповідача спрямовані не лише на використання фразеологічних одиниць, а й на цілеспрямоване оновлення як їхньої семантики, так і структури з метою досягнення максимального стилістичного ефекту.

Фразеологічна одиниця – один із універсальних засобів номінації світу індивідів, який виражає найтонші нюанси стосунків, традицій, звичаїв, побуту, емоцій тощо. Одна з найважливіших значеннєвих ознак фразеологізмів полягає в тому, що вони становлять собою специфічні вторинні номінації, сформовані внаслідок переосмислення первинних значень компонентів, що входять до їх складу.

Фразеологізоване речення – це синтаксично нечленована одиниця, утворена за стійкою структурною схемою, для якої властивий фіксований порядок розташування її компонентів та індивідуальна семантика ідіоматичного характеру. У “Русской грамматике” 1980 року фразеологізовані речення визначено як структури “з індивідуальними відношеннями компонентів та індивідуальною семантикою” [РГ, 1980, 383].

Поняття “фразеологічна конструкція” теоретично обґрунтувала Н.Ю. Шведова. Вона запропонувала і саме визначення фразеологізованих речень: “До фразеологізованих утворень належать такі, що побудовані не за чинними синтаксичними правилами, а являють собою застигли утворення, з погляду сучасних норм немотивовані і нерозкладні” [Шведова, 1958, 22].

В українському мовознавстві терміном “фразеологізовані речення” взагалі не послуговуються, а традиційно називають синтаксично нечленовані речення “словами-реченнями” (СУЛМ, 1972, 515; Вихованець, 1993, 368; СУЛМ, 1994, 333).

Найповніше описав структуру та семантику слів-речень в українському мовознавстві П.С.Дудик. Він зауважив, що “слова-речення є своєрідними з різних поглядів: синтаксичного – не мають будови речення, будь-яких членів, не поширюються за допомогою пояснювальних слів; морфологічного – виражаються переважно службовими словами, і лише деякі типи повнозначних речень репрезентують їх; функціонально-змістового – через синтаксичну нечленованість не містять у собі значення диференційовано вираженого суб'єкта і об'єкта дії, різних ознак тощо” (СУЛМ, 1972, 290).

Фразеологізовані речення не кожного разу заново виникають у мовленні. Вони відтворюються в готовому вигляді. Їм властива стійка структурна схема, яка може складатися з двох вільних компонентів, що поєднуються відповідно інтонацією, але жоден із цих компонентів не може вживатися без іншого. Поза такою побудовою структурна схема не має тієї семантики, яка виявляється в конкретному висловлюванні. Фразеологізовані речення мають специфічні, притаманні тільки для них, ознаки, які зближують речення фразеологізованої структури з фразеологізмами. Найважливіші з них – *в і д т в о - р ю в а н і с т ь і с т і й к і с т ь*. У комунікативних процесах, усному і писемному мовленні, вони створюються подібно до вільних словосполучень, уживання яких щоразу мотивується конкретними комунікативними потребами, а відтворюються з постійним складом компонентів, здебільшого позиційно закріплених у певній послідовності. Реченням фразеологізованої структури властива сталість граматичних форм, сталість уживання неповторюваного компонента та місця їхнього розташування.

Відтворюваність синтаксичних побудов уможливорює їхня схема, яку створюють постійні та змінювані компоненти. Роль постійних компонентів в організації стійкої синтаксичної конструкції різна. Постійні компоненти формують її разом з двома іншими змінюваними компонентами, вираженими лексичними тотожними одиницями в певних граматичних формах. Такі лексично тотожні компоненти поєднують синтаксично неподільну конструкцію в одне структурне й семантичне ціле, з яким у свідомості носіїв української мови пов'язане те чи інше значення.

Фразеологізовані структури здебільшого розглядаються як окремий тип простих речень, які в єдиній системі структурних типів простого речення співвідносяться з розчленованими реченнями.

В усній народній творчості широко використовуються типові для усного мовлення фразеологізовані конструкції. Це самостійні одиниці, що характеризуються різним ступенем фразеологізації: 1) фразеологізовані речення закритої структури, 2) напівфразеологізовані і 3) фразеологізовані речення змішаного типу.

Фразеологізовані речення закритої структури відзначаються високим ступенем зв'язності й закриті для розширення та змін своєї структури. У таких реченнях постійний і змінюваний компоненти мають чітко фіксовані позиції. Їх не можна поміняти місцями або вилучити один із цих компонентів із синтаксичної конструкції чи замінити або доповнити іншим, бо це призведе до руйнування стійкої побудови. На противагу фразеологізмам, змінюваним компонентам цих реченнєвих одиниць не властива лексична закам'янілість. Саме ця ознака уможливорює виділення синтаксичних конструкцій високого ступеня фразеологізації і дає підставу називати їх фразеологізованими реченнями закритої структури. До таких одиниць, наприклад, можна віднести структури з української народної казки:

- Що, – питає (солдат), – водка єсть?

- *Єсть.*

- *Табак єсть?*

- *Єсть.*

- *Огонь єсть?*

- *Єсть.*

- ***От рай, так рай.*** – *Ходе по пеклі муштрується* (“Солдат та смерть”, 1957, с. 332).

У напівфразеологізованих реченнях ступінь синтаксичної злитості між постійним і залежним компонентами значно нижчий, ніж у фразеологічних реченнях закритої структури. Це знижує відповідно їхню стійкість і відтворюваність. У реченнях цього типу постійний компонент формує його організаційний центр. Він так само, як і дієслівний предикат, потребує компонента, який би завершив його семантично, надав би початій конструкції інформативної завершеності: *Поприходили з церкви, посідали обідати – розказують за ту панну... Тільки й мови, тільки й мови, що про неї* (“Золотий черевичок”, 1957, с. 374).

Фразеологізовані речення змішаного типу також виконують організаційну роль у породженні фразеологізованих конструкцій, відкрита обов’язкова залежна позиція в яких забезпечує семантичне та інтонаційне їхнє завершення. Але цю позицію заповнює ціла реченнева структура, а не однослівний залежний компонент. Реченнева структура засвідчує часткове формально-граматичне членування відповідних фразеологізованих речень, що уподібнює їх до синтаксично членованих граматичних речень. Як зазначає М.І.Личук, зумовлена позиція пов’язується із допустово-протиставними відношеннями, пов’язуючи компоненти в межах стійкої структурної схеми, аналогічно до того, як підрядна допустова частина пов’язується з головною в межах синтаксично членованого підрядного речення. Це дає підстави вважати семантико-синтаксичну членованість таких фразеологічних конструкцій дефектною. “Саме часткова формально-граматична й дефектна семантична членованість істотно знижує ступінь стійкості фразеологізованої побудови”. Конструкції, які поєднують ознаки фразеологізованих речень закритої структури і напівфразеологізованих речень, з одного боку, і синтаксично членованих речень – з іншого, дослідниця кваліфікує як фразеологізовані речення змішаного типу, які репрезентують низький ступінь фразеологізації [Личук, 2001, 32]. Такі утворення мають місце у багатьох казках. Наприклад:

- *Сюди, сюди, тітко!*

Тут уже, хочеш не хочеш, а треба нести (“Волоцюзі по заслuzі”, 1957, с. 356).

- *Ей куме! – каже Смерть. – Крути не крути, а вмерти мусиш* (“Бідний чоловік і Смерть”, 1957, с. 330).

До фразеологізованих одиниць належать внутрішні медіальні формули – типові вислови казкових героїв, обумовлені певними діями (функціями). У фразеологізованих реченнях закритого типу розкриваються особливості поєднання повторюваних компонентів із неповторюваними. Неповторюваний

компонент найчастіше буває виражений сполучником, часткою або прийменником і може бути одиничним або парним. Наприклад:

Перстень – як перстень, він не дорогий, але дороге слово, з яким тобі його подарували (“Два персні”, 1972, с. 4);

- *Ви і самі знаєте, що такого діла скоро не вхопиш.*

- *Що правда, то правда, кумасю, я ж кажу!..* (“Язиката Хвеська”, 1957, с. 419).

Ще О.М.Пешковський звернув увагу на такі специфічні структури, у яких оповідач, з одного боку, апелює до мовного досвіду слухача, до його знань про суб’єкт, предмет чи поняття, з іншого, дає тлумачення понятєвого змісту слова через вказівку на тотожність поняття самому собі. Це є ніби спробою звернути увагу слухача на дане слово і спонукає розуміти його саме так, як розуміє його оповідач (Пешковский, 1956, 257).

Найчастіше повторювані компоненти у структурі фразеологізованих речень можуть бути виражені іменником. У фразеологізованих реченнях з неповторюваним сполучником повторюваний компонент здебільшого виражений іменником у формі називного відмінка і сполучником **як**, який стверджує звичайність, типовість названого предмета, явища чи особи. Наприклад:

- *Як же, – каже, – мені не плакати, що у братів жінки як жінки, а мені доведеться з болота зелену жабу брати...* (“Царівна-жаба”, 1986, с.198).

У структурі фразеологічних речень закритого типу специфіку морфологічних відношень між повторюваними і неповторюваними компонентами на рівні частин мови становить те, що в них наявний інтерпозиційний постійний компонент – сполучник **як**. Це пов’язано з місцем і роллю сполучників в організації синтаксичних побудов.

Речення з тавтологією головних членів у логіко-семантичному аспекті поєднують засоби як речень тотожності (оскільки конструкції не вказують на час, не мають парадигми, обидва іменникові компоненти співвідносяться з одним об’єктом чи поняттям), так і речень характеристизації (оскільки мають значення предмета, який характеризує його ознаку).

У реченнях з парним сполучником повторюваний компонент здебільшого виражений дієсловом, що позначає активну фізичну дію, і парним сполучником **як – то й**. Наприклад:

- *Добре, – каже змій. – Як биться, то й биться* (“Про золоту гору”, 1993, с. 90);

- *Дядьку, це ви перісте теля обпоїли, чи що! Його кров нападе, треба йому ухо різати.*

- *Оце! треба ж таки, обпилась скотина! тож як різать, то й різать* (“Волоцюзі по заслугі”, 1957, с. 357). Такі конструкції виражають значення сприйняття дії як звичайної, загальновідомої для казкового героя. В оповідача і слухача встановлюється єдиний рівень мовного мислення, на якому тлумачення поняття є зайвим, достатньо лише загальної вказівки на напрямок

, в якому поняття трактується.

Високий ступінь використання іменників при дієслові пов'язаний з тим, що це найактивніша повнозначна частина мови. І.Р.Вихованець зазначав, – що “за семантичною окресленістю, центральними формально-синтаксичними позиціями в реченні, а також розвиненою сукупністю морфологічних категорій і парадигм дієслову й іменникові належить центральне місце в граматичній структурі мови” [Вихованець, 1988, 44].

Невелика кількість фразеологізованих одиниць у казковій оповіді може бути виражена потрійним лексичним повтором. У таких реченнях відношення внутрішньої синтагматики можуть бути представлені двома видами семантичного оточення: вираженим і невираженим. Під внутрішньою синтагматикою розуміють “такі зв'язки й відношення, що встановлюються між компонентами конструкції, тобто всередині конструкції” [Лекант, 1974, 14]. Вираженим семантичним оточенням на лексичному рівні між повторюваним компонентом найчастіше виступає ім'я-особа. Наприклад:

На сьомий год він уже був настоящим богатыр. Богатыр як богатыр (“Казка про Коцея Безсмертного, як його убили Іван-царевич і Булат-молодець”, 1957, с. 62). Йдеться не про конструкцію, а про лексичний повтор у формі уточнення засобом прикладки, коли ознака виражається тим самим словом. Такі субстантивовані форми можуть бути іменною частиною складеного присудка, підмета чи додатка. При невираженому семантичному оточенні потрійного повтору не буває.

Невелика кількість фразеологізованих одиниць із заперечною часткою **ні**: *Тут треба було корову вигнати в поле, а вони [дід з бабою] – ні богу свічка, ні чорту кочерга. Мовчать та й мовчать* (“Хто помив горщик”, 1984, с.275). Виконуючи функцію заперечного компонента, частка **ні** надає категоричності значенню фразеологізованої конструкції.

Рідше в українській казці зустрічається повтор, виражений прикметником, займенником, числівником. Наприклад:

Увів його в кошару – аж там самі барани, один в один (“Ох”, 1957, с. 103); *От всі голуби їдять шиенцю, а один сидить під грушею сам по собі...* (Там же, с. 104).

У казковій оповіді наявні також фразеологізовані речення, де повторюваними є особові форми дієслова, прислівники і частки. Наприклад:

Пішли, Івана Голика збудили. Той прийшов – скирти як стояли, так і стоять: полова осібно лежить, а зерно теж осібно (“Іван Голик і його брат” , 2001, с. 403); *Цар пристає: Що буде, то й буде! Хоча б я і вмер, аби без рогів. Усе витерплю* (“Син лісника”, 1972, с. 99); *Як так, то й так, – каже дід* (“Казка про липку і зажерливу бабу”, 1957, с. 297); - *Чи так, то й так, – каже вовк, - все одно ніякий біс не трапляється* (“Іван-царевич і залізний вовк”, 1990, с. 303);

- *Чому б ні? Як треба, то й треба* (“Лисове серце”, 1990, с. 40).

Парний компонент, виражений службовими словами **як – то, що – то**, виражає модальні значення внутрішньої згоди, прийняття рішення тощо. Це

своєрідні стверджувальні “відгуки” на власні думки мовця, сказані вголос або невисловлені, позначені модальним значенням повинності, невідворотності події, що накладається на загальне стверджувальне значення. Наприклад:

Десятник вважав себе дужим чоловіком і відповів:

- *Чому ні. Як боротися – то боротися* (“Десятник”, 2001, с. 304).

У фразеологізованих конструкціях переважає контактний повтор, хоч повторювані компоненти можуть вживатися і дистантно. Це можливе лише за умови поширення одного з них залежними словами. Наприклад:

- *Сину, каже, – то й пора вже тобі жениться.*

- *Якщо пора, – каже, – то й пора. Шукайте, забув...* (“Про царенка Йвана і чортову дочку”, 1990, с. 175); *Ну, – каже [чорт] до жінки, – стара, будемо ж ми самі бігти, то дамо їм гарту, а то сі нічого не зроблять.*

- *Чи бігти, – каже стара, – то й бігти. І побігли* (Там же, с.173).

Наведені ряди фразеологічних одиниць виконують стилістичні функції комунікативного плану. Формули-висловлювання казкових героїв привертають увагу як лексико-граматичні єдності з контекстуальною обумовленістю вживання і здатністю автоматично відтворюватися в мові. Вони використовуються здебільшого як узвичаєні в народі вислови й надають висловлюванню експресивності. Характерна особливість їх семантико-синтаксичної організації полягає в тому, що побудовані вони за моделлю речення, здатного піддаватися еліпсуванню, вживатися у вигляді прикладки чи штампю звертання. Наприклад:

- *Здоров був, Іване-царевичу! Чи по волі, чи по неволі?* (“Царівна-жаба”, 2001, с. 117); *От він хотів її вже встрілить, тільки лисяця і каже йому:*

- *Іване Івановичу, чи по волі, чи по неволі ти битимеш мене?*

- *Більше того, що по охоті, – відповідає він їй* (“Змій”, 1990, с. 146).

Іноді в оповіді казки повтор фразеологізованих єдностей становлять цілі синтаксичні конструкції, що різняться не змістом, а частково формою вираження думки. Фразеологізованим реченням з повтором у казковій оповіді властиві ознаки структур розмовного мовлення, зокрема такі, як: трафаретність, синтаксична й лексична зумовленість попередніх і наступних речень. Наприклад:

- *Ну, – питає, – за чим, добрий молодець, зайшов? Чи будемо битися, чи миритися?*

- *Не з тим добрий молодець ходить, щоб миритися, а з тим, щоб битися* (“Чабанець”, 1986, с. 62).

Для повтору фразеологізмів в українській мові найбільш властивим є дублювання присудка, вираженого поєднанням інфінітивних форм того самого дієслова або часових форм, наприклад:

- *Та як прикажете, як їхать, то й їхать* (“Запорожці за Дунаєм”, 1957, с. 236); *Ну, як давать, то й давать.* (“Запорожці за Дунаєм”, 1957, с. 135); *...а він як полетів, та й полетів...* (“Ох”, 1957, с. 105).

Повторюватися можуть також іменні групи зі значенням оцінки, оклику тощо, наприклад: *Усім дивам диво!* (“Молодильна вода”, 1957, с. 94).

У фразеологізованих реченнях повторюваний компонент може вживатися й у функції другорядних членів речення або слів-речень.

Наприклад:

Дід і каже на бабу:

- Ходімо і ми скотимо бабу собі.

Баба каже:

*- Нащо тобі баби? Баба у тебе є, а коли так, то скотимо собі **дитину**.*

*- Ну, ходім, скотимо. **Якщо дитину, то й дитину** (Сніжниця”, 1957, с. 363) - у ролі додатка.*

Уснорозмовна фразеологія української мови надзвичайно багата, яскраво експресивна та емоційно насичена. Це одне з невичерпних джерел мови казок, де доречне вживання й емоційна виразність доповнюється експресивною рельєфністю [Білодід, 1955, 174-175].

За словами В.А.Чабаненка, мовна експресія – це “інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність, така психологічно й соціально мотивована властивість мовного знака, яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напруження почуттів у слухача або читача” [Чабаненко, 1984, 146]. Саме нерозривний зв’язок у мовленні комунікативного, емотивного, волюнтативного, естетичного й інтенсифіковано виразного – усе це властиве народній казці.

У розвитку мовної експресії особливу роль відіграє ситуативний фактор. Конститутивною ознакою фразеологізованих конструкцій є не стільки застигла синтаксична побудова, скільки ідіоматична інтерпретація і “зв’язана” сполучуваність. Наприклад:

*- Ну, а як же ви мене будете воювать? Чи шаблями та піками будете мене колоти, чи як? У мене ніякої зброї нема; у мене тільки кулаки. Мене ваші шаблі і піки не візьмуть, позагинаються. А чи не хочете ви **на кулаки**?*

*- Ми – як ти скажеш. **Як на кулаки, так і на кулаки**, ми згодні (“Про богатиря Буха Копитовича”, 1957, с. 161).*

Отже, різноманітні за планом вираження (формально представлені як слово або словосполучення), фразеологізми беруть безпосередню участь у формуванні формальної і значеннєвої структури речень як комунікативних одиниць. Як засіб вторинної номінації вони досить активно функціонують в українській народній казці. Загальнорозмовні фразеологізми надають мовленню персонажів казки емоційності, колоритності, завдяки чому репрезентують казковий дискурс у параметрах цього жанру.

Надзвичайно поширені в українській народній казці і стилістичні фігури – фраземи, побудовані за моделлю “дієслово та залежна від нього форма іменника в орудному відмінку” (яка може вживатися як перед дієсловом, так і після нього). Така сполука слів функціонує як синтаксично неподільний компонент: *службу служити, валом валити, гоном гонити* та ін. Зокрема орудний тавтологічний зберігає в архаїзованій формі народнорозмовну манеру мовлення [Плющ, 1986, 37]. Наприклад:

*Як узявся скот **валом валити** з того яйця (“Яйце-райце”, 1957, с. 72).*

На відміну від орудного тавтологічного, повтор словоформ інших відмінків не передає інтенсивності вияву ознаки. Наприклад:

- Не їжте мене, добрі молодці, з мене толку мало, а лучче я вам велику службу сослужу (“Казка про Кашея Безсмертного, як його убили Іван-царевич і Булат-молодець”, 1957, с. 64).

Речення з тавтологією завжди є лише фрагментом мовного розгортання будь-якої теми повідомлення. Вони виступають як своєрідна оцінна рамка цілого незалежно від того, чи входить до складу групи речень, чи є частиною складного речення, є ніби формулами примирення з дійсністю.

В українській народній казці використовується ще один оригінальний прийом, за допомогою якого досягається оповідна манера давнини. Це опущення з фрази дієслів і перенесення їхньої динамічної функції на інші частини мови. У розмовній мові такі бездієслівні конструкції не тільки не втрачають своєї динамічності, переданої дієсловом, а навпаки, посилюють ефект сприйняття описування подій. Наприклад:

І дівчина виходить з хати, гарна дуже, як зірочка ясна, а вбога така, що лата на латі (“Названий батько”, 1957, с. 288).

Зазначені прийоми в уяві дитини малюють більш яскраві картини, за допомогою яких ширшає простір дитячої фантазії.

2.8. Звуковий повтор у казковому тексті

В українській народній казці широко використовується звуковий повтор. Звукопис – повторення однакових приголосних або голосних звуків застосовується як стилістичний засіб вираження семантичної зв'язності казкової оповіді. Він відіграє також важливу роль у розкритті логічного, емоційного, вольового смислів висловлюваного, і тому широко використовується у фольклорі багатьох народів [Реформатский, 1967, 6]. Якщо в поетичному тексті звукопис пов'язаний насамперед з ритмікою і виступає як мовний засіб вираження цілеспрямованої експресії ліричного героя, то в прозовому художньому тексті він (звукопис) відтворює традиції поетичного мовлення, започатковані в усній народній творчості.

Звукова організація милозвучного мовлення полягає в гармонійному звучанні мовних елементів, що сприяє ефективнішому іллокутивному впливові на слухача. До засобів милозвучності належать рифма, анафора, епіфора, звукові повтори та інші засоби [Бацевич, 2004, 341]. Разом із функцією милозвучності, яка притаманна насамперед поезії, пісенним жанрам, названі засоби виконують також інші функції. Зокрема в казковому тексті це емотивна та функція встановлення стосунків між казковими героями в діалогічному мовленні. Підкреслення інтонаційними засобами та засобами звукопису змістових аспектів спілкування впливає на емоційно-психологічну сферу колективного адресата (слухачів, читачів), зрештою, на досягнення поставленої комунікативної мети.

Термін “звукові повтори” був запропонований О.М. Бриком, який вбачав, що суть повтору в тому, що деякі групи приголосних повторюються

один чи кілька разів у тій чи іншій послідовності, з різним складом супутніх голосних [Брик, 1919, 60]. Окремо взятий звук є лише матеріальним засобом для вираження морфеми, слова, словоформи, але у повторі його в наборі з іншими звуками, наскрізним ланцюжком або двох- трьохразовим поширенням у фразях виражається низка функцій, які взаємодіють із функціями лексичного і синтаксичного повтору. Повтор приголосних звуків може передавати різні емоційні відчуття, переживання героя казки. Як зазначає Л.І.Мацько, – “з твердими звуками асоціюється щось велике, тверде, різке, неприємне, сильне, а з м’якими – м’яке, маленьке, легке, приємне, ласкаве” [Мацько, 2003, 32]. Так, наприклад, великий страх, який переживає казковий герой, передає повтор звуків **б-б-б**, **н-н-н** і **с-с-с**:

– **Б-б-б-батьошко!**

Н-н-н-нечиста с-с-сила знов приходила! (“Два брати”, 1957, с. 325);

*А він іще як заревів по-звіриному, так ті **ррр-а-а-чки** розбіглися, хто куди понав...* (“Казка про Іллю Муромця і Солов’я-розбійника”, 2001, с. 224). Нагнітання одного приголосного звука на початку слова сприяє вираженню інтенсивності вияву психічного стану особи, а неодноразове повторення звука **р** у єдності з голосним **а** викликає асоціації з ричанням звіра.

Звуковий повтор може бути контактний чи дистантний. Взаємодія контактного і дистантного повтору й створює звуковий образ казки. Конкретні засоби цієї взаємодії досить різноманітні, але в основі їх лежить два основних: повтор однакових груп приголосних і повтор різних груп приголосних, які мають контактне чи дистантне розташування. Наприклад:

От він чує, що вже йдуть війська забирать його... Один тільки увійшов, а Бова:

Трр-а-ах! – зарубав. *Іде другий. Трр-а-ах!* – зарубав (“Казка про Бову Королевича”, 1957, с. 58). У наведеній конструкції звуковий повтор виражений контактено, а стосовно один до одного – дистантно.

Поряд зі звуковим повтором приголосних звуків у казковій оповіді широко представлений звуковий повтор голосних. Наприклад:

- **Ні-і-і!** – *репетує чоловік, – вовчики-братики, помилуйте мене, не їжте* (Бідний вовк”, 1990, с. 57).

У результаті неодноразового фонетичного повтору, що бере участь в організації локального зв’язку і підтримується лексико-стилістичним оточенням, повтор високого звука **і** набуває специфічних контекстних властивостей, які обумовлені концептуальною настановою оповідача казки на передачу відчайдушного крику аж до зриву голосу. І, навпаки, повтор самих слів передає благальний відтінок. Наприклад:

Доводить до стола, а на столі м’яса багато-багато, та й каже:

- **Ма-у!.. ма-у!.. ма-у!** (“Пан Коцький”, 2001, с. 61).

Якщо в момент першої появи у тексті слухач сприймає у як звук, то потім, у результаті декодування підтекстової інформації цей повтор стає значущим, набуває контекстно-образного значення. Тобто звуковий повтор можна розглядати як додаткову реалізацію семантичного повтору, оскільки в

межах висловлювання звук функціонує не сам по собі, а на тлі змістового наповнення повторюваного звуку.

Повторюватися можуть як окремі звуки, так і кілька складів та частини слів. Наприклад, звуковий повтор складів передає емоційний стан переляку, безпорадності, надає казці реальності виявів людських почуттів та емоцій: *Ба-ба, ба-ба, батюшко! Па-па-па-параска* вп'ять (“Два брати” 1957, с. 277).

Своєрідне звучання як стилістема може мати місце і тоді, коли повторюється той самий кінець слова. Наприклад:

Пішов хлопець до того луку та як свисне: той луг тріщить, лущить, на тім місці ореться, пшениця сіється... (“Яйце-райце”, 2001, с. 128); *Носилась-носилась та й втомилась. Перетворилась знову на змію...* (Там же, с. 133).

Особливу виразність виявляє повтор однакових звуків у різних словах, які об'єднуються у звуковий ряд. Це звукова епіфора, тобто повторення кінцевих звуків. Такий повтор увиразнює рифму, яка подібна до голосіння або повчання. Наприклад:

А він думав, що вона кличе його обідати, та бере кілок та й іде обідати, а жінка й каже:

- Бери, чоловіче, ти підважуй перепічечку-чку-чку, а я візьму кочерги чечку-чку-чку, та витягнем перепічечку-чку-чку (“Про Настечку-чку-чку”, 1957, с. 495-496); *Узяв чоловік батога та й приговорює:*

- Оце тобі, Настечко-чко-чко, лемішечка-чка-чка, галушечки-чки-чки, перепічечка-чка-чка, а обідачки-чки-чки немачки-чки-чки нічого-чки-чки!.. (Там же, с. 496).

Досить поширеним у казковій оповіді є повтор звуків кореневої морфеми. Розглядаючи речення, в яких є повтор того самого кореня, О.В. Власова та І.Я.Харитоновна вважають, що змістовий зв'язок між ними в мовному потоці здійснюється різними засобами. На їхню думку, повтори пов'язані між собою спільним коренем не тільки формально, а й семантично, і зв'язки ці багатосторонні, оскільки різні частини мови “мають складну ієрархічну змістову структуру: від категоріального значення мови до індивідуального значення окремої лексеми” [Власова, Харитоновна, 1977, 58-62].

Семантична спаяність таких звукових сполук із повтором кореневої морфеми властива українській народній казці, де вони утворюють одну фразеологізовану лексему складної організації. Джерело поповнення тавтологічних повторів – народнорозмовне мовлення. Такі контактні повтори можуть становити цілі експресивні комплекси в художній тканині твору, але лексико-граматичне вираження їх може бути різним. Здебільшого вони являють собою словотвірні спільнокореневі утворення. Наприклад:

Коли це блиснула блискавка, Іван-царевич і каже... (“Царівна-жаба”, 2001, с. 114); *- А не будеш більше від мене тікати? Задзвонили дзвони* (“Як святі сметану їли”, 2001, с. 215); *Почали судді судити, яку б їй кару скласти* (“Безрука сестра”, 2001, с. 209);

- Яку ж задачу?
 - Сказав: “Піди туди – не знать куди, принеси то – не знать що”.
 - Ех, це не *служба*, а тільки *службочка*, а от там тобі *служба* буде (“Про солдата та Аптея”, 1957, с. 219).

Повтор слів одного кореня є одночасно і лексичним і звуковим вираженням інтенсивності і традиційним прийомом тавтології. Наприклад:

- Ні, до *віку вічного* твоєю буду! (“Козак Мамарига”, 1971, с. 352); Цар бачить, що нічого не вдіє – знову *загадав загадку*... (“Летючий корабель”, 1986, с. 385). Дуже важливо, щоб звучання кореневого повтору підтримувало основну тематичну лінію казки, тоді функція засобів семантичного зв’язку буде реалізована. Між лексемами, на основі яких будується кореневий повтор, наявний постійний семантичний зв’язок, хоч, на думку О.О. Реформатського, “семантичні відношення базуються на дериваційних зв’язках, але не зводяться до них” [Реформатский, 1967, 94]. Контактне розташування членів одного дериваційного ланцюжка в межах одного-двох рядків експлікують їх семантико-структурну близькість, уводячи їх у текстову тканину як виразників основної ідеї невеликого фрагменту тексту. Наприклад:

...щоб *сорок сорокових* кухлів води випив за одним духом і *сорок сорокових* кухлів вина... (Там же, с. 385).

Кореневий повтор стилістично увиразнює специфіку казкового тексту й виявляється при цьому як засіб підсилення основної думки. У ряді випадків такий повтор може виступати як провідний мотив тексту або того чи іншого його відрізка [Владова, 1978, 105].

Аналізовані приклади звукового повтору засвідчують своєрідність передачі в казці емоційних виявів змодельованих подій як складових елементів змісту тексту, семантизація яких (окремих звуків чи кореневої морфеми) спирається на лексико-семантичну зв’язність слів і цілого тексту казки.

Своєрідність казки як організованої значенневої структури полягає у використанні ієрархічно різнотипних способів організації тексту, до яких долучається і звукопис. У розгорнутих фрагментах казок поєднуються різні способи звукового повтору: алітерація, кореневий збіг звуків, різні способи звукового зближення слів, звукові повтори у звертаннях і звуконаслідувальних словах.

Висновки до II розділу

Синтаксичний повтор як стилістична фігура широко використовується в українських народних казках. Він концентрує увагу слухача (читача) на тих моментах, які, на думку оповідача, є найважливішими.

Специфіка структури тексту і його змісту полягає в інтерпретації макроструктури, адже простір оповіді є результатом взаємодії багатьох точок зору – оповідача, персонажа й адресата, який відтворює в своїй свідомості по відомлюване. Семантика, синтактика і прагматика композиційної побудови

тексту є для нього простором, який утворює сам текст. З огляду на сказане синтаксичний повтор характеризується насамперед з погляду семантичної і прагматичної функцій, якими їх наділяє автор, але також і з погляду синтактики – виконання ролі зв'язності у макроструктурі тексту.

Комплексний підхід до аналізу можливих реалізацій синтаксичного повтору дав можливість визначити його як неодноразове відтворення в тексті казки тотожних чи видозмінених синтаксем, контактної чи дистантної розташованих у складі повторюваних лінгвістичних одиниць (словосполучень, речень), семантизованих відповідно до умов казкової оповіді.

Характеристики повтору визначаються за ознаками: а) контактність/дистантність повторюваних словоформ-синтаксем (у рамках дистантного повтору можливість поширення залежить від рівня віддаленості повторюваних одиниць), б) ступінь поширення повторюваних словоформ, в) наявність/відсутність паралелізму семантико-синтаксичних відношень між повторюваними частинами складного речення.

Повтор синтаксем виконує функції, подібні до лексичного повтору-посилення, виділення ключових компонентів змісту. Однак синтаксичний повтор насамперед виконує роль зв'язності окремих частин речень і тексту в цілому.

На відміну від лексичного повтору, що уводиться в речення за правилами семантичного і синтаксичного зв'язку слів, синтаксичний повтор синтаксем, конструкцій простого і складного речень, звертань та цілих фрагментів текстів (надфразних єдностей) моделюється за правилами використання одиниць різних рівнів мови у структурі тексту. Казковий текст у художньо-мистецтві відображенні комунікативних ситуацій виявляє спільність фольклорної мови, її естетичної функції з мовою художньої літератури і водночас має жанрову своєрідність.

Для мови казок характерний контактний повтор запитання у діалозі та перепитування. Більш поширений дистантний повтор фрази, навколо якої фокусується розгортання подій, що забезпечує інформаційне просування монологічної оповіді. Специфіка такого повтору полягає в особливій актуалізації основної думки, що позначається й на інтонаційному виділенні повтореної фрази.

Синтаксичний повтор має значний стилістичний потенціал вираження експресії мовлення, особливо у випадку наростання його до три-, чотирикратності, а то й “замкнутої безкінечності” тих самих синтаксичних конструкцій.

Виразно стилістичну роль відіграє в казковому тексті синтаксичний повтор у діалогах-репліках героїв казки, зокрема односкладних означено-особових та узагальнено-особових речень, типу “*Казав не казав; Кажу не кажи; Заховав не заховав; Ходив чи не ходив*”, які експлікують невизначеність дії за її перебігом у часі або умисне применшення адресатом важливості сказаного мовцем (*Заховав не заховав, а я тебе з'їм; Ходив чи не ходив, аж ось...*). Проте домінантною для синтаксичного повтору є функція

виділення, підкреслення в тексті певної події, характеристика її інтенсивності, вираження роздумів, вагань або надмірних зусиль героя у певних вчинках.

Синтаксичний повтор у структурі казкового тексту взаємодіє з просодичними засобами мови, роль яких полягає у вираженні смислових, експресивно-емоційних, модальних характеристик речень (висловлень) та стилістичного варіювання смислу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Дослідження потенційних можливостей повтору різнорівневих лінгвальних одиниць як засобу створення семантичної зв'язності української народної казки дає можливість зробити такі висновки:

1. Мова казки, як особливий функціональний різновид розповідного художнього стилю, досить виразно відбиває процес уніфікації традицій усного загальнонародного мовлення на шляху становлення літературної норми. Зв'язність як функція семантичної категорії властива будь-якому тексту. Зокрема і в українській народній казці семантична зв'язність є базовою, основною. Реалізуючись усіма можливими засобами для створення системи внутрішньотекстових зв'язків, казковий текст виявляє певні домінанти, з-по-між яких важливу роль виконує і лексичний та синтаксичний повтор. Універсальність повтору в тексті полягає в тому, що для його реалізації використовуються одиниці різних мовних рівнів: лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного. Той чи інший елемент висловлювання, повторюючись разом із поширювачами, збагачується новим змістом, завдяки чому висловлення отримує більшу логічну вагомість. Попри замкненість композиції казки, її сюжет може доповнюватися новими епізодами, окремі епізоди можуть вилучатися; можливе контамінування декількох сюжетів. Цьому жанрові властива міграція з казки в казку позасюжетних елементів, усталених штампів, лексичних, фразеологічних і синтаксичних одиниць. Ступінь насиченості тексту казки художніми засобами великою мірою залежить від майстерності казкаря-оповідача, але ґрунтується вона на загальнонародних прийомах оповіді. Писемна функція казкової розповіді – це лише застигла мить її життя і не є чимось незмінним. Справжньої своєї багатогранності казка набуває в усному мовленні. Побутуючи в усній формі, казкова розповідь зберігає синтаксичні конструкції загальнонародного характеру й діалектні риси, хоча тяжіє до літературно-нормованих художніх текстів.

2. Аналіз конструкцій з лексичним повтором виявив його поліфункціональність. У тексті української народної казки лексичний повтор багатфункціональний і виконує:

- функцію організації структури – зв'язку частин тексту;
- емоційно-експресивну функцію;
- стилістичну як структурно-смілова фігура (троп);
- семантичну функцію – підсилення, привертання уваги до чого-небудь або до кого-небудь, виділення характерних ознак, дій тощо;
- граматичну функцію – вираження інтенсивності дії, повторюваності, багатократності тощо.

Лексичний повтор як засіб організації тексту української народної казки об'єднує її з іншими жанрами народної творчості, у яких ця функція виражається більшою мірою як анафора, епіфора, багатосполучниковість

тощо. У казці, крім композиційної ролі, повтор виконує також номінативно-експресивну роль підсилення й увиразнення, виділення певних компонентів або й усього висловлення в цілому, що споріднює казку з уснорозмовним мовленням. Повтор як граматичний засіб репрезентує категорійну семантику аспектуальності, темпоральності, інтенсивності, зумовлену семантикою дієслівного слова та модальні значення, що виражаються також частками, вигуками. Лексичний повтор, виконуючи роль логічного виділення, посилення експресії висловлювання, є характерною ознакою казкового дискурсу, що вирізняє його з-поміж інших жанрів уснорозмовного і художнього стилів.

3. Конструкції з лексичним повтором повнозначних частин мови виявляють стилістичну гнучкість і варіативність. Частота повтору слів різних частин мови залежить від їх категорійної семантики та ролі в структурно-семантичній організації висловлювання. Найбільшою частотністю характеризується дієслівний та іменниковий повтори. Аналіз конструкцій з лексичним повтором виявив неоднорідність ступеня його експресивності залежно від позиції, яку займає мовна одиниця. У рамках дистантного повтору можливість елімінації залежить від ступеня віддаленості повторюваних одиниць та уведення його у функції підхоплення, обрамлення тощо. Загалом в українській народній казці переважає двократний повтор, хоч велика кількість повторюваних одиниць виражена й трикратним повтором. Повтор лексем реалізує своє мовне значення і через словорчі засоби, значну роль відіграє також повтор інтер'єктивів, як самостійно виражених, так і в складі синтаксичного повтору. Лексичний повтор в українських народних казках не може розглядатися як дублювання елементів текстової структури. Відношення між компонентами лексичного повтору виникають як результат взаємодії тотожних і видозмінених, постійних і змінних компонентів їх семантичної структури, актуалізованих контекстним оточенням. Ці відношення визначають особливості синонімічного, тотожного та антонімічного лексичного повтору.

4. Кожний конкретний повтор у тексті казки є закономірним явищем, зумовленим комунікативно-прагматичним характером оповіді, естетичною функцією, настановою на художнє відтворення дійсності. Жанрово-стильові особливості української народної казки найбільш виразно виявляються в синтаксисі, адже відбір синтаксичних засобів підпорядкований цілям і завданням комунікації, а зв'язність тексту є основною, базовою й реалізується за допомогою як лексичного, так і синтаксичного повтору. Синтаксичний повтор виявляється у різнорідних конструкціях – словосполучень, речень або їх частин і навіть надфразних єдностей. У межах простого речення синтаксичний повтор функціонує переважно як контактний повтор предикатної або об'єктної синтаксем, що служить засобом виділення рематичного компонента у висловленні. Способом нанизування синтаксичного повтору в цілісній текстовій єдності (ампліфікації) досягається особлива ритміка казкової оповіді. Досить часто на фазі повтору синтаксеми або цілої фрази

фіксується незавершеність думки як засобу стилістичної фігури – замовчування. У казковій оповіді наявний як ланцюговий суміжний синтаксичний повтор конструкцій, так і дистантний. Повторюються прості речення, компоненти складнопідрядного речення (головні чи підрядні частини), а також складносурядні й безсполучникові складні речення. За допомогою концентрованого дистантного повтору (речення, його частин) виражається семантика безперервності, розподілу зображуваних подій за фазами, що є засобом текстової зв'язності. Якщо контактний повтор властивий структурі нескладної синтаксичної одиниці (словоформа, член речення, словосполучення) і загалом забезпечує інформативне просування оповіді, виражаючи одночасно експресивні смисли, то дистантний повтор – компонент надфразної єдності – виступає як синтагматична фігура з функцією додаткового упорядкування тексту й виявляє своєрідний стилістичний потенціал відповідно до авторського осмислення зображуваних ситуацій. Своєрідність дистантного повтору в організації тексту полягає в тому, що, накладаючись на складне переплетіння мовних форм, він об'єднує тематично окремі його відрізки, розташовані одні від одних на значній відстані, семантично і граматично пов'язуючи їх в один текстовий фрагмент. Такий синтаксичний повтор створює стилістичний ефект кільця-спіралі з провідним лейтмотивом. У казці одним з основних варіантів такого кільця є точний або варійований повтор того самого рядка. Завдяки синтаксичній гнучкості видозмінюється і повтор як засіб експресивно-змістової акцентуації, що вводиться в діалогічний контекст з метою індивідуалізації персонажа. Діалогічна сфера реципієнта, на відміну від суб'єктивної сфери мовця, відображає реакцію на висловлене. Відповідно інтер'єктивний повтор у діалозі виконує насамперед функцію сигналізатора діалогічності, на яку нашаровується функція ситуативно зумовлених комунікем з різними емоційно-експресивними відтінками.

5. Важливу роль у казковому тексті виконує повтор компонента з апелятивною функцією – звертання. Специфічною властивістю звертань є їх комунікативна поліфункціональність, що зумовлюється конкретно комунікативною ситуацією. У результаті акту звертання комунікативний намір мовця може викликати позитивну або негативну зворотну реакцію в репліці адресата. Звертання стимулює адресата до участі у мовленнєвій взаємодії, особливо за умови його повтору. Звертання-повтор реалізує особистісне ставлення мовця до адресата. Найбільш типовий у казкових діалогах-репліках повтор звертань – імен людей та “імен” тварин, уведених із позитивним прагматичним потенціалом. Меншою мірою експлікується позиція незгоди, невдоволення з боку адресата.

6. Конструкції з повтором маніфестують особливості експресивного синтаксису, які реалізуються у тісній взаємодії з іншими засобами, зокрема лексичного і звукового повтору. Звуковий повтор може реалізуватися як експресивний або апелятивний засіб. Експресивний характеризує самого мовця (самовираження “Я” – суб'єкта), апелятивний засіб викликає у слухача (“Ти” –

адресата) ті або інші емоції. Звукова стилістика тексту визначає сприйняття мовлення відповідно до ритму й гармонії української казки, з властивою їй паузацією та загальним інтонаційним оформленням. На дослідженому матеріалі звукового повтору простежується певна закономірність в зоні взаємодії його з лексичним і синтаксичним повтором. Якщо мовленнєві відрізки вигуків характеру з експресивною функцією репрезентують емоції, залежно від ситуації, в якій змальовується герой казки, то так звані нечленовані речення (вигуки й кваліфіковані як фразеологізовані речення) відображають традиційні форми функціонування в усній народній творчості. До казкового повтору належить і та особливість, що саме на ньому може обриватися фраза в потоці мовлення. Цей тип паузи специфічний: вона не просто слухова (не фізіологічна або дихальна), а логічна, яка спрямовує адресата до осмислення почутого, до роздуму. На письмі така пауза позначається трьома крапками. Повтор суміжний, дистантний та особливо кільцевий набирає смислової значущості як засіб семантичного зв'язку початку й кінця, передаючи лінійну форму оповіді у сприйнятті адресатом і по вертикалі. Функціональний аналіз конструкцій із синтаксичним повтором виявив, що цей засіб виконує ряд структурно-інформаційних і семантико-стилістичних функцій у казковому тексті. Ступінь насиченості тексту казки художніми засобами великою мірою залежить від майстерності казкаря-оповідача, але ґрунтується вона на загальнонародних прийомах оповіді. Писемна функція казкової розповіді – це лише застигла мить її життя і не є чимось незмінним. Справжньої своєї багатогранності казка набуває в усному мовленні. Побутуючи в усній формі, казкова розповідь зберігає синтаксичні конструкції загальнорозмовного характеру й діалектні риси, хоча тяжіє до літературно-розмовних художніх текстів. Функції синтаксичного повтору доповнює інтонація, оскільки вона виражає і структурну кількість висловлення (речення), і комунікативний тип казки, що поєднує ознаки розмовного стилю фольклору з книжним стилем художньої літератури. В українських казках дійсність реалізується в традиціях українського народу, його звичаїв і культури. Вербальні компоненти мови, що виступають основними носіями смислів, у казці органічно доповнюються художньо-образними засобами і структурно-семантичними фігурами, до яких залучаються прийоми лексико-синтаксичного і синтаксичного повтору (анафора, епіфора, симплока, рондо). Саме ці тропи, як фігури мовлення, що за своєю когнітивною природою семіотично ірраціональні, забезпечують у казковому тексті реальну інтерпретацію адресатом (реципієнтом) духовних цінностей народу.

Список використаної літератури

1. *Авилова Н.И.* Вид и семантика глагольного слова. – М.: Наука, 1976. – 129 с.
2. *Авксентьев Л.Г.* Сучасна українська мова. Фразеологія. – 2-е видання. – Х.: Вища школа, 1988. – 137 с.
3. *Агамджанова В.И.* Актуализирующий контекст лексического значения в свете теории функционально-семантического поля (категории) // Вопросы английских контекстов. – Л., 1990. Вып. 3. – С. 3-13.
4. *Адмони В.Г.* Грамматика и текст // Вопросы языкознания. Изд-во “Наука”. – 1985. № 1. – С. 63-68.
5. *Адмони В.Г.* Основы теории грамматики. – М. – Л., 1964. – 105 с.
6. *Адмони В.Г.* Синтагматическое напряжение в стихе и прозе // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. – М.: Просвещение, 1969. – С. 24-25.
7. *Акимова Г.Н.* Новые явления в синтаксическом строе современного русского языка. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. – 128 с.
8. *Аксаков К.С.* О русских глаголах. – М.: Наука, 1955. – 116 с.
9. *Аладьина А.А.* Лексический повтор с синтаксическим распространением в современном русском языке.: Автореф. дис.... канд. филол.наук. – Л., 1985. – 22 с.
10. *Алефіренко М.Ф.* Відфраземне словотворення // Мовознавство. – 1986. – № 6. – С. 3-13.
11. *Алефіренко М.Ф.* Проблеми фразеологічного рівня мови // Мовознавство. – 1984. – № 5. – С. 42-43.
12. *Алефіренко М.Ф.* Теоретичні питання фразеології. – Х.: Вища школа, 1987.
13. *Андреев Н.Д.* Статистико-комбинаторные методы в теоретическом и прикладном языковедении. Ленинград: Наука, 1967. – 211 с.
14. *Анисимова Е.Е.* Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных текстов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 71-78.
15. *Анисимова П.А.* О способах глагольного действия // Русский язык в школе. – 1974. – № 2. – С. 11-17.
16. Античные теории языка и стиля. – М. – Л.: Соцэкгиз, 1936.
17. *Апресян Ю.Д.* Избранные труды. Т. 1. – М.: Наука, 1995. – 307 с.
18. *Апресян Ю.Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 366 с.
19. *Апресян Ю.Д.* Синтаксис и семантика в синтаксическом описании // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. – М., 1969. – С. 301-306.
20. *Апресян Ю.Д.* Экстримальное исследование семантики русского глагола. – М.: Наука, 1967. – 228 с.
21. *Аристотель.* Об истолковании: Категории // Соч.: В 4-х Т. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2. – 688 с.

22. *Арнаутов М.* Психология литературного творчества. – М.: Прогресс, 1970. – 654с.
23. *Арнольд И.В., Андреева Г.В.* Лексическое варьирование в контексте контраста //Значение и его варьирование в тексте: Сб. научн. тр. – Волгоград: ВГПИ, 1987. – С. 3-11.
24. *Арнольд И.В.* Интерпретация художественного текста в языковом вузе: Сборник научных трудов. – Л.: Наука, 1981. – 422 с.
25. *Арнольд И.В.* Стилистика современного английского языка: Стилистика декодирования. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
26. *Арнольд И.В.* Текст как объект комплексного анализа в вузе. Сб. стат. Ленингр. гос.пед.ин-т им. А.И.Герцена /Ред. кол. И.В.Арнольд (отв. ред. Тарасова В.К.) – Л: ЛГПИ, 1984. – 160 с.
27. *Арутюнова Н.Д.* К проблеме связности прозаического текста //Памяти Виктора Владимировича Виноградова. –М.: МГУ, 1971. – С. 22-30.
28. *Арутюнова Н.Д.* К проблеме функциональных типов лексического значения //Аспекты семантических исследований. – М.: Просвещение, 1980. – 422 с.
29. *Арутюнова Н.Д.* Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
30. *Арутюнова Н.Д.* Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 986 с.
31. *Архангельский В.Л.* Устойчивые фразы в современном русском языке: Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. – Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 1964. – 315 с.
32. *Астафьева И.М.* Виды синтаксических повторов, их природа и стилистическое использование (на мат. англ. языка). Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1964. – 20 с.
33. *Афанасьева Р.П.* Семантико-грамматические классы русского глагола. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Воронеж, 1978. – 23 с.
34. *Ахманова О.С.* Очерки по общей и русской лексикологии. – М.: Наука, 1967. – 215 с.
35. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. М.: Советская энциклопедия, 1969. – С. 607.
36. *Ахматова Р.М., Немер В.И.* Повтор как средство скрепления реплик и решения различных авторских задач в драматургии М.Горького. – //Научная межвузовская республиканская конференция, посвященная 100-летию со дня рождения М.Горького. Тезисы докладов. – К., 1968. – 323 с.
37. *Бабкин А.М.* Лексико-грамматическая разработка русской фразеологии. – М. – Л.: Наука, 1964. – 124 с.
38. *Бабкин А.М.* Русская фразеология, ее развитие, источники и лексикографическая разработка. – Л., Изд-во ЛГУ, 1968. – 368 с.
39. *Балашов Л.В.* Строение лексико-семантической группы глаголов существования (О живом): К вопросу о влиянии социальных факторов на ее структуру // Язык и общество. – Саратов, 1982. – С. 58-64.

40. *Балашов Э.В.* Глаголы молчания: Миниатюры. – М.: Наука, 1984.– 88с.
41. *Балли Ш.* Французская стилистика. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
42. *Балясная Л.Ю.* Роль лексического повтора в организации предложения и текста (на материале кубинской публицистики). Автореф. дис... канд. филол. наук... - К., 1990. – 23 с.
43. *Баранник Д.Х.* Особливості використання фразеологізмів в усному монологічному мовленні. – К.: Дніпро, 1969. – 352 с.
44. *Баранник Д.Х.* Усний монолог (Загальні особливості мовної структури). – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1969. – 143 с.
45. *Баталова Т.М.* Некоторые семантические аспекты связности текста //Гальперин И.Р. Лексические и стилистические проблемы функционирования слова и словосочетания . Сб. научн. трудов. – М.: Наука, 1977. – С. 13-28.
46. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. Підручник. – К.: Вид. центр “Академія”, 2004. – 342 с.
47. *Бацевич Ф.С.* Функціональна типологія прихованих семантичних категорій дієслів дії //Мовознавство, 1990. – № 5. – С. 24-29.
48. *Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М.* Граматика української мови. Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – 335 с.
49. *Белунова Н.И.* Бессоюзные сложные и соположенные самостоятельные предложения с лексико-синтаксическим повтором в текстовом аспекте. Автореф. дис... канд... филол. наук. – Л., 1987. – 16 с.
50. *Белунова Н.И.* Интегрирующая функция лексико-синтаксических повторов в текстах публицистического стиля //Текстовые реализации и тексто-образующие функции синтаксических единиц: Межвуз. сб. научн. тр. – Л., 1988. – С. 70-86.
51. *Белявская Е.Г.* Актуализация лексического значения: формирование коммуникативных вариантов слова в тексте// Коммуникативные единицы языка. – Вып. 252. – М., 1985. – С. 80-95.
52. *Бережан С.Г.* Взаимосвязь между лексическим и грамматическим значением в составе слова (на основе словарного толкования глаголов) // Исследование по семантике. – Уфа, 1983. – С. 31-30.
53. *Білодід І.К.* Роль усної літературної мови в мовній практиці соціалістичного суспільства //Закономірності розвитку українського усного літературного мовлення. – К.: Наук. думка, 1955. – 324 с.
54. *Білодід І.К.* Синтаксис текста /Под. ред. Золотовой. – М.: Просвещение, 1979. – 367 с.
55. *Білоноженко В.М., Гнатюк І.С.* Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К.: Наук. думка, 1989. – 338 с.
56. *Богданов В.В.* Семантико-синтаксическая организация предложения. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1977. – 204 с.

57. *Богданов В.В.* Текст и текстовое общение: Учебное пособие. – Л.: Изд-во СПб, 1993. – 68 с.
58. *Бондар О.І.* Часова структура української народної казки // Мова і стиль українського фольклору. – К.: Наук. думка, 1996. – 168 с.
59. *Бондарко А.В. Буланін А.П.* Русский глагол. – М.: Просвещение, 1967. – 239 с.
60. *Бондарко А.В.* Вид и время русского глагола. – Л.: Наука, 1971. – 175 с.
61. *Бондарко А.В.* Семантико-синтаксические глаголы действия. – М.: Просвещение, 1973. – 72 с.
62. *Бондарко А.В.* Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. – Л., 1987. – 418 с.
63. *Бондарко А.В.* Функциональная грамматика. – Л.: Наука, 1984. – 133 с.
64. *Борковский В.И.* Синтаксис сказок. – М.: Просвещение, 1981.
65. *Брагина А.А.* Синонимы в литературном языке. – М.: Наука, 1986. – 125 с.
66. *Брик О.М.* Звуковые повторы (анализ звуковой структуры стиха). – Поэтика. Сборник по теории поэтического языка. – Пг., 1919. – 582 с.
67. *Брицина О.Ю.* Українська народна соціально-побутова казка (специфіка та функціонування). – К.: Наук. думка, 1989. – 152 с.
68. *Булаховський Л.А.* Вибрані твори в 5-ти томах / Ред. кол.: І.К. Білодід та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 2.
69. *Буслаев Ф.И.* О преподавании отечественного языка. Изд. 2-е. – М.: Наука, 1967. – 472 с.
70. *Вавринюк Т.І.* Конструкції з прямою мовою в структурі української народної казки. Автореф. дис... канд. філол. наук... – Дніпропетровськ, 1997. – 16 с.
71. *Валгина Н.С.* Синтаксис современного русского языка. – М.: Высшая шк., 1991. – 432 с.
72. *Валгина Н.С.* Эффективность письменного сообщения и знаки препинания // Филологические науки, 1981. – № 4. – С. 42-47.
73. *Вандриес Ж.* Язык. (Лингвистическое введение в историю). – М.: Гос. соц. эконом. изд-во, 1937. – 410 с.
74. *Ванников Ю.В.* Явление парцеляции в современном русском языке. Автор. дис. ...канд. филол. наук. – М., 1965. – 39 с.
75. *Василенко В.А.* Функціонування синонімів і антонімів у поезіях Ігоря Муратова. Автореф. дис... канд. філол. наук. Харків. – 2000. – 17 с.
76. *Васильев Л.М.* Семантика русского глагола: / Учебн. Пособие для факультета повышения квалификации/ - М.: Высшая шк., 1981. – 184 с.
77. *Васильев Л.М.* Семантические классы глаголов чувства, мысли, речи // Очерки о семантике русского глагола. – Уфа: Изд-во Башкирского университета, 1981. – 182 с.

78. *Васильев Л.М.* Современная лингвистическая семантика. – М.: Наука, 1990. – 163 с.
79. *Васильев Л.М.* Типы семантических полей по их структуре и способам репрезентации //Слово в системе и тексте. – Новосибирск, 1988.– С. 38-46.
80. *Ведерникова Н.М.* Русская народная сказка. – М.: Наука, 1975. – 135 с.
81. *Верхаген А.* Контекст, значение и интерпретация в практическом подходе к лингвистике //Дискурсивный анализ и его оценка: Функциональные подходы. – М.: Высш. шк. 1997. – 485 с.
82. *Веселовский А.Н.* Историческая поэтика. – М.: Наука, 1989. – 326с.
83. *Виноградов А.А.* К вопросу о дифференциации явлений парцеляции //Вопросы языкознания, 1981. – № 3. – С. 98-109.
84. *Виноградов А.А.* Структура и функции присоединительных конструкций в современном русском литературном языке. Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1984. – 16 с.
85. *Виноградов В.В.* Насущные задачи советского литературоведения. – М.: Просвещение, 1951. – С. 515.
86. *Виноградов В.В.* Об основных типах фразеологических единиц в русском языке /Избр. труды: Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 140-161.
87. *Виноградов В.В.* Основные типы лексических значений слова //Вопросы языкознания. – 1953. – № 5. – С. 3-29.
88. *Виноградов В.В.* Проблемы русской стилистики. – М: Высш. школа, 1981. – 319 с.
89. *Виноградов В.В.* Русский язык.: Грамматические учения о слове: Учебное пособие. – М.: Высшая шк., 1972. – 614 с.
90. *Висоцький А.В.* Лексико-семантичні варіанти прикметників на позначення температурних ознак і властивостей /Проблеми граматики і лексикології української мови. Збірник наукових праць. НПУ ім. М.П. Драгоманова. /Відп. ред. М.Я.Плющ. – К.: НПУ, 2001. – С. 44-52.
91. *Вихованець І.Р.* Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
92. *Вихованець І.Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
93. *Владова Е.В.* Однокоренные разноструктурные синонимы как средство связи между компонентами //Лингвистика текста и обучения иностранным языкам. – К.: Высшая шк., 1978. – С. 102-109.
94. *Владова О.В., Харитонова І.Я.* Роль “латентної граматики” у вираженні зв’язку між реченнями з кореневими повторами (на мат. нім. мови) //Мовознавство. – 1977. – № 2. – С. 58-62.
95. *Волков Р.* Сказка. Разыскания по сюжетосложению народной сказки. – Одесса: Держлітвидав, 1924. – 355 с.

96. *Выготский Л.С.* Мышление и речь //Собрание сочинений. Т. 1-2. – М.: Высш. школа, 1982. – 724 с.
97. *Гавранек Б.* О функциональном расслоении литературного языка //Пражский лингвистический кружок. Сб. статей. – М.: Прогресс, 1967. – С. 432-443.
98. *Гайсина Р.М.* Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1981. – 195с.
99. *Гайсина Р.М.* Синтаксическая характеристика глаголов отношения //Синтаксис и интонация. –Уфа: Изд-во Башкирского ун-та, 1976. – С. 27-34.
100. *Гак Г.В.* Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1973. – с. 349-372.
101. *Гак Г.В.* К эволюции способов речевой номинации //Вопросы языкознания. – 1985. – № 14. – с. 28-42.
102. *Гак В.Г.* О семантической организации повествовательного текста //Лингвистика текста. Научн. тр. МГПИ им. М.Тореза. – Вып. 103. – М., 1976. – С. 5-9.
103. *Гак В.Г.* Повторная номинация на уровне предложения. /Синтаксис текста /Под ред Г.А.Золотовой. – М.: Наука, 1979. – С. 91-102.
104. *Гак В.Г.* Фразеологические единицы в свете асимметрии языкового знака //Вопросы фразеологии, УП. /Труды Самарканского ГУ, Нов. сер.вып. 277. – Самарканд, 1976. – С. 5-12.
105. *Галкина-Федорук Е.М.* Об экспрессивности и эмоциональности в языке //Сб. статей по языкознанию. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1958. – С. 103-124.
106. *Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистического исследования – М.: Наука, 1981. – 139 с.
107. *Герасимова И.М.* Формулы в русской волшебной сказке (К проблемам стереотипности и вариативности традиционной культуры) //Сов. этнография. – 1978. – № 5. – С. 18-28.
108. *Говердовский В.И.* Диалектика коннотации и денотации: Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике //Вопросы языкознания. – 1985. – № 2.
109. *Говердовский В.И.* Опыт функционально-типологического описания коннотации. Автореф. дис.... канд. филол. наук. – М., 1977. – 18 с.
110. *Голосова Т.М.* Категориальная доминанта времени (на мат. укр. и рус. языков). – К.: Просвіта, 1997. – 144 с.
111. *Голянич М.И.* Словообразовательное поле корней со значением говорения в современном украинском языке. Автореф. дис... канд. филол. наук. – К., 1979. – 22 с.
112. Грамматика современного русского языка. – М.: Наука, 1970. – 767 с.

113. Грамматика русского языка: В 2-х т. – М.: Изд-во АН СССР, 1951-1954. – Т. 1 – 720с.; Т. 2, ч. 1 – 703 с.; Т. 2, ч. 2 – 444 с.
114. *Греймас А.Ж.* Русская народная сказка. Функциональный анализ. – М.: Наука, 1965. – 298 с.
115. *Грищенко А.П.* Прикметник. Дієслово /Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища шк. – Вид. 2-е, 1997. – 493 с.
116. *Гуменюк І.М.* Інтер'єктиви-сигналізатори діалогічності модусу висловлення //Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. Випуск УШ. – Івано-Франківськ: “Плай”, 2003. – С. 163 – 167.
117. *Даль В.И.* Напутное слово //Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: ГИС, 1956. – Т. 1 А – 3. – С. ХХІУ.
118. *Дикарева С.С.* Анафорический эллипсис в аспекте семантико-синтаксического анализа текста. Автореф. дис... канд.филол. наук... – К., 1982. – 17 с.
119. *Добжинская Т.* Метафора в сказке /Теория метафоры. – М.: Просвещение, 1990. – 173 с.
120. *Долгова О.В.* Синтаксис как наука о построении речи. – М.: Высшая шк., 1980. – 191 с.
121. *Долинин К.А.* Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1985. – 287 с.
122. *Долинин К.А.* Стилистика французского языка. Учебн. пос. – Л.: Просвещение, 1978. – 343 с.
123. *Домашнев А.И.* Интерпретация художественного текста. – М.: Просвещение, 1983. – 208 с.
124. *Дудик П.С.* Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Просте речення: еквіваленти речення. – К.: Наук. думка, 1973.– 288 с.
125. *Дунаєвська Л.Ф.* Українські народні казки.– К.: Вища шк., 1987. –127 с.
126. *Еремина В.И.* Повтор как основа построения лирической песни. //Исследования по поэтике и стилистике. – Л.: Наука, 1972. – С. 37-65.
127. *Єрмоленко С.Я.* Фольклор і літературна мова / АН УРСР Ін-т мовозн-ва ім. О.О.Потебні. – К.: Наук. думка, 1987. – 245 с.
128. *Єрмоленко С.Я.* Синтаксис і стилістична семантика. – К.: Наук. думка, 1982. – 210 с.
129. *Жайворонок В.В.* Етнолінгвістика в колі суміжних наук //Мовознавство. – К., 2004. – № 5 – 6. – С. 23-35.
130. *Жайворонок В.В.* Мова і духовний розвиток народу. // Мовознавство. – 1991. – № 3. – С. 22-30.
131. *Жайворонок В.В.* Символіка імені в контексті етнокультури //Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Філологія, педагогіка, психологія. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 106-115.
132. *Жайворонок В.В.* Складноприєднувальні конструкції в усному мовленні. // Українська мова та література в школі, 1969. – № 2. – С. 13-17.

133. *Жайворонок В.В.* Сложноподчинительные конструкции в украинской устной и письменной литературной речи. Автореф. дис... канд. филол. наук... – К., 1970. – 25 с.
134. *Жайворонок В.В.* Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень //Мовознавство. – К., 2001. – № 5. – С. 48-64.
135. *Ефимов А.И.* Стилистика художественной речи. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1957. – 448 с.
136. *Загнітко А.П.* Морфологічні категорії в системі предикатності і предикативності речення. – К.: НМК ВО 1990. – 68 с.
137. *Зайцева Т.В.* Стилiстичне і граматичне значення пропуску та повторення присудків у поезіях Т.Шевченка //Мовознавство. – 1947. – № 4-5. – С. 34-45.
138. *Звегинцев В. А.* Семасиология. – М.: Просвещение, 1967. – 168 с.
139. *Звегинцев В.А.* Теоретическая и прикладная лингвистика. – М.: Просвещение, 1968. – 248 с.
140. *Зимняя И.А.* Функциональная психологическая схема формирования мысли посредством языка //Исследования речевого мышления в психолінгвістике. – М.: Просвещение, 1985. – 384 с.
141. *Змиевская Н.А.* Лингвистические особенности дистантного повтора и его роль в организации текста (на материале английской и американской прозы). Автореф. дис... канд. филол. наук... – М., 1978. – 24 с.
142. *Золотова Г.А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: Наука, 1982. – 340 с.
143. *Золотова Г.А., Онищенко Н.К., Сидорова М.Ю.* Коммуникативная грамматика русского языка /Под ред. Г.А.Золотовой. – М.: Изд-во Моск. ун-та, Ин-т рус. яз. РАИ, 1998. – 528 с.
144. *Золотова Г.А.* Очерк функционального системного русского языка. – М.: Наука, 1973. – 351 с.
145. *Золотова Г.А.* Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. – М.: Наука, 1988. – 440 с.
146. *Иванчикова Е.А.* Лексический повтор как экспрессивный прием синтаксического распространения //Мысли о современном русском языке. Сб. стат. /Под ред. акад. В.В.Виноградова. – М.: Просвещение, 1969. – С. 126-140.
147. *Ільов С.П.* Архітектоніка роману “Петербурґ” Андрія Белого //Поетика (Відпов. ред. В.С.Брюховецький. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 76-87
148. *Каранська М.У.* Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – 399 с.
149. *Касевич В.Б.* Семантика. Синтаксис. Морфология. /ЛГУ им.А.А. Жданова. Восточный фак. – М.: Наука, 1988. – 307 с.
150. Категория субъекта и объекта в языках различных типов. – Л.: Наука, 1982. – 212 с.

151. *Кацнельсон С.Д.* Содержание слова, значение и обозначение. – М.: Наука, 1965. – 268 с.

152. *Кедрова Г.В.* Лексический повтор как средство связи предложений синтаксического целого в романе М.Горького “Жизнь Клима Самгина”. – /Тезисы докладов межвузовского симпозиума составителя “Словаря М.Горького”. – К.: Наука, 1966. – 426 с.

153. *Кильдибекова Т.А.* Глаголы действия в современном русском языке: Опыт функционально-семантического анализа. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1985. – 192 с.

154. *Киприянов В.Ф.* Нечленимые предложения в современном русском языке // Русский язык в школе. – 1961. – № 5. – С. 60-63.

155. *Киселева Л.Ф.* О стилевой доминанте // Теория литературных стилей: Современные аспекты изучения. М.: Наука, 1982. – 218 с.

156. *Клименко О.К.* Смысловые и стилистические значения синонимичных повторов та близькозначних слів і виразів у поезії Т.Шевченка //Збірник праць 12 наукової Шевченківської конференції. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 178-189.

157. *Ковалик І.І., Мацько Л.І, Плющ М.Я.* Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К.: Наук. думка, 1984. – 215 с.

158. *Коваль А.П.* Крилаті вислови в українській літературній мові. – К.: Наука, 1975. – 253 с.

159. *Коваль А.П.* Крилате слово. – К.: Рад. школа, 1983. – 352 с.

160. *Ковтунова И.И.* Вопросы структуры текста в трудах В.В.Виноградова //Текст как целое и компоненты текста. Виноградовские чтения, XI. – М.: Наука, 1982. – С. 3-7.

161. *Ковтунова И.И.* Поэтический синтаксис /АН СССР Ин-т русс. яз. (Отв. ред. Н.Ю.Шведова) . – М.: Наука, 1986. – 206 с.

162. *Кодухов В.И.* Общее языкознание.– М.: Высшая шк., 1974.– 303 с.

163. *Кожевникова Квета.* Об аспектах связности в тексте как целом. /Синтаксис текста (под. Ред. Г.А.Золотовой). – М.: Наука, 1979. – С. 49-67.

164. *Кожевникова Н.А.* Об одном приеме звуковой организации стиха. /Проблемы структурной лингвистики 1980. – М.: Наука, 1982. – 301 с.

165. *Кожевникова Н.А.* О типах повтора в прозе А. Белого// Лексические единицы и организация структуры литературного текста (Сборник научных трудов). – Калинин, 1983. – 182 с.

166. *Козловская Б.В.* Категория определенности существительного и ее роль в организации текста //Системно-семантические отношения лексических и синтаксических единиц. (Ред. коллегия З.Б.Саттарова). – Ташкент. Изд-во Ташкентского ун-та, 1982. – 96 с.

167. *Комиссаров В.Н.* Проблемы определения антонима (О соотношении логического и языкового в семасиологии). //Вопросы языкознания, 1957. – № 2. – С. 45-58.

168. *Кочерган М.П.* Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова. – Львів: Вид-во при Львів. держ. ун-ті видавничого

об'єднання "Вища школа", 1980. – 184 с.

169. *Краснянский В.В.* Повторяющиеся образные сочетания в художественной речи (эпитет И.А.Бунина) //Проблемы структурной лингвистики 1981. – М.: Наука, 1982. – С. 244-256.

170. *Кузнецова Э.В.* Глагол и имя: их противоположность и единство //Номинативные единицы языка и их функционирование. – Кемерово, 1987.

171. *Кукушкина Е.Ю.* О некоторых типах взаимодействия лексического и синтаксического повтора в лирике А.Блока //Проблемы структурной лингвистики 1980. – М.: Наука, 1982. – 232-241.

172. *Кукушкина Е.О.* Синтаксические повторы в лирике А.Блока //Проблемы структурной лингвистики 1981. – М.: Наука, 1983. – С. 223-224.

173. *Курьянова Л.А.* О тематической и композиционной функции лексического повтора в сверхфразовых единствах (на материале старофранцузских эпических поэм) //Лингвистические средства текстообразования: Межвуз. сб. – Барнаул, 1985. – С. 137-144.

174. *Кухаренко В.А.* Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 192с.

175. *Лекант П.А.* Синтаксис простого предложения в современном русском языке. – М.: Высшая шк., 1974. – 287 с.

176. Лексическая синонимия //Сб. стат. [Отв. ред. чл. кор. АН СССР С. Г.Бурхударов]. – М.: Наука, 1967. – 179 с.

177. *Леоненко М.А.* Сопоставительные предлоги и их роль в синтаксисе текста //Синтаксис текста. /АН СССР. Ин-т русского языка (Отв. ред. Г.В.Золотова). – М.: Наука, 1979. – С. 197-203.

178. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Наука, 1977. – 321 с.

179. Лингвистический энциклопедический словарь. /Главн. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

180. *Литвиненко А.С.* Порядок слов в переводе на русский язык //Учен . зап. Моск. пед. ин-та иностр. яз. – М.: Изд-во Моск. пед. ин-та, 1953. – Т. 6. – С. 277-301.

181. *Лінтур П.* Закарпатські казки Андрія Калини. – Ужгород: Закарпат. обл. вид., 1968. – 238 с.

182. Літературознавчий словник-довідник. – К. Академія, 1997.– 752 с.

183. *Личук М.І.* Ступені фразеологізації речень. Дис... ..канд. філол. наук... – Чернівці. 2001. – 171 с.

184. *Ломоносов М.В.* Краткое руководство к красноречию, книга первая, содержащая риторику. Сочинения Ломоносова. – Спб, 1850, Т. 3. – 719 с.

185. *Ломоносов М.В.* Российская грамматика //Полное собрание сочинений. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1952, Т. 7. – 996 с.

186. *Лопашов Ю.А.* Местоименные повторы дополнения в балканских языках. – Л.: Наука. Ленингр отд-ние, 1978. – 127 С.

187. *Лотман Ю.М.* Структура художественного текста. Семантические исследования по теории искусства. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
188. *Лукин В.А.* Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. Учебник. – М.: Изд-во “Ось-89”, 1999. – 192 с.
189. *Мацько Л.І.* Інтер’єктиви в українській мові: Навчальний посібник . – К.: КДПІ, 1981. – 129 с.
190. *Мацько Л.І. та ін.* Стилїстика української мови: Підручник /Л.І. Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько. За ред. Л.І.Мацько.– К.: Вища шк., 2003.– 462с.
191. *Медведев Ф.П.* Скарби української фразеології //Мовознавство. – 1994. – № 9. – С. 12-16.
192. *Медведев Ф.П.* Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. – Харків: Вища шк., 1982. – 231 с.
193. *Мединська Н.М.* Структура семантичного поля дієслів багатократно-дистрибутивної і розподільної дії. Автореф. дис... ..канд. філол. наук. – К., 2000. – 15 с.
194. *Мелетинский Е. М., Неклюдов С. Ю, Новик Е. С., Сегал Д. М.* К построению модели волшебной сказки// Тезисы докладов в Третьей летней школе по вторичным моделирующим системам. – Тарту, 1968. – С. 165-177.
195. *Мелетинский Е.М.* О структурно-морфологическом анализе сказки //Тезисы докладов на Второй летней школе по вторичным моделирующим системам. – Тарту, 1966. – 216 с.
196. *Мелетинский Е.М.* Структурно-типологические изучение сказки /В.Я.Пропп. Морфология сказки. – М.: Просвещение, 1969. – С. 134-166.
197. *Миклошичъ Фр.* Изобразительные средства славянского эпоса. – М., 1895. – 295 с.
198. *Минар А.Я.* Повторная номинация темпоральных идентификаторов как средство организации текста. На материале текстов научных и художественных стилей. – Куйбышев, 1988. – С. 45-51.
199. Мова і духовність нації: монографія //Відп. ред. Т.І.Панько. – К., 1992. – 200 с.
200. *Мойсієнко А.К.* Повтор як динамізуюча одиниця // Українська мова та література в школі. – К., 1991. – № 2. – С. 57 – 61.
201. *Мокієнко В.М.* Лексичне і фразеологічне значення // Мовознавство. – 1988. – № 4. – С.10-24.
202. *Молотаева Н.В.* Роль семантического повтора в передаче информации художественного текста //Русское языкознание. – 1985. – № 10. – С. 57-63.
203. *Молчанов Ю.Б.* Философские аспекты учения о времени, пространстве и детерминизме [Сб. стат.] /Ан СССР Инстит. философии /Отв. ред. Молчанов Ю.Б. – М.: ИФ, 1985. – 118 с.
204. *Морозов П.А., Семенюк О.А.* Языковые единицы в художественном тексте. – Кировоград, 1996. – 148 с.

205. *Мороховский А.Н., Воробьев О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В.* Стилистика английского языка. – К.: Вища шк., 1984. – 247 с.
206. *Москаленко Н.А.* З історії дослідження української фразеології //Українська мова та література в школі. – 1967. – № 10. – С. 22 – 26.
207. *Муқан Г.М.* Структура і синтаксична роль фразеологізмів //Українська мова та література в школі. – 1968. – № 5. – С. 13 – 20.
208. *Мухин А.М.* Функциональный анализ синтаксических элементов (на мат. древнеангл. яз.). – М., Л.: Наука, 1964. – 292 с.
209. *Неклюдов С.Ю.* Ранние формы искусства. (Сб. стат. Сост. С.Ю. Неклюдов. (Отв. ред. Е.М.Мелетинский). – М.: Искусство, 1972. – 479 с.
210. *Нечитайло О.І.* Синоніми в лексикографії. – К.: Наук. думка, 1987 . – 130 с.
211. *Никифоров А.И.* К вопросу о морфологическом изучении народной сказки // Сборник статей в честь академика А.И.Соболевского. – Л.: Спб, 1928. – С.172-178.
212. *Никифоров А.И.* Сказка, ее бытование и носители //Русская фольклористика. Хрестоматия для вузов. – М.: Высшая шк., 1965. – 470 с.
213. *Николаева Т.М.* Актуальное чтение – категория грамматики текста //Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 43-51.
214. *Новиков А.И.* Текст, его содержание и смысл //Текст: структура и функционирование. – Барнаул, 1997. – С. 108-113.
215. *Новиков Л.А.* Антонимия в русском языке. – М.: Просвещение, 1973. – 289 с.
216. *Нюбина Л.М.* Роль грамматической формы настоящего времени в сюжетно-композиционной структуре художественного текста (На материале произведений короткого жанра). Автореф. дис... канд. филол. наук. – Л., 1981. – 24 с.
217. *Овсяннико-Куликовский Д.Н.* Синтаксис русского языка. – СПб, 1912. – 322 с.
218. *Огибенин Б.* Наблюдения над диалогом в литовской сказке. – Тарту, 1972. – С. 136-146.
219. *Огоновська О.В.* Повтор як засіб зв'язку в тексті //Іноземна філологія. – Вип. 78. – Львів, 1985. – С. 19-23.
220. *Одинцов В.В.* Стилистика текста. – М.: Наука, 1980. – 263 с.
221. *Основина Г.А.* Приложение и уточняющие члены предложения //Предложение как многоаспектная единица языка. – М.: Изд-во МГПИ им.В. И.Ленина, 1984. – С. 46-54.
222. *Перетц В.Н.* Нова методика вивчати казки //Етнографічний вісник . – К., 1930. – № 9. – С. 187-195.
223. *Петровичева Г.И.* Повтор как художественный прием в поэзии В. Луговского //Метод и стиль писателя. – Владимир: ВГПИ, 1976. – С. 26-62.
224. *Пешковский А.М.* Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.

225. *Пивоваров О.Є.* Повтор як засіб організації надфразових єдностей у художній прозі М.Коцюбинського //Вісник Київського університету № 16, серія Філологія. – К.: Вища шк., 1974. – С. 92-97.

226. *Плющ М.Я.* Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1978. – 107 с.

227. *Плющ М.Я., Гриняс Н.Я.* Робота над текстом у початковий класах. – К.: Вища шк., 1986. – 167 с.

228. *Плющ М.Я.* Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. – К.: Вища шк., 1986. – 176 с.

229. *Плющ М.Я.* Референційні аспекти семантики займенників. /Проблемні питання синтаксису. Збірник наукових праць. /Відп. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: ЧДУ, 1997. – С. 3 – 6.

230. *Плющ М.Я.* Художній прийом повтору в мовленнєвій структурі поеми “Сон” Т.Шевченка //Шевченко і розвиток мов та літератур народів СРСР і країн соціалістичної співдружності. – К., 1989. – С. 27-29.

231. *Поваленис Р.И.* Проблема смысла. Современный логико-философский трактат. – М.: Наука, 1983. – 257 с.

232. *Полюга Л.М.* Словник антонімів. – К.: Наук. думка, 1987. – 223 с.

233. *Потапова А.К.* Общая и прикладная фонетика. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 303 с.

234. *Потебня А.А.* Мышление поэтическое и мифическое //Слово и миф. – М., 1989. – С. 236-285.

235. *Потебня А.А.* Психология поэтического и прозаического мышления. //Слово и миф. – М.: Просвещение, 1989. – С. 201-236.

236. *Потебня А.А.* Из записок по русской грамматике. – Харьков, 1899. Т. 3. – С. 279-292.

237. *Потебня А.А.* Из записок по русской грамматике. – М.: Просвещение, 1968. – 551 с.

238. *Потебня А.А.* Из записок по русской грамматике. – М-Л.: Изд-во АН СССР, 1941. – 301 с.

239. *Потебня А.А.* Тождесловие, сочетание синонимов. Hendiadys. – //Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – Харьков, 1899. Т. 3. – С. 552.

240. *Почепцов О.Г.* Языковая ментальность: Способ представления мира //Вопр. языкознания. – 1990. – № 6. – С. 110-122.

241. *Прождогина И.М.* Типы речемыслительной деятельности и “речевая инерция” //Русский язык и литература в учебном заведении. – 1997. – № 5. – С. 39-42.

242. *Пропп В.Я.* Исторические корни волшебной сказки. Изд. 2-е. – Л.: Изд.-во Лен. гос. ун.-та, 1986. – 326 с.

243. *Пропп В.Я.* Морфология сказки. Изд 2-е.– М.: Наука, 1969.– 168 с.

244. *Пропп В.Я.* Народные лирические песни. – Л.: Советский писатель, 1961. – 612 с.

245. *Пропп В.Я.* Поэтика фольклора /А.Н.Мартынова. – М.: Лабиринт, 1998. – 352 с.
246. *Пропп В.Я.* Русская сказка. – Л.: Изд. ЛГУ, 1984. – 335 с.
247. *Пустовойт П.Г.* От слова к образу. – К.: Рад. школа, 1974. – 190 с.
248. *Рафаева А.В.* Методы В.Проппа в современной науке //В.Я.Пропп . Собрание трудов. Т. 2. – М.: Просвещение, 1998. – С. 467-485.
249. *Реферовская Е.А.* Лингвистические исследования структуры текста. – Л.: Просвещение, 1983. – 129 с.
250. *Реформатский А.А.* Введение в языковедение. – М.: Просвещение, 1967. – С. 94.
251. *Рошияну Николае.* Традиционные формулы сказки. – М.: Просвещение, 1974. – 215 с.
252. *Русанівський В.М.* Дієслово – рух, дія, образ. – К.: Рад. школа, 1977. – 110 с.
253. *Русанівський В.М.* Семантичні процеси розвитку української лексики //Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К.: Наук. думка, 1983. – 677 с.
254. *Русанівський В.М.* Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наук. думка, 1988. – 236 с.
255. *Русанівський В.М.* Структура українського дієслова. – К.: Наук. думка, 1971. – 315 с.
256. *Русская грамматика: В 2-х т. – Т. 2. Синтаксис.* – М.: Наука, 1980. – 709 с.
257. *Светличная Е.А.* Типы и функции повтора заглавных слов в текстах разных функциональных стилей. Автореф. дис... ..канд. филол. наук... – 1989. – 17 с.
258. *Севбо И.П.* Структура связного текста и автоматизация реферирования. – М.: Наука, 1969. – 136 с.
259. *Сегал Д.М.* О связи семантики текста с его формальной структурой //Поэтика. – Вып. 11. – Варшава, 1966. – С. 15-44.
260. Семантика и синтаксис текста: На мат. текстов научных и художественных статей. //Межвуз. сб. научн. стат. – Куйбышев: КГУ, 1988.– 156 с.
261. Семантико-стилістична побудова тексту та функціонування одиниць різних мовних рівнів //Тематичний зб. наук. праць / ІСДО Київськ. лінгв. ун-т. Ред. кол.: О.П.Пророченко, С.М.Іваненко (відп. ред.) та ін. – К., 1995. – 185 с.
262. *Сергеева Л.А.* Коннотативное значение как объект лингвистического анализа // Исследования по семантике. – Уфа, 1973. – С. 114-118.
263. *Сильман Т.И.* Проблемы синтаксической стилистики. – Л.: Просвещение, 1967. – 152 с.
264. *Сильницький Г.Г.* Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1973. –

225 с.

265. *Синица И.А.* Повтор как средство реализации семантической связности художественного текста. Дис... ..канд. филол. наук...., – К., 1994 . – 184 с.

266. Синтаксис и стилистика //АН СССР. Ин-т русского языка (Отв. ред. Г.А.Золотова) . – М.: Наука, 1976. – 317 с.

267. Синтаксис текста //АН СССР. Ин-т русского языка (Отв. ред. Г.В. Золотова). – М.: Наука, 1979. – 367 с.

268. Системно-семантические отношения лексических и синтаксических единиц. //Сб. научн. трудов /Ред. кол. З.Б.Саттарова. – Ташкент, Ташкентский ун-т им. В.И.Ленина, 1982. – № 696. – 96 с.

269. *Скляр С.Я.* Стилiстична роль повторiв у поезiях Т.Шевченка (атрибутивнi сполуки) //Дослiдження з мовознавства. – 1963. – Вип. 2. – С. 15-23.

270. *Сковородников А.П.* Об одном виде повторной номинации со стилистической значимостью //Синтаксис текста /под ред. Г.А.Золотовой. – М.: Наука, 1979. – 368 с.

271. *Сковородников А.П.* О соотношении понятий “парцеляции” и “присоединения” //Вопросы языкознания, 1978. – № 1. – С. 118-129.

272. *Сковородников А.П.* Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка. Тезисы. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1981. – 255 с.

273. *Скрипник Л.Г.* Фразеологiчнi скарби української мови. – К.: Наук. думка, 1977. – 329 с.

274. *Слинько І.І. та ін.* Синтаксис української мови: Проблемні питання. – К.: Вища шк., 1994.

275. Словник української мови: В 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970-1980 .

276. *Смирнова Е.Д.* Основы логической семантики. – М.: Наука, 1990. – 382 с.

277. Современный русский язык: Морфология. Синтаксис /Под ред. Е. М.Галкиной-Федорук. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1964. – 638 с.

278. *Соколова Л.Я.* Лингвистический основы изучения фольклорного текста в вузе: Автореф. дис... ..канд. пед. наук: – М., 1989. – 17 с.

279. *Соколовская Ж.П.* Проблемы системного описания лексической семантики. – К.: Наук. думка, 1990. – 326 с.

280. *Солганик Г.Я.* Синтаксическая стилистика. – М.: Высшая шк., 1973. – 228 с.

281. Сучасна українська мова. Підручник. /За ред. А.П.Грищенка. Вид 2-е – К.: Вища шк., 1997. – 497 с.

282. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис /За заг.ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка. – 1972. – 515 с.

283. Сучасна українська літературна мова: Стилiстика /За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 545 с.

284. Сучасна українська літературна мова /За заг.ред. М.Я.Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – 414 с.
285. *Тараненко О.О.* Повтор //Українська мова. Енциклопедія. Вид-во Українська енциклопедія. – К, 2000. – 750 с.
286. *Теля В.Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1991. – 283 с.
287. Типологические исследования по фольклору. Сб. стат. Памяти В. Я.Проппа (1895-1970). – М.: Наука, 1975. – 320 с.
288. *Томашевский Б.В.* Стилистика и стихосложение. Курс лекций. – Л.: Просвещение, 1959. – 535 с.
289. *Томашевский Б.В.* Стих и язык. Филологические очерки. – М.-Л.: Политиздат, 1959. – 471 с.
290. *Тураева З.Я.* Лингвистика текста.– М.: Просвещение, 1986.– 127 с.
291. *Удовиченко Г.М.* Фразеологічний словник української мови: У 2 -х т. – К.: Вища шк., 1984. – Т. 1. – 303 с.; Т. 2. – 384 с.
292. Українська мова. Енциклопедія.– К.: Укр. енциклопедія ім.М.П. Бажана, 2000. – 752 с.
293. *Успенский Б.А.* Семиотика искусства. – М.: Просвещение, 1995.– 365 с.
294. *Уфимцева А.А.* Типы словесных знаков. / АН СССР Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1974. – 128 с.
295. *Фатеева Е.Д.* Переименование в лингвистике текста: Автореф. дис... канд. филол. наук. М., 1985. – 16 с.
296. *Федотов О.И.* Рифма и звуковой повтор //Метод и стиль писателя. – Владимир: ВГПИ, 1976. – С. 102-136.
297. *Феллер М.Д.* Текст і зображення як модель комунікативного акту. – К.: Вища шк., 1998. – 289 с.
298. *Фонякова О.И.* Имя собственное в художественном тексте. – Л.: Просвещение, 1990. – 104 с.
299. *Фонякова О.П.* Повтор как стилистическое средство у М.Горького . //Программа и тезисы научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения М.Горького. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 463 с.
300. *Фонякова О.И.* Стилистическая роль повтора в автобиографических повестях М.Горького //Вопросы стилистики: Межвуз. научн. сб. – Вып. 6. – Саратов, 1973. – С. 43-55.
301. *Франко І.Я.* Пісні та казки про Правду і Неправду //Повне зібр. т. У 50-ти т. – Т. 47. – Л., 1906. – 429 с.
302. *Формановская Н.И.* О коммуникативно-семантических группах и функционально-семантических полях //Русский язык за рубежом, 1986. – № 3.
303. *Чабаненко В.А.* Основи мовної експресії. – К.: Вища шк., 1984. – 167 с.
304. *Чабаненко В.А.* Стилiстичне увиразнення фразеологiзмiв //Українська мова та лiтература в школі. – 1981. – № 9. – С. 60-62.

305. Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности /Ин-т языкознания /Отв. ред. В.Н.Телия. – М.: Наука, 1991. – 214 с.
306. *Чередниченко І.Г.* Нариси з української фразеології. – К.: Рад. школа, 1952. – 386 с.
307. *Чернейко Л.О.* Смысловая структура художественного текста и принципы ее моделирования /Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста. Сб. стат. посвящ. юбилею Г.А. Золотовой – М.: Эдиториал УРСП, 2002. – 512 с.
308. *Чулкова В.С.* Стилистические средства создания связности текста. //Гальперин И.Р.Лексикологические и стилистические проблемы функционирования слова и словосочетания. Сб. научн. трудов. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1977. – 247 с.
309. *Шанский Н.М.* Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая шк., 1963. – 156 с.
310. *Шахматов А.А.* Сборник статей и материалов /Под ред. С.Г. Обнорского. – М. – Л.: Учпедгиз, 1947. – 529 с.
311. *Шахматов А.А.* Синтаксис русского языка. – Л.: Учпедгиз, 1941. – 620 с.
312. *Шведова Н.Ю.* Активные процессы в современном русском синтаксисе (словосочетания). – М.: Наука, 1966. – 176 с.
313. *Шведова Н.Ю.* Некоторые виды значений сказуемого в современном русском языке //Исследования по грамматике русского литературного языка. – М.: Изд. АН СССР, 1958. – С. 247-341.
314. *Шведова Н.Ю.* О некоторых типах фразеологизированных конструкций в строе русской разговорной речи //Вопросы языкознания. – 1958. – № 2. – С. 93-100.
315. *Шевченко Л.Л.* Семантична трансформація слів у текстах Нового Заповіту //Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 70-75.
316. *Шкловский В.* Художественная проза: Размышления и разборы. – М.: Просвещение, 1959. – 232 с.
317. *Шоу Б.* Избранное. – М., 1946. – 624 с.
318. *Щерба Л.В.* Современный русский литературный язык /Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1957. – 530 с.
319. *Якобсон Р.О.* Звук и значение //Якобсон Р. Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С. 30-91.

Список використаних джерел

1. Героїчний епос українського народу. Хрестоматія. – К.: Либідь, 1993. – 428.
2. Героїчно-фантастичні казки /Упорядн., передм., прим. І. Березовського. Ілюстр. художн. В.Лопати. – К.: Дніпро, 1984. – 366 с.
3. Дванадцять братів. Закарпатські казки Андрія Калина. /Упорядн. В. С.Басараб. Художн. оформлен. В.Ю.Скакандія. – Ужгород.: Карпати, 1972. – 236 с.
4. Золота вежа: Українські народні казки, легенди, притчі, перекази, загадки та приповідки. – Ужгород: Карпати, 1983. – 223 с.
5. Золота книга казок. Українські народні казки: Для ст. шк. віку /Упорядн., передм., приміт. Л.Ф.Дунаєвської; Ілюстр. І.А.Вишенського; Художн. оформлен. В.П.Вересюка. – К.: Веселка, 1990. – 431 с.
6. Казки Буковини /Запис. та упоряд. М.Г.Івасюк. – Ужгород: Карпати, 1968. – 223 с.
7. Казки Верховини: Закарпатські українські народні казки. – Ужгород: Закарпат. обл. вид., 1960. – 391 с.
8. Казки. Вірші. Загадки. Оповідання: Посібн. для молодших класів /Ред.-упорядн. А.В.Кир'ян. – К.: Кобза, 2001. – 416 с.
9. Казки одного села /Упорядн. Ю.Д.Туралиці. – Ужгород: Карпати, 1979. – 368 с.
10. Казки про бідних і багатих. – Ужгород: Патент, 1994. – 328 с.
11. Казки про тварин /Упор. І.П.Березовський. Ред кол. І.О.Дей (голова). – К.: Наук. думка, 1979. – 574 с.
12. Калинова сопілка. Антологія української народної творчості. Казки , анекдоти, легенди, перекази, оповідання. Для ст. шк. віку /Упорядн., передм ., статті та прим. О.Ю.Бріциної, Г.В.Довженок, С.В.Мишанича; Худож. оформл. В.П.Вересюка. Ілюстр. мат.С.М.Музиченка. – К.: Веселка, 1989. – 615 с.
13. *Костомаров М.І.* Етнографічні писання Костомарова: Зібрані заходом етнограф. комісії української історіографії /За ред. М. Грушевського. – Х.: Держвидав України, 1930. – 352 с.
14. Мудрий оповідач: Українські народні казки, байки, притчі та анекдоти /Упорядн. І.П.Березовський. – К: АН УРСР, 1962. – 240 с.
15. *Пушик С.* Казки Підгір'я. – Ужгород: Карпати, 1976. – 207 с.
16. Семиліточка: Українські народні казки у записах та публікаціях письменників ХІХ поч. ХХ ст. Для молодш. та середн. шк. віку /Упор., передм., прим. Л.Ф.Дунаєвської. Ілюстр. художн. К.Музики. – К.: Веселка, 1990. – 319с.
17. Соціально-побутові казки /Упор., передм., прим. О.Бріциної. Ілюстр. художн. А.Василенка. – К.: Дніпро, 1987. – 282 с.
18. Срібна книга казок: Українські народні казки.– К.: Веселка, 1992.– 493с.

19. Українські народні казки. Для молодш. і середн. шк. віку /Упор., передм, Л.Ф.Дунаєвської. Ілюстр. художн. К.Сулими. – К.: Веселка, 1986, – 137с.
20. Українські народні казки. Козак Мамарига. – К.: Веселка, 1971.– 237 с.
21. Українські народні казки, анекдоти. – К.: Молодь, 1989 – 432 с.
22. Українські народні казки, легенди, анекдоти /Упорядн. А.В. Юзвенко. – К.: Молодь, 1989. – 432 с.
23. Українські народні казки, легенди, анекдоти /За ред. П.М.Попова. – К.: Держлітвидав, 1958. – 543 с.
24. Українські народні казки, легенди, анекдоти. – К.: Держвидав худ. літ., 1957. – 544 с.
25. Українські народні казки. – Ростов-на-Дону: Проф-Прес, 2001. – 511 с.
26. Українські народні казки Східної Словаччини. 3. Братислава, Словацьке пед. вид. /Відділ української літератури в Пряшеві, 1969. – 277 с.
27. Чаріні казки. Для молодшого та середнього шкільного віку. /Упорядн. Л.Ф.Дунаєвська. Ілюстр. художн. К.Музики. – К.: Веселка, 1992. – 191 с.

Список умовних скорочень

ГСРЯ – Грамматика современного русского языка. – М.: Наука, 1970.
– 767 с.

ГУМ – Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М.
Грамматика української мови. Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – 335 с.

ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь /Гл. ред. В.Н.
Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

РГ – Русская грамматика: В 2-х т. –Т. 2. Синтаксис. – М.: Наука, 1980.
– 709с.

СУЛМ.С. – Сучасна українська літературна мова. Синтаксис /За заг.
ред. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка. – 1972. – 515 с.

УМЕ – Українська мова: Енциклопедія /Ред.кол.: В.М.Русанівський,
О.О.Тараненко (співголови), М.П.Зяблюк та ін.– К.: Укр. енциклопедія ім.М.
П.Бажана, 2000. – 752 с.